

מאיירס - ג'זינט - מכון ברזקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مایرس - جوینت - معهد بروکدیل

ה מ ר כ ז ל ח ק ר ה ז י ק נ ה

מאפייני מרכזי היום לזקן – דפוסי שימוש, תרומות וכיוונים לעתיד

שירלי רזניצקי ♦ שמואל באר ♦ שירי ניר
מלכה כורזים ♦ ג'ני ברודסקי

המחקר התבצע בשיתוף אשל ובמימונו

ד ו ח מ ח ק ר

12-606-דמ

**מאפייני מרכזי היום לזקן –
דפוסי שימוש, תרומות וכיוונים לעתיד**

שירלי רזניצקי שמואל באר שירי ניר מלכה כורזים ג'ני ברודסקי

המחקר התבצע בשיתוף אשל ובמימונו

יוני 2012

ירושלים

שבט תשע"ב

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): אוולין איבל
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן
הקלדה: אילנה פרידמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז לחקר הזיקנה
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

נאון, ד'; ברודסקי, ג'; בן-נון, ש'; רוניצקי, ש'; מורגנשטיין, ב'; גרא, ר'; שמלצר, מ'. 2004. **קשישים מוגבלים מקבלי גמלה בכסף (גמלת שירותים מיוחדים לנכים) ומקבלי גמלה בעין (גמלת סיעוד)**. דמ-441-04.

באר, ש'. 1998. **מבקרים במרכזי יום לקשישים – ממצאים ממפקד ארצי**. דמ-283-98.

כורזים, מ'. (עורכת). 1994. **מרכזי יום לזקן: מחקר הערכה**. פמ-27-94.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל,
ת"ד 3886, גבעת הגיוינט, ירושלים 91037,
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391,
דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלו גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale.

תמצית המחקר

רקע ומטרות

מרכזי היום לזקן מהווים את אחד השירותים החשובים לאוכלוסיית הזקנים המוגבלים החיים בקהילה. השירות פותח לפני שלושים שנה לפי "המודל החברתי". זהו שירות הניתן בשעות הבוקר על בסיס קבוצתי, והוא מספק תחת קורת גג אחת פעילויות חברתיות-תרבותיות, שירותים אישיים-טיפוליים, ארוחות ושירותים מקצועיים-טיפוליים.

מרכזי היום הם חלק מסל השירותים הניתנים לזכאי גמלת סיעוד של המוסד לביטוח לאומי. הזכאי לגמלת סיעוד בוחר את סוג השירותים הרצויים לו, אחד או יותר, מתוך סל השירותים הכולל גם מטפלת בבית, לחצן מצוקה ושירותי כביסה. זקנים מוגבלים שרמת מוגבלותם אינה מגיעה לסף הנדרש כדי לקבל את גמלת הסיעוד מהמוסד לביטוח לאומי זכאים, על-פי מבחן הכנסות, לקבל מימון ממשרד הרווחה והשירותים החברתיים כדי לבקר גם הם במרכזי היום.

המכון מלווה את פיתוח המרכזים והפעלתם מראשית הדרך, ובשנות התשעים נערכו מפקד ומחקר מקיפים שבעקבותיהם נעשו שינויים משמעותיים בשירות.

מאז אמצע שנות התשעים אנו עדים לפיתוח מואץ של השירות על בסיס התפיסה שמרכזי היום יכול לתת מענה משמעותי לצרכים החברתיים של זקנים מוגבלים ולהקל על בני משפחתם. ואולם, בפועל כ-10% מהזקנים המוגבלים מבקרים במרכזי היום. אחת השאלות המרכזיות בדיון הציבורי היא אם היקף השימוש משקף את הביקוש וההתעניינות מצד הזקנים או אם הוא מבטא חסמים אחרים, הקשורים לחוסר ידיעה, לתדמית שלילית על השירות או לדפוסי הפעלתו. כמו כן עלו סוגיות נוספות הקשורות לדפוסי ניצול השירותים במרכזים ולשביעות הרצון מהם.

בעקבות סוגיות ושאלות אלו יזמה הוועדה לשירותים קהילתיים של אשל דיון מקיף במטרה לבחון דרכי היערכות חדשות לקידום השירות. דיונים דומים התקיימו בוועדה מיוחדת שהוקמה לעניין זה במוסד לביטוח לאומי. בדיונים, שבהם השתתפו גם נציגים ממכון ברוקדייל, עלה המחסור במידע מקיף ומייצג על אודות הביקוש למרכזי יום ועל העניין של הזקנים בשירות. עוד עלה כי חסר מידע בסיסי, שיטתי ומעודכן על מאפיינים של המרכזים ואוכלוסיית המבקרים, כגון תפוסה, היצע השירותים, מספר הרשומים והמבקרים, פרופיל אוכלוסיית המבקרים, דפוסי התנהגות של המבקרים, השימוש של המבקרים בשירותי המרכזים וכן התאמת ההיבטים הפיזיים לצורכי הזקנים. המידע היחיד שהיה בנמצא הוא זה שאסף מכון ברוקדייל במפקד מ-1994. עקב כך הוחלט כי מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל יבצע מחקר מקיף על מרכזי היום. המחקר נועד לספק מידע מעודכן ורחב היקף וליצור בסיס לעיצוב המדיניות לפיתוח השירות בעתיד.

מערך המחקר

כדי לספק תמונה מקיפה על מרכזי היום בוצע מחקר המבוסס על שלושה רכיבים: מפקד, סקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שמבקרים במרכזים ובקרב ילדיהם (להלן: תומכיהם) וכן סקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם.

1. מפקד

במטרה לספק מידע על דפוסי הפעילות של מרכזי היום ועל הזקנים המבקרים בהם נעשה מפקד בכל מרכזי היום. המפקד היה מורכב משני חלקים: (א) איסוף מידע כללי על המרכזים, כגון שעות פעילות, השירותים הניתנים במרכז, מצבת כוח האדם והיבטים פיזיים. מידע זה נאסף באמצעות שאלון למילוי עצמי למנהלי מרכזי היום ('שאלון המנהל'); (ב) איסוף מידע ברמת הפרט על אפיונים דמוגרפיים, בריאותיים ותפקודיים, תדירות ביקורים ודפוסי שימוש במרכזים. לצורך איסוף המידע מילאו חברי צוות מרכזי היום טפסים על אודות כל אחד מהמשתתפים ('שאלון המבקרים'). בסך הכול נתקבלו נתונים כלליים (כגון גוף מפעיל ומספר משתתפים) מכל מרכזי היום (172 מרכזים); נתונים על הפעילויות, השירותים וכוח אדם נתקבלו מ-87% מהמרכזים (149); נתונים על הזקנים המבקרים במרכזי יום נתקבלו מ-75% מהמרכזים (129).

2. סקר בקרב זקנים המקבלים גמלת סיעוד והמבקרים במרכזי יום ובקרב תומכיהם

במסגרת המחקר נעשו ראיונות עם זקנים מבוטחי חוק ביטוח סיעוד המבקרים במרכזי יום. כמו כן, מאחר שתומכי הזקנים שותפים להחלטה על הביקור במרכז היום ומאחר ששירות מרכז היום נועד לתרום גם לרווחתם, רואיינו גם הם. אוכלוסיית המחקר נדגמה מתוך זכאי חוק ביטוח סיעוד בתשעה יישובים בארץ המייצגים יישובים מסוגים וגדלים שונים אלה מאלה. במסגרת המחקר נבחנו דפוסי ההשתתפות בפעילויות המרכז, שביעות הרצון ממנו, התרומה של מרכז היום לזקנים והעניין שלהם בשינויים בדפוסי השימוש במרכז. המידע נאסף על 111 זקנים המבקרים במרכזים ועל 63 תומכים של הזקנים.

3. סקר בקרב זקנים מבוטחי חוק סיעוד שאינם מבקרים במרכזי יום ובקרב תומכיהם

מאחר שאחת הסוגיות המרכזיות במחקר היא מידת ניצול המרכזים על-ידי אוכלוסיית היעד, נעשה סקר בקרב מדגם של זקנים מבוטחי חוק הסיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם. בדומה לדגימה של אוכלוסיית המבקרים, גם כאן הדגימה בוצעה בקרב אוכלוסיית מקבלי גמלת סיעוד בתשעה יישובים בארץ. נאסף מידע על השאלה אם הזקנים ותומכיהם יודעים שהשירות קיים, על דימוי המרכז בעיניהם, על מידת העניין שלהם בשירות מרכז היום ועל המכשולים המונעים מהם להשתמש בו. בסך הכול נאספו נתונים על 330 זקנים ועל 218 תומכים של הזקנים.

להלן נציג את ממצאי המחקר העיקריים לפי הסוגיות המרכזיות המעסיקות את מפתחי השירותים ואת קובעי המדיניות. לאורך הדוח יוצגו הממצאים בהרחבה לפי כל אחד ממקורות המידע בנפרד.

ממצאים

1. הניצול הקיים של מרכזי היום

נתוני המפקד מראים:

- בשנת 2008 פעלו בארץ 172 מרכזי יום לזקנים. ביקרו בהם כ-15,500 איש. השוואה בין המפקד הנוכחי לקודם מראה כי בין 1994 ל-2008 נוספו 53 מרכזי יום לזקנים – גידול של 45% (מ-119 ל-172) וכי מספר המבקרים במרכזי היום גדל מכ-7,400 איש ב-1994 ל-15,500 איש ב-2008 – גידול

של 108%. קצב הגידול של אוכלוסיית הזקנים (בני 65+) בארץ באותה תקופה היה נמוך יותר; שיעור השימוש של הזקנים בשירות מרכזי היום גדל אפוא מ-1.4% ב-1994 ל-2.2% ב-2008.

- ◆ מתוך כלל מרכזי היום נמצא כי בכשליש יש יחידה המיועדת לתשושי נפש; כעשירית מהמרכזים מיועדים לתשושי נפש בלבד (מרכזים אלו קטנים יחסית).
- ◆ התפוסה היומית הממוצעת במרכזים בשנת 2008 עמדה על 51 מבקרים ביום. שיעור התפוסה הממוצע של מרכזי היום, דהיינו התפוסה היומית מתוך הקיבולת, עמד על 73%. לעומת 1994 חל שיפור בניצול מרכזי היום מבחינת התפוסה (אז הייתה התפוסה 62%). מהמחקר עלה שהתפוסה נמוכה יחסית במרכזים במועצות אזוריות (לעומת עירויות), בפריפריה ובמרכזים קטנים יחסית.
- ◆ על-פי הערכות מנהלי המרכזים לגבי היקף השימוש בהם, ב-41% מהמרכזים חל גידול במספר המבקרים בשנה שקדמה למפקד וב-23% חל צמצום (בשאר המרכזים לא חל שינוי). הסיבות העיקריות לגידול לפי המנהלים היו שיווק, פרסום והסברה וכן התדמית החיובית של המרכז, הגדלה בהיקף הפעילויות וגיוון וכן הרחבה ושיפוץ של המבנה. כמה מהסיבות לצמצום שמנו המנהלים היו העסקת עובדים זרים, הסכום הגבוה שיש לשלם על השתתפות עצמית וכן צמצום מכסות של משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- ◆ בקרוב לשני שלישים מהמבנים של המרכזים ישנה פעילות נוספת אחת לפחות שכמעט כולה מיועדת אף היא לזקנים (לאו דווקא למבקרים במרכז היום). פעילות זו היא בעיקרה פעילות פנאי: התעמלות, חוגים, הרצאות ועוד. בשליש מהמבנים יש פעילות המתנהלת בעת ובעונה אחת עם פעילות המרכז, וב-57% מהמבנים יש פעילות גם בשעות אחר הצהריים והערב. במרכזים גדולים תופעה זו שכיחה הרבה יותר מאשר במרכזים קטנים.

2. מאפייני הזקנים המבקרים במרכזי היום

נתוני המפקד מראים:

- ◆ מבחינת מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, האוכלוסייה המבקרת היום במרכזים שונה מזו של כלל הזקנים בישראל:
 - כמחציתם מעל גיל 80 (לעומת 27% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
 - 44% גרים לבד (לעומת 25% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
 - 70% הן נשים (לעומת 57% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
 - 69% אינם נשואים (לעומת 44% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
 - 67% הם בעלי השכלה נמוכה (עד 9 שנות לימוד); (לעומת 37% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
- ◆ מבחינת מאפייני תפקוד נמצא כי לרוב המבקרים במרכזים (77%) יש לפחות בעיה אחת בתפקוד היום-יומי: מוגבלות פיזית, קושי בניידות, בעיה בהתמצאות או שהם לוקים בדמנטיה (34% מוגבלים קל ו-43% קשה). עשרים ושלושה אחוז מהמבקרים אינם מוגבלים.
- ◆ המוסד לביטוח לאומי, באמצעות גמלת הסיעוד, מממן 62% מהמבקרים במרכזי היום; משרד הרווחה מממן כרבע מהמבקרים (26%) ו-14% מממנים בעצמם את הביקורים במרכז (2% ממומנים גם על-ידי גמלת הסיעוד וגם באופן פרטי). כמצופה, נמצא קשר בין רמת המוגבלות לבין

- מקור המימון: הזקנים המקבלים מימון במסגרת גמלת הסיעוד מוגבלים יותר מהזקנים שמשרד הרווחה מממן את ביקוריהם. המימון הפרטי נפוץ בעיקר בקרב תשושי הנפש.
- ♦ השוואה בין מאפייני אוכלוסיית המבקרים ב-1994 למאפייניה ב-2008 מראה:
 - המבקרים ב-2008 מבוגרים מהמבקרים ב-1994.
 - לא חל שינוי בין שני המפקדים בשיעור המוגבלים, אך חל גידול ניכר בחלק היחסי של הסובלים ממוגבלות קשה. אחוז הזכאים לרמות הגבוהות של הגמלה לפי חוק הסיעוד מתוך כלל המבקרים במרכזים הכפיל את עצמו בתקופה הנסקרת: מ-11% ל-22%. מכאן שהמרכזים מתמודדים היום עם אוכלוסייה מוגבלת מבעבר. מבחינת תשושי הנפש נמצא כי 16% מהמבקרים הוגדרו ככאלו בשני המפקדים.
 - שיעור המבקרים במימון המוסד לביטוח לאומי, במסגרת חוק ביטוח סיעוד, גדל מ-53% ב-1994 ל-62% ב-2008.

3. מבקרים ותומכיהם – שביעות רצונם ותרומת השירות בעיניהם

הממצאים כפי שעלו מדבריהם של המבקרים והתומכים מראים:

- ♦ המבקרים והתומכים תופסים את המרכז כשירות חשוב, והם שבעי רצון מאוד ממנו (73% מרוצים מאוד ו-27% מרוצים).
- ♦ כמעט כל המבקרים (96%) ציינו כי הם באים למרכז כדי להיות בחברת אנשים ולהשתתף בפעילויות, ורק כרבע ציינו שהם באים למרכז כדי לקבל טיפול בבעיות רפואיות.
- ♦ כמעט כל המבקרים והתומכים רואים במרכז מקום שמקל את הבדידות ומספק עניין, פעילות משמעותית וחברה.
- ♦ בכל הקשור בשמירה על בריאות הזקן נמצא כי יותר תומכים מהזקנים עצמם היו בדעה שהמקום שומר על בריאות הזקן (83% ו-64% בהתאמה).
- ♦ אשר להקלת העומס על המשפחה, אחוז גבוה של התומכים דיווחו שהמרכז מקל עליהם (84% לעומת 61% מהזקנים).
- ♦ כרבע מהמבקרים היו מעוניינים להגדיל את תדירות הביקורים השבועית שלהם. כמחצית מהתומכים היו מעוניינים שהזקן יגדיל את תדירות הביקורים. יתרה מכך, מחצית התומכים מוכנים לשלם באופן פרטי כדי להגדיל את תדירות הביקורים של הזקן.
- ♦ שלושה עשר אחוזים מהמבקרים וכרבע מהתומכים היו מעוניינים לשנות את מתכונת הביקורים לביקורים במתכונת של סל שירותים גמיש.

4. לא-מבקרים ותומכיהם – תפיסתם את המרכז ומידת העניין שלהם בו

ביקור במרכז יום הוא אחד השירותים הניתנים במסגרת גמלת הסיעוד. עם זאת, כמעט כל מקבלי הגמלה בוחרים לקבל מטפלת במסגרת סל השירותים, ורק 7% ממקבלי הגמלה בחרו בשנת 2008 לבקר במרכז יום. ראיונות עם זקנים זכאי חוק ביטוח סיעוד שאינם מבקרים במרכז יום ועם תומכיהם הראו:

- ◆ רוב הלא-מבקרים ידעו על קיומם של מרכזי יום (68%).
- ◆ כמחצית מהלא-מבקרים סבורים כי מרכז היום יפה ומטופח במידה רבה, 40% סבורים שיש במרכז פעילויות מעניינות וכשליש סבורים שנעים להיות בו (38%). רבע לא ידעו לתאר את תפיסתם את מרכז היום. אשר לתפקידי המרכז נמצא כי יותר ממחצית הלא-מבקרים חושבים שמרכז היום יכול להקל את הבדידות (60%), לספק עניין (56%) ולהפיג את השיעמום (56%) במידה רבה מאוד או רבה. גם כאן ניכר שיעור גבוה יחסית שלא ידעו להעריך מהי התרומה של מרכז יום – כחמישית מהזקנים. רבע מהזקנים סבורים כי מרכז יום יכול להקל את העומס על המשפחה ולעזור באופן כללי.
- ◆ שישה עשר אחוזים מהלא-מבקרים הביעו עניין לבקר במרכז בתנאים הנוכחיים, כלומר, להמיר שעות טיפול של המטפלת בביקור במרכז יום (7% מהם היו רוצים בכך ועוד 9% אמרו שאולי היו מוכנים לעשות זאת). שיעור גבוה יותר מתומכי הזקנים (37%) היו מוכנים להמרה זו.
- ◆ עשרים ושמונה אחוזים מהלא-מבקרים הביעו עניין לבקר אילו היה השירות חינם או לא היה צריך להמיר שעות מטפלת כדי לקבלו. גם כאן, שיעור גבוה יותר מתומכי הזקנים (58%) היו מעוניינים בכך.
- ◆ מצבם של הזקנים שהביעו עניין לבקר במרכז יום לעומת הזקנים שלא היה להם עניין בכך טוב יותר מבחינה תפקודית-בריאותית (צעירים יותר, עצמאיים יותר ובעלי הערכה חיובית יותר של מצב בריאותם), אך מבחינה חברתית מצבם טוב פחות: אחוז יחסית גבוה מהם גרים לבד, והם הביעו יותר תחושות של בדידות ודיכאון.
- ◆ מתוך הזקנים שאינם מבקרים במרכזי היום בדקנו בנפרד את עמדותיהם של אלו מהם המעוניינים במרכזי היום. מהמחקר עלו כמה גורמים המקשים עליהם לממש את רצונם להשתמש בשירותי מרכזי היום:
 - חלק ניכר מהם (60%) לא ידעו על קיום מרכזי היום, ו-78% אמרו שאינם יודעים מה לעשות כדי להצטרף למרכז.
 - 36% דיווחו כי יהיה להם קשה להיות מוכנים להסעה בבוקר.
 - כמעט כולם (98%) דיווחו כי קשה להם להיות בחברת זקנים ברמת מוגבלות גבוהה משלהם.
 - למעלה ממחציתם ציינו שהיו מעוניינים לבוא למרכז יום לכמה שעות, לפעילויות שמעניינות אותם, ולא ליום שלם (כלומר הם מעוניינים בסל שירותים גמיש). כשליש גם ציינו שהיו מעדיפים להגיע בשעה מאוחרת יותר מהנהוג היום, כלומר בין 10 ל-12 בבוקר, וכעשירית היו אפילו מעדיפים פעילות שתתנהל אחר הצהריים.

5. סל השירותים הרצוי והמצוי במרכזי היום

מרכז היום מספק סל שירותים מובנה למבקרים. להלן ממצאים לגבי היצע השירותים הקיים, ורצונותיהם של מנהלי המרכזים, המבקרים והלא-מבקרים בנוגע לשימוש בשירותים בעתיד.

◆ ארוחות

כמעט כל המרכזים מספקים ארוחת בוקר וארוחת צהריים. כמעט כל המבקרים אוכלים ארוחות בוקר וצהריים (92% ו-90% בהתאמה).

- רוב המבקרים סבורים שהשירות של ארוחת בוקר וארוחת צהריים חשוב או חשוב מאוד (89%-ו-99% בהתאמה).

- מחצית מהלא-מבקרים שהביעו עניין לבקר במרכז יום (כלומר, מחצית מ-28%) השיבו שהיו מעוניינים לקבל ארוחה במרכז יום; שלושה רבעים מהתומכים העיקריים שהביעו עניין במרכז היום אמרו שירצו שהזקן יקבל ארוחות במרכז היום.

◆ **שירות הסעה**

שירות הסעה ניתן בכל מרכזי היום, וכמעט כל המבקרים (89%) משתמשים בשירות זה.

- רוב המבקרים (88%) אמרו כי לא היו יכולים להגיע למרכז היום ללא שירות זה.

- רוב הלא-מבקרים שמעוניינים בשירות (77%) ורוב התומכים בהם היו רוצים שהזקן ישתמש בשירות זה אילו היה מבקר במרכז היום.

◆ **רחצה**

בכל מרכזי היום יש שירותי רחצה. חמישה עשר אחוז מקרב המבקרים משתמשים בשירות זה במרכז היום, ושיעורם גבוה יותר בקרב הקבוצות האלה: המגזר הערבי (31%), תשושי נפש (23%) ומקבלי גמלת סיעוד (17%); כרבע (23%) מהמוגבלים ברחצה משתמשים בשירות.

- אין כמעט מבקרים שהיו רוצים להשתמש בשירות ואינם משתמשים בו היום (4%).

- עשירית מקרב הלא-מבקרים המעוניינים במרכז יום היו מעוניינים בשירות זה וכרבע מתומכיהם.

◆ **שירות כביסה**

בכשני שלישים מהמרכזים יש שירות של כביסה למבקרים. רק אחוז אחד מהמבקרים אמרו שהם משתמשים בשירות, אך מרכזי היום משתמשים בשירותי כביסה לצורכיהם העצמאיים (מפות, סדינים וכד').

- מיעוט קטן מהמבקרים (4%) היו מעוניינים להשתמש בשירות ואינם משתמשים בו היום.

◆ **שירותי טיפוח אישי**

מספרה

ברוב מרכזי היום (82%) ניתן שירות של מספרה. כרבע מהמבקרים משתמשים בשירות זה.

- כעשירית מהמבקרים היו מעוניינים להשתמש בשירות ואינם עושים זאת כיום.

- פחות ממחצית הלא-מבקרים המעוניינים במרכז יום היו רוצים להשתמש בשירות אילו היו מבקרים במרכז היום, לעומת כשלושה רבעים מהתומכים שחשבו שהשירות רצוי.

פדיקור

ברוב מרכזי היום (87%) ניתנים כיום שירותי פדיקור, מניקור או גם כירופודיה. פחות מחמישית מהמבקרים משתמשים בשירותים אלו.

◆ פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק

כמחצית ממרכזי היום מספקים טיפול של פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק במינונים נמוכים יחסית (כך למשל ממוצע השעות השבועי של הפיזיותרפיסט הוא 8.5). כמחצית המבקרים מקבלים לפחות אחד מהשירותים הללו.

- רוב המבקרים (79%), הלא-מבקרים (71%) והתומכים (96%) סבורים כי חשוב שהשירות יינתן במרכזי יום וכי השירות חשוב.

◆ שירות אחות

ברוב מרכזי היום יש אחות (83%). בממוצע היא נמצאת 11 שעות בשבוע.

- מרבית המבקרים (79%), הלא-מבקרים (65%) והמנהלים (85%) סבורים שהשירות חשוב.

◆ שירות של עובד סוציאלי

בכל מרכזי היום יש שירות של עובד סוציאלי. משרת העובד הסוציאלי קיימת ב-88% מהמרכזים, והעובד הסוציאלי עובד בממוצע 20 שעות בשבוע. מהמנהלים – 13% הם גם העובדים הסוציאליים של המרכז.

בשל המקום המרכזי שפעילויות הפנאי תופסות במרכזי היום ובחיי הזקנים ייוחד להן פרק נפרד להלן.

6. פעילויות פנאי במרכזי היום ומחוץ להם

המגוון הגדול ביותר של פעילויות שהמרכזים מציעים הוא בשירותי פנאי, חברה ותרבות. הפעילויות הבלטות המוצעות במרכזים הן התעמלות (כמעט בכולם); מלאכת יד ועבודות יצירה (ב-80%); פעילות אקטואליה (ב-74%); משחקי שולחן (ב-59%) ופרשת השבוע (ב-44%).

רוב המבקרים עסקו בחצי השנה שלפני הסקר בפעילות גופנית (78%); כמחצית השתתפו בהרצאות ועסקו בפעילות אמנותית; ואחוזים קטנים יותר ציינו שהשתתפו במשחקי שולחן (39%) והשתמשו במחשב (13%). יתר על כן, רובה של פעילות זו של המבקרים נעשתה בתוך מרכז היום. נראה אפוא כי מרכזי היום אכן נותנים מענה בתחום הפנאי והחברה.

שיעור נמוך יחסית מהמבקרים (15%–18%) הביעו רצון לעסוק בפעילות הפנאי שאינם עוסקים בה כיום, ובכך אפשר לראות חיזוק נוסף לעדויות שמרכז היום מספק למבקרים את צורכי הפנאי שלהם.

יותר ממחצית הלא-מבקרים (59%) עוסקים כיום בפעילות פנאי אקטיבית כלשהי (בעיקר פעילות גופנית, יציאה לבתי קפה ומשחקי שולחן), אך 41% עוסקים רק בפעילות פסיבית (בעיקר טלוויזיה).

עם זאת, מהנתונים עולה כי רוב הלא-מבקרים הביעו עניין לעסוק בפעילות פנאי אקטיבית. מעבר לרבע שהיו מוכנים להשתתף בפעילות של מרכז יום אילו היו מוסרים המכשולים הכספיים, כמחצית משתתפים כיום או היו מוכנים להשתתף בפעילות פנאי שמעניינת אותם במסגרת חברתית (כגון מתני"ס או מועדון).

הפעילויות העיקריות שהלא-מבקרים היו רוצים לעסוק בהן הן פעילות גופנית ויציאה לסרטים או קונצרטים (כשליש ממי שאינם עוסקים בכך); הרצאות ולימודים, פעילות אמנותית ומשחקי שולחן (כרבע ממי שאינם עוסקים בכך).

הגורם העיקרי המונע את הלא-מבקרים מלעסוק בפעילות אקטיבית הוא המצב הבריאותי-תפקודי שלהם (81%). עם זאת צוינו עוד גורמים מגבילים, ובהם אי-מציאת מסגרת מתאימה, מחסור בחברה הולמת או בעיית נגישות (כרבע ציינו גורמים אלו).

סוגיות לדיון בפיתוח מרכזי היום

בממצאי המחקר יש תשומה חשובה לבחינת סוגיות מרכזיות אחדות בפיתוח מרכזי היום בעתיד.

◆ איך אפשר להגדיל את היקף השימוש במרכזים?

הממצאים מראים כי בצד הגידול שחל בעשור האחרון בתפוסת המרכזים, בחלקם (40%) התפוסה נמוכה (פחות מ-70%) ויש אפשרות לקלוט זקנים נוספים. שבעה אחוזים מהלא-מבקרים מוכנים להצטרף למרכזים בתנאים של היום. אילו היו עושים זאת, היו נוספים למרכזים כ-8,500 זקנים זכאי חוק סיעוד (מתוך כ-122,000 זכאים שלא ביקרו במרכז יום בשנת 2008). זקנים אלו היו מאיישים את 5,700 המקומות הפנויים שיש כיום במרכזי היום.

כיוונים אחדים להרחבת היקף השימוש במרכזים עולים מהממצאים:

- הפצת מידע על המרכזים לזקנים ולתומכים - נמצא כי חלק ניכר מהמעוניינים במרכזים אינם יודעים על קיום מרכז היום ומה לעשות כדי לנצל את השירות. מכאן שיש להגביר את פעילות היידוע והשיווק בעניין מרכזי היום, ובייחוד בקרב הזקנים הצעירים יותר והמוגבלים פחות, מפני שהם הביעו עניין רב יותר בשירות מהמבוגרים והמוגבלים יותר שבקרב הזקנים. אוכלוסיית יעד נוספת לשיווק המרכזים היא בני דור הביניים התומכים בזקנים. הם הביעו עניין רב בשירות, וחלקם אף הביעו נכונות לשלם תמורתו באופן פרטי.
- פיתוח 'סל גמיש' לטובת המחפשים מסגרת מתאימה לפעילות פנאי - פיתוח מודלים של מרכזי יום המספקים סל שירותים גמיש יכול לקדם את השירות ולהגביר את התפוסה במרכזי היום על-ידי מתן מענה לזקנים שאמרו כי היו מעוניינים לבוא למרכז לשעה-שעתיים, רק לפעילויות המעניינות אותם. שיעור לא מבוטל מהמנהלים מוכן לשינוי זה.
- בחינה של דרכים למתן מענה למבקרים שרוצים לבקר בתדירות גבוהה יותר - הממצאים מראים כי יש אוכלוסייה מקרב המבקרים (כרבע) ומקרב תומכיהם (כמחצית) שהייתה מעוניינת להגדיל את תדירות הביקורים. איתור אוכלוסייה זו במרכזים ובחינה של המכשולים המונעים מהם לבקר במרכזים בתדירות גבוהה יותר יכולים אף הם לסייע בניצול טוב יותר של המרכזים.
- ניצול המבנה של מרכזי היום לפעילות אחר הצהריים - כיום בשני שלישים מהמבנים של מרכזי היום יש פעילות נוספת על פעילות מרכז היום – בין בשעות פעילות המרכז ובין אחר הצהריים – ברובה יכולים גם המבקרים להשתתף. יש להמשיך לפתח פעילות זו. בזכותה יש ניצול טוב יותר של המבנה, ויש בה כדי לעזור בשמירה על איזון תקציבי.

◆ כיצד להיערך לצורכי אוכלוסיות היעד?

הממצאים מראים כי מצד אחד חלק ניכר מהמבקרים סובלים מרמת מוגבלות קשה, ומצד שני המעוניינים לבקר במרכזים הם בעיקר אוכלוסיות מוגבלות פחות. יש לבחון בהמשך את הצרכים של שתי אוכלוסיות אלו ואת המענים הדרושים כדי לאפשר את שילובן במרכזים או את ניצול המרכזים לסיפוק צורכיהן.

- סל השירותים הרצוי במרכזי היום, ואיך להיענות לצורכי פנאי של הלא-מבקרים
- בצד התפיסה שהמרכזים הם מסגרת חברתית, יש לאוכלוסייה עניין רב בשירותים טיפוליים, במיוחד בשירותי פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק ושירותי אכות. חשוב להמשיך לבחון את הציפייה של הזקנים משירותים אלו ואת מקומם בסל שירותי המרכזים.
- פעילויות פנאי הן אחד המוקדים של המרכזים. לאור העניין של הלא-מבקרים בפעילויות פנאי יש לבחון את הדרכים לניצול המרכזים כדי לתת מענה למגוון גדול של אוכלוסיות המעוניינות בפעילות כזו. אחת הדרכים לעשות זאת היא לתת אפשרות להשתתף רק בפעילות פנאי מסוימת, דהיינו – סל גמיש של צריכת השירותים.
- מהמחקר עלה כי רוב הזקנים שאינם מבקרים במרכז יום אינם רוצים לעשות זאת בעתיד, אך היו מעוניינים בהרחבת פעילות הפנאי שלהם, אם במסגרת חברתית ואם לאו. כדאי לפתח מודלים נוספים שייתנו מענה לצורכיהם של זקנים מוגבלים החיים בקהילה ואינם מבקרים כיום במרכזי יום. פתרונות אפשריים מעבר לפיתוח סל שירותים גמיש במרכזי היום הם הנגשת מועדונים לזקנים מוגבלים וכן פיתוח פעילויות פנאי בביתו של הזקן או בקבוצות קטנות, למשל בעזרת מתנדבים.
- היערכות מרכזי היום כדי לתת מענה לתשושי נפש

מרכזי יום הם המענה הכמעט בלעדי לתשושי נפש בקהילה. הם מאפשרים הן פעילות ותעסוקה לזקן והן הפוגה לבני משפחתו. שליש מהמרכזים הם מרכזים בלעדיים לתשושי נפש או מרכזים שיש בהם אגף נפרד לאוכלוסייה זו.

- פיתוח עוד אגפים או גם מרכזי יום מיוחדים לתשושי נפש יכול לעזור הן לזקנים שחיים כיום בקהילה ואינם מנצלים את שירות מרכזי היום והן לזקנים שמבקרים כיום במרכזי היום אך מצבם הקוגניטיבי מתדרדר.
- כדאי לשקול פיתוח מודלים ייעודיים של מרכזי יום לתשושי נפש, כגון מרכזי יום שיפעלו בשעות הערב והלילה.

ממצאי המחקר נדונו בוועדה לשירותים קהילתיים של אשל ובמפגשים אחדים עם מנהלי המרכזים ואנשי מקצוע בקהילה והיוו תשומה חשובה בחשיבה לשיפור המענה שנותנים המרכזים לאוכלוסיית היעד. נוסף על כך, בעקבות המחקר הוקמה ועדה מקצועית מיוחדת שנועדה לבחון את הממצאים ואת השלכותיהם על פיתוח המרכזים. במסגרת עבודת הוועדה נבחן היום פיתוח תכניות חלוץ בכמה מרכזים על-פי כיוונים העולים מהמחקר.

המחקר התבצע בשיתוף אשל ובמימונו.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות למי שסייעו ותרמו להצלחתו של מחקר מרכזי היום על כל רכיביו.

ראשית ברצוננו להודות למנהלים ולצוותים של מרכזי היום, על הזמן והמאמץ שהשקיעו במילוי השאלונים ועל שיתוף הפעולה שזכינו לו. כמו כן ברצוננו להודות למנהלים ולעובדים במדורים למען הזקן ביישובים שהמחקר נערך בהם על שעזרו לנו באדיבות ובנכונות באיתור מקבלי גמלת סיעוד ביישובם. בייחוד ברצוננו להודות למנהלות מרכזי היום בנס ציונה ובירושלים ולמנהלת והעובדת הסוציאלית ב"הוד ירושלים" שעזרו בשלב הראיונות המקדימים.

תודה גדולה לחברי ועדת ההיגוי שליוותה את המחקר על ההערות וההארות המחכימות והמלמדות, הן בשלב גיבוש השאלון והן בשלב הצגת הממצאים.

תודה מיוחדת למרים בר גיורא ולשאל צור ממשרד הרווחה והשירותים החברתיים וליעקב קבילו מאשל, על הערותיהם ותרומתם בכל שלבי המחקר; כמו כן תודה לנעמי קרן ולטוביה מנדלסון מאשל על הסיוע בהשגת הנתונים וקידום ההיענות למפקד.

תודה לצוות עבודת השדה ולחן צוק תמיר העומדת בראשו וכן לרכזי עבודת השדה חני פרומן, אביבה לוי ומרק מרקוביץ על העבודה המאומצת והיעילה. תודה למראיינים ולמקלידי הנתונים, ובייחוד להנא עבדול-רחמן, על ההקלדה היעילה והאיכותית של הנתונים.

תודה חמה לעמיתינו במאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל: לרעיה כהן על העריכה שנעשתה בשום שכל, לאוולין איבל על התרגום הקולח לאנגלית, וכן ללסלי קליינמן ולסו בוביס על ההפקה.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	א. מרכזי היום
2	ב. הרקע למחקר
2	2. שיטות המחקר
2	א. מפקד
3	ב. סקר בקרב זקנים ותומכיהם העיקריים
6	3. מפקד מרכזי היום
7	א. מאפיינים של מרכזי היום
20	ב. מאפייני המבקרים במרכזי היום
30	ג. השירותים והפעילויות במרכזי היום
38	ד. כוח האדם במרכזי היום
43	ה. מאפיינים גאוגרפיים של מרכזי היום
44	ו. השוואה בין מפקד 2008 למפקד 1994
49	4. הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם
49	א. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים
49	ב. מתכונת הביקורים במרכז
51	ג. שימוש בשירותים ובפעילויות הפנאי במרכז
59	ד. שביעות רצון מהמרכז והתפיסה של תרומת המרכז למבקרים
61	ה. סיכום
62	5. הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם
62	א. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותפקודיים
64	ב. הידע על מרכז יום והבחירה במרכז במסגרת גמלת הסיעוד
65	ג. העניין בהשתתפות במרכז יום
70	ד. דימוי מרכז היום ותרומתו בעיני הלא-מבקרים
72	ה. מניעים וחסמים להשתתפות במרכז יום
75	ו. פעילויות פנאי של הלא-מבקרים ועניינם בהשתתפות בפעילויות מרכזי היום
83	ז. מתכונת הפעילות הרצויה של מרכז היום בעיני הלא-מבקרים
85	ח. סיכום
85	6. דיון וכיווני פעולה
88	ביבליוגרפיה
89	נספח לוחות

רשימת הלוחות

פרק 2: שיטות המחקר

לוח 1 : הראיונות עם המבקרים ועם תומכיהם 5

לוח 2 : הראיונות עם זקנים לא-מבקרים ועם תומכיהם 5

פרק 3: מפקד מרכזי היום

לוח 3 : התפלגות התפוסה במרכזי היום 7

לוח 4 : מרכזי היום והמבקרים בהם, לפי נתוני יסוד של המרכזים 9

לוח 5 : מאפיינים של המרכזים, לפי נתוני יסוד שלהם 10

לוח 6 : קיומה של פעילות נוספת במבנה המרכז, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 13

לוח 7 : שינויים במספר המבקרים ובמספר הביקורים בשנה שלפני המפקד 15

לוח 8 : היבטים נוספים של הפעלת המרכזים, לפי נתוני יסוד של המרכזים 19

לוח 9 : האוכלוסיות הלא-משולבות במרכזי היום וקשייהן בהשתלבות 20

לוח 10 : אוכלוסיית הקשישים הארצית ואוכלוסיית המבקרים במרכזי היום לפי מאפיינים סוציו-
דמוגרפיים נבחרים 22

לוח 11 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים של המבקרים לפי רמת המוגבלות 25

לוח 12 : הגורם המממן את הביקורים במרכז לפי רמת המוגבלות של המבקרים 26

לוח 13 : שכיחות בעיות בקרב המבקרים לפי רמת המוגבלות 28

לוח 14 : מבקרים שיש להם מטפלת אישית לפי רמת המוגבלות 29

לוח 15 : מספר ימי הביקור בשבוע לפי רמת המוגבלות של המבקרים 29

לוח 16 : התפלגות המרכזים לפי מספר השירותים הניתן בהם 30

לוח 17 : שירותים אישיים ותומכים ושירותים טיפוליים-מקצועיים המסופקים במרכזי היום 31

לוח 18 : שירותים ופעילויות של פנאי, חברה ותרבות המסופקים במרכזי היום 33

לוח 19 : שיעור המבקרים המקבלים שירותים נבחרים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 38

לוח 20 : כוח האדם המועסק במרכזי היום והיקף השעות השבועיות של עבודתו 39

לוח 21 : זמינות מרכזי היום, לפי סוג הרשות המקומית 43

לוח 22 : יישובים עירוניים, אוכלוסייתם ומספרי המרכזים והמבקרים בהם, לפי גודל היישוב 44

לוח 23 : מאפייני המרכזים – 1994 ו-2008 45

לוח 24 : מאפיינים דמוגרפיים של מבקרים – 1994 ו-2008 46

לוח 25 : מאפייני תפקוד של המבקרים – 1994 ו-2008 47

לוח 26 : מאפיינים של דפוסי השימוש בשירות מרכזי היום – 1994 ו-2008..... 47

לוח 27 : הימצאות מרכזי היום ברשויות המקומית – 1994 ו-2008..... 48

פרק 4: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

לוח 28 : נכונות התומכים להחליף שעות מטפלת בשעות ביקור ונכונותם לשלם מכספם

להגדלת מספר הביקורים 50

לוח 29 : שעות היציאה והחזרה, משך הנסיעה ומשך השהייה במרכז 51

לוח 30 : היבטים של שימוש המבקרים בשירות ההסעות למרכז 52

לוח 31 : משתתפים בפעילויות לפי מספר הפעילויות והחוגים 58

לוח 32 : שביעות רצון מהמרכז – מבקרים ותומכים 59

פרק 5: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

לוח 33 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הלא-מבקרים 63

לוח 34 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של התומכים 64

לוח 35 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הלא-מבקרים לפי עניין בהשתתפות במרכז 67

לוח 36 : מאפיינים תפקודיים ומצב נפשי של הלא-מבקרים לפי עניין בהשתתפות במרכז 68

לוח 37 : תחושות התומך ביחס לביקור הזקן במרכז יום לפי עניין בהשתתפות הזקן במרכז 70

לוח 38 : דימוי מרכזי היום בעיני הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר בהם 71

לוח 39 : תרומת המרכזים בעיני הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר בהם 72

לוח 40 : רצון והעדפות בפעילות חברתית של הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר במרכזים 73

לוח 41 : חסמים להשתתפות במרכז בקרב הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר במרכזים 74

לוח 42 : מאפיינים המשפיעים על רצון הזקן לבוא למרכז יום 75

לוח 43 : עניין במרכז יום לפי פעילויות הפנאי של הזקן 80

לוח 44 : הקשר בין מספר הפעילויות שהזקן עושה לבין תרומתן לפנאי מבחינתו ולשביעות

רצונו מן הפנאי 81

לוח 45 : הקשר בין איכות חיים (סולם קנטריל), משתני רקע ופעילות פנאי 82

נספח לוחות

לוח 1: השטח הממוצע של מרכז יום, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 89

לוח 2: היבטים פיזיים של המרכזים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 90

לוח 3: שינויים במספר המבקרים והביקורים בשנה שלפני המפקד, כפי שהעריכו אותם

המנהלים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 91

- לוח נ4 : השינויים במאפייני המבקרים בשנה שלפני המפקד, כפי שהעריכו אותם המנהלים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....92
- לוח נ5 : מאפייני התפקוד הפיזי והקוגניטיבי של המבקרים.....93
- לוח נ6 : רמת המוגבלות של המבקרים לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....94
- לוח נ7 : רמת המוגבלות של המבקרים לפי הגורם המממן את הביקורים במרכז.....95
- לוח נ8 : הדפוסים השכיחים של רמת המוגבלות וקיומן של בעיות נוספות בקרב המבקרים.....95
- לוח נ9 : מספר ימי הביקור בשבוע לפי מקור המימון של המבקרים.....96
- לוח נ10 : ממוצע מספר ימי הביקור בשבוע לפי מאפיינים של המבקרים והמרכזים.....97
- לוח נ11 : מאפיינים של שירות ההסעות ושירות הארוחות, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....98
- לוח נ12 : שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים נבחרים – אישיים ותומכים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....99
- לוח נ13 : שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים טיפוליים-מקצועיים נבחרים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....100
- לוח נ14 : שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים ופעילויות נבחרים של פנאי, חברה ותרבות, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....101
- לוח נ15 : המבקרים המקבלים שירותים נבחרים לפי רמת המוגבלות והזכאות לחוק סיעוד.....102
- לוח נ16 : ממוצע השעות השבועיות של כוח האדם במרכז יום, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....103
- לוח נ17 : מאפיינים נבחרים של מנהלי מרכזי היום.....104
- לוח נ18 : היבטים הנוגעים למטפלות האישיות של המבקרים במרכז, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....105
- לוח נ19 : הרשויות המקומיות שבהן פועל מרכז יום, לפי אחוז הקשישים המבקרים במרכז.....106
- לוח נ20 : מרכזי היום והמבקרים בהם, לפי חלוקה גאוגרפית – 1994 ו-2008.....107

רשימת התרשימים

פרק 4: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

- תרשים 1 : המבקרים והתומכים שציינו כי חשוב במידה רבה מאוד ורבה שיהיו ארוחות בוקר וצהריים במרכז 53
- תרשים 2 : שימוש המבקרים בשירותים אישיים ותומכים – מצוי ורצוי 54
- תרשים 3 : המבקרים והתומכים שציינו כי חשוב במידה רבה מאוד ורבה שיהיו במרכז שירותים טיפוליים מקצועיים..... 55
- תרשים 4 : המשתתפים בפעילויות פנאי במרכז והעוסקים בהן מחוץ לו 56
- תרשים 5 : עיסוק בפעילות ועניין בכך..... 57
- תרשים 6 : השתתפות המבקרים בחוגים, מסיבות וטיולים במרכז – מצוי ורצוי..... 58
- תרשים 7 : המבקרים והתומכים שציינו כי המרכז תורם למבקרים במידה רבה מאוד ורבה, במגוון היבטים 60
- תרשים 8 : תפיסת המבקרים לגבי סיבותיהם/מניעיהם לביקור במרכז היום 60
- תרשים 9 : האוכלוסייה שמתאימה לבקר במרכז בעיני המבקרים והתומכים..... 61

פרק 5: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

- תרשים 10 : ידע על מרכזי יום (לא-מבקרים ותומכיהם)..... 65
- תרשים 11 : רצון הלא-מבקרים ותומכיהם בשירותי מרכזי-יום..... 66
- תרשים 12 : פעילות פנאי בחצי השנה שלפני הסקר..... 76
- תרשים 13 : מדוע הזקן אינו עוסק בפעילות הפנאי שבה הוא מעוניין..... 77
- תרשים 14 : היכן עושים פעילות פנאי ואיפה היו רוצים לעשותה..... 79
- תרשים 15 : קשר בין פעילות פנאי לניקוד ב'סולם החיים' של קנטריל..... 82
- תרשים 16 : מתכונת הפעילות הרצויה בעיני הזקנים שרוצים לבקר במרכז יום..... 84

1. מבוא

א. מרכזי היום

מרכזי היום לזקן מהווים את אחד השירותים החשובים לאוכלוסיית הזקנים המוגבלים החיים בקהילה. על-פי התפיסה שהנחתה את הקמת השירות של מרכזי היום יש לאפשר לזקן להישאר ככל האפשר בקהילה ובסביבתו הטבעית. מבחינה זו מרכזי היום מהווים חוליה משמעותית ברצף של השירותים לזקנים, בין השירותים הניתנים בבית הזקן לבין השירותים המוסדיים.

שירות מרכזי היום ניתן על בסיס קבוצתי, והוא מספק תחת קורת גג אחת פעילויות חברתיות-תרבותיות, שירותים אישיים-טיפוליים, ארוחות ושירותים מקצועיים-טיפוליים. המרכזים מהווים את השירות הקהילתי העיקרי הניתן מחוץ לבית הזקן ומיועד לזקנים ברמת תפקוד נמוכה. חלק מהמרכזים מיועדים לזקנים המוגבלים בתפקוד פיזי, וחלק מיועדים לתשושי נפש (במסגרת נפרדת או באגף נפרד בתוך מרכז יום לזקנים מוגבלים פיזית).

מרכז היום פועל חמישה או שישה ימים בשבוע, בהיקף של שש שעות ביום לפחות. הזקן המוגבל מגיע למרכז כמה פעמים בשבוע בהסעה מאורגנת ושוהה במרכז כמה שעות, על-פי מתכונת שנקבעה מראש. המפעילים העיקריים של השירות הם עמותות מקומיות למען הזקן, גופים וולונטריים נוספים וגופים פרטיים.

התשלום בעבור ההשתתפות הוא תשלום יומי. מרכז היום הוא חלק מסל השירותים לזכאי גמלת סיעוד. הזכאי לגמלת סיעוד בוחר את סוג השירותים הרצויים לו, אחד או יותר, מתוך סל קיים הכולל גם טיפול של מטפלת בבית, לחצן מצוקה ושירותי כביסה. השיעורים שבהם ניתנים כל סוגי השירותים האלה נקבעו בשלוש רמות, לפי מידת התלות של המבוטח בעזרת הזולת או בהשגחה שהוא זקוק לה: רמה 1 - מי שתלוי במידה רבה בעזרת הזולת ברוב פעולות היום-יום וכן מי שזקוק להשגחה זכאי לגמלת סיעוד בשווי 9.75 שעות שבועיות של טיפול אישי בבית או בשווי 5 שעות אם הוא זכאי לגמלה מופחתת בשל הכנסותיו; רמה 2 - מי שתלוי במידה רבה מאוד בעזרת הזולת ברוב פעולות היום-יום ברוב שעות היממה זכאי לגמלת סיעוד בשווי 16 שעות שבועיות של טיפול אישי בבית או בשווי 8 שעות אם הוא זכאי לגמלה מופחתת בשל הכנסותיו; רמה 3 - מי שתלוי לחלוטין בעזרת הזולת בכל פעולות היום-יום בכל שעות היממה וכן מי שזקוק להשגחה מתמדת זכאי לגמלת סיעוד בשווי 18 שעות שבועיות של טיפול אישי בבית או בשווי של 9 שעות אם הוא זכאי לגמלה מופחתת בשל הכנסותיו. למי שבוחר לבקר במרכז יום – יום ביקור שווה בערכו ל-2 שעות טיפול בבית ברמה 1, ול-2.75 שעות טיפול ברמות 2–3.

השירות מסופק גם במימון משרד הרווחה - לזקנים מוגבלים שאינם זכאי חוק סיעוד. ההשתתפות במימון הביקור במרכז יום מותנית במבחן הכנסות של הזקן.

תחילת הפיתוח של מרכזי יום הייתה באמצע שנות השמונים, ומאז אנו עדים לפיתוח מואץ של השירות. כך למשל, מספר מרכזי היום גדל מ-53 בשנת 1990 ללמעלה מ-170 בשנת 2008. מספר

המבקרים גדל מכ-3,800 בשנת 1990 (פחות מאחוז אחד מכלל הזקנים) לכ-15,500 בשנת 2008 (מעל שני אחוזים מכלל הזקנים).

ב. הרקע למחקר

בצד הפיתוח של המרכזים התעוררו בשנים האחרונות סוגיות אחדות בעניין השימוש בשירות זה, ובהן שאלות כגון אם השירות מנוצל במלואו; אם כל אוכלוסיית היעד שהייתה יכולה ליהנות משירות זה אכן מממשת את זכותה; אם סל השירותים ממלא את הצרכים של הזקנים המוגבלים; כיצד תופסים הלקוחות הפוטנציאליים את המרכז, וכן מהי מידת שביעות הרצון של הזקנים המבקרים במרכזי יום.

כמו כן אין היום מידע בסיסי, שיטתי ומעודכן על מאפיינים של המרכזים, למשל התפוסה; היצע השירותים; מספר הרשומים והמבקרים; פרופיל אוכלוסיית המבקרים; דפוסי השימוש; דפוסי השימוש בשירותים והתאמת ההיבטים הפיזיים לצורכי הזקנים.

בשל סוגיות אלו יזמה הוועדה לשירותים קהילתיים של אשל דיון מקיף על מרכזי היום. מטרת הדיון הייתה לבחון דרכי היערכות חדשות לקידום שירות זה. דיונים דומים התקיימו בוועדה מיוחדת שהוקמה לנושא זה במוסד לביטוח לאומי. בדיונים בשני הפרומים האלה, בהשתתפות נציגים ממכון ברוקדייל, עלה הצורך במחקר כדי לספק מידע שיטתי ומעודכן – בסיס לעיצוב המדיניות בפיתוח השירות בעתיד, והוחלט שמאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל יבצע מחקר מקיף על מרכזי היום.

בהמשך נסקור את השיטות שעליהן התבסס מחקר זה. אחר כך נתאר את ממצאי המפקד וכן את ממצאי הסקר – בקרב הזקנים המבקרים במרכזי היום ובקרב תומכיהם וכן בקרב הזקנים שאינם מבקרים במרכזי היום ובקרב תומכיהם. נחתום בסיכום קצר של הממצאים ובהעלאת סוגיות הדורשות תשומת לב.

2. שיטות המחקר

כדי לספק תמונה מקיפה על מרכזי היום כלל המחקר שני רכיבים מרכזיים:

א. מפקד

שני סוגי שאלונים שימשו במפקד: שאלון למנהל המרכז ושאלון מבקרים. השאלונים נשלחו בדואר יחד, והם נועדו למילוי עצמי של צוות מרכזי היום.

בשאלון למנהל המרכז שאלנו על נושאים אלו: הגוף המפעיל, תאריך הפתיחה, הימים והשעות של ההפעלה, יום ארוך, פעילות נוספת במבנה המרכז, נתונים כמותיים על אוכלוסיית המבקרים: מספר רשומים, הקיבולת והתפוסה היומית; שינויים שחלו בשנה האחרונה באוכלוסייה זו, המתנה, שיווק, השירותים והחוגים הניתנים, פרטים על שירותי ההסעות והארוחות, מעורבות המבקרים ומשפחותיהם, כוח האדם במרכז, היבטים כלכליים, היבטים פיזיים וכן פרטים על מנהל המרכז.

בשאלון על אוכלוסיית המבקרים במרכז התבקש צוות המרכז למלא כמה וכמה נתוני יסוד על כל מבקר. נתונים אלו כללו מאפיינים סוציו-דמוגרפיים (שנת לידה, מין, ארץ לידה, שנת עלייה, מצב משפחתי, הסדר המגורים); מאפייני תפקוד ובריאות (בעיות בריאות קשות, מצב הראייה והשמיעה, שליטה על הסוגרים, פעולות יום-יומיות – ADL, נייחות מחוץ לבית, מצב קוגניטיבי ותפקוד נפשי- חברתי); דפוסי השימוש במרכז היום (תאריך הצטרפות, קבלת שירותי הסעה, רחצה, פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק, סוג היחידה – רגילה או לתשושי נפש, השתתפות ביום ארוך, זכאות לגמלת סיעוד, מספר ימי הביקור לפי הגורם המממן, היעדרויות וכן קיומו של מטפל). ברוב הגדול של המרכזים צוות המרכז הוא שמילא את טופסי השאלונים. בכמה מרכזים נשלחו פוקדים מטעם המכון כדי לסייע במילוי הטפסים.

לא נשאלו פרטים מזהים של המבקרים, והמפקד התבצע בעילום שם.

השירות לזקן במשרד הרווחה והשירותים החברתיים העמיד לרשותנו את רשימת מרכזי היום שקיבלו מהמשרד אישור למתן שירותי סיעוד. רשימה זו היוותה את מסגרת המפקד, ובסופו של דבר כללה 172 מרכזי יום (במהלך המפקד התברר כי כמה מהמקומות ברשימה כבר לא היו מוכרים כמרכזי יום). גם מאגר המידע 'אשל-אינפו' סייע בידינו ערב המפקד בעדכון פרטים מנהליים (כתובות וטלפונים) של מרכזי היום.

המפקד נמשך כשנה – מסוף 2007 ועד סוף 2008. לאחר מאמצים רבים מצדם של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, משרד הרווחה ואשל הגיע שיעור ההיענות למפקד ל-87% ממרכזי היום: 75% השתתפו השתתפות מלאה במפקד, כלומר החזירו את שני השאלונים שהתבקשו למלא, ו-12% השתתפו השתתפות חלקית – החזירו רק את השאלון למנהל (ולא את השאלון על אוכלוסיית המבקרים).

נתוני יסוד על המרכזים הושלמו בטלפון ובאינטרנט גם בעבור המרכזים שלא השתתפו במפקד. באופן זה יש בידינו מידע בסיסי על כל מרכזי היום בארץ.

לצורך המפקד נדרשה הגדרה מיהו 'מבקר'. לפי הגדרתנו, 'מבקר' הוא אדם שבא בקביעות למרכז (לפחות פעם בשבוע) ומקבל סל יומי מלא. כך לא הוכללו במפקד אנשים שבאים למרכז רק כדי לקבל שירות כזה או אחר או הבאים בתדירות נמוכה מפעם בשבוע.

ב. סקר בקרב זקנים ותומכיהם העיקריים

במסגרת המחקר נערכו ראיונות עם זקנים מקבלי גמלת סיעוד ועם ילדים של הזקנים. חלק מהזקנים מבקרים במרכזי יום, וחלק אינם מבקרים במרכזי יום, אף שהיו יכולים לעשות זאת במסגרת חוק ביטוח סיעוד. נבחרו להשתתף במחקר תשעה יישובים מייצגים בגודלם ובצורתם, משום שאחד המאפיינים שיכולים להשפיע על צריכת שירות מרכז יום הוא היצע השירותים ביישוב המסוים. היצע השירותים מושפע מגודל היישוב ואופיו (כפרי לעומת עירוני). כך למשל, עיר גדולה יותר יכולה בדרך כלל להציע מספר גדול יותר ומגוון רב יותר של שירותים לקבוצות אוכלוסייה שונות. שירותים המוצעים במגזר הכפרי יהיו שונים מהם, למשל יהיה היצע של מרכז יום אחד לכמה יישובים. היישובים שנבחרו: תל-אביב וירושלים – מייצגות ערים גדולות (200,000+ תושבים); אשקלון, נתניה

וחדרה – מייצגות ערים בינונית (50,000–199,999 תושבים); קריית מוצקין וכרמיאל – מייצגות ערים קטנות (5,000–49,999 תושבים); מועצות אזוריות עמק יזרעאל ועמק חפר – מייצגות מגזר כפרי. בכל אחד מהיישובים האלה נדגמו זקנים מקבלי גמלת סיעוד המבקרים ושאינם מבקרים במרכזי יום.

נוסף על הריאיון עם הזקנים היה חשוב ללמוד גם מה בני דור הביניים – ילדי הזקנים – חושבים על שירות מרכז היום, בשל התפיסה שלילדי הזקנים יש השפעה על השימוש של הזקנים בשירותים ושלא אחת הם המיידעים את הזקנים על אודות השירותים המוצעים להם. התומך זוהה על-ידי פנייה לזקן בשאלה מי מבניו, בנותיו או החתנים והכלות הוא העוזר לו ביותר בחיי היום-יום, או על-פי נתוני הביטוח הלאומי. הריאיון עם התומך כלל שני חלקים. החלק הראשון היה ריאיון על אודות הזקן; התומך נשאל שאלות בחלק זה רק אם הזקן עצמו לא רואיון. בחלק השני נשאל התומך לדעתו על מרכז היום.

איסוף הנתונים

הראיונות עם הזקנים נערכו פנים אל פנים; הראיונות עם התומכים היו טלפוניים. את הראיונות עשו מראיינים שהוכשרו במיוחד למחקר.

כלי המחקר

הנתונים נאספו באמצעות שאלון מובנה סגור שנבנה במיוחד למטרות מחקר זה. לצורך פיתוח השאלון נערכו ראיונות פתוחים עם שלושה זקנים שאינם מבקרים במרכז יום ותומכת של אחד מהם. קוימה פגישה של קבוצת מיקוד של זקנים שאינם מבקרים במרכז יום, וקדם לה סיור שמטרתו הייתה התרשמות הזקנים מהמקום. נוסף על כך, נערכה סקירת ספרות על שני נושאים מרכזיים נלווים: שיווק לזקנים וכן שימוש ואי-שימוש בשירותים חברתיים בכלל ובמרכזי יום בפרט. על סמך הראיונות, קבוצת המיקוד וסקירת הספרות זוהו הנושאים העיקריים והחסמים העיקריים שמונעים מזקנים את השימוש בשירותי מרכז יום, ופותח שאלון מובנה סגור.

לצורך הערכת תפקוד ב-ADL השתמשנו בשאלון במדד ברטל (Barthel Index) (Mahoney & Barthel, 1965). כמו כן השתמשנו בשתי סקלות להערכת איכות חיים: הראשונה – SF-12 (Ware, 1992) – בוחנת איכות חיים הקשורה לבריאות; השנייה – סולם החיים של קנטריל (Cantril, 1962) – מורכבת משאלה אחת שבה התבקש הזקן לדרג על סולם שבין 0 (החיים הגרועים ביותר האפשריים) ל-10 (החיים הטובים ביותר האפשריים) את השלב שבו הוא נמצא.

עיבוד הנתונים

ניתוח הנתונים נעשה באמצעות תוכנת SPSS (Statistical Package for Social Sciences). ניתוח דו-משתני נעשה באמצעות מבחני χ^2 לבדיקת קשר בין משתנים לא רציפים. ניתוח רב-משתני נעשה באמצעות רגרסיה לוגיסטית. ברגרסיות אלו מבטא מדד Odds Ratio את עוצמת ההשפעה העצמאית של כל אחד מהמשתנים הבלתי-תלויים הנכללים במודל.

סקר בקרב זקנים מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזי יום (לוח 1)

כדי לבחון לעומק רב יותר את דפוסי הביקור וההשתתפות של המבקרים בפעילויות המרכז וכן כדי לבחון את מידת שביעות רצונם, את התרומה של מרכז היום מבחינתם ואת העניין שלהם בשינויים, נערך ריאיון עם מדגם של זקנים המבקרים במרכזי יום. נוסף על כך נערך ריאיון עם תומכים בלתי פורמליים עיקריים של הזקנים (בדרך כלל ילדיהם), מאחר שהם שותפים להחלטה על הביקור במרכז היום ומאחר ששירות מרכז היום נועד לתרום גם לרווחתם. בסך הכול נאספו נתונים על 153 מבקרים ב-132 ראיונות פנים אל פנים עמם או ב'ראיונות אודות' טלפוניים עם 21 תומכים. כמו כן נערכו ראיונות טלפוניים עם 63 תומכים.

לוח 1: הראיונות עם המבקרים ועם תומכיהם

מספר הראיונות	סה"כ ראיונות עם זקנים	סה"כ מידע על זקנים	סה"כ מידע על תומכים
90	132		
42		153	
21			63

סקר בקרב זקנים מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזי יום (לוח 2)

מאחר שאחת הסוגיות המרכזיות שעליהן רצינו לתת את הדעת במחקר היא השאלה אם המרכזים מנוצלים דיים על-ידי אוכלוסיית היעד, נערך סקר בקרב מדגם של זקנים מבוסחי חוק סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם העיקריים (בדרך כלל הילדים). בעזרת סקר זה ניסינו לבחון את המידה שבה הזקנים ובני המשפחה יודעים על קיום השירות; את השאלה אם לשירות יש סטיגמה בעיניהם; את מידת העניין שלהם בשירות מרכז היום; ואת המכשולים המונעים מהם להשתמש בו. בסך הכול נאספו נתונים על 330 זקנים לא-מבקרים ב-169 ראיונות פנים אל פנים עמם או בריאיון אודות טלפוני עם 161 תומכים. הסיבות העיקריות לריאיון אודות היו אי-יכולתו של הזקן להתראיין (בשל דמנטיה, קשיי שמיעה וכד') או קשיים לראיין את הזקנים. עוד נאסף מידע על 218 תומכים (ילדים) של זקנים לא-מבקרים.

לוח 2: הראיונות עם זקנים לא-מבקרים ועם תומכיהם

מספר הראיונות	סה"כ ראיונות עם זקנים	סה"כ מידע על זקנים	סה"כ מידע על תומכים
112	169		
57		330	
161			218

הערות כלליות ומונחים

- (1) הדברים בדוח תקפים לנשים ולגברים כאחד, אלא אם צוין אחרת. לא אחת בחרנו להשתמש בצורת הנקבה מפני שרבים מבעלי התפקידים במרכזי היום ובטיפול בזקנים בכלל הם נשים, אף-כי יש גם גברים הממלאים תפקידים אלו.
- (2) רוב הנתונים בדוח מופיעים בלוחות. עם זאת, יש בלוחות נתונים שאין התייחסות אליהם בטקסט וכמו כן יש בטקסט התייחסות לנתונים שאינם מופיעים בלוחות.

הבהרת מונחים (לפי סדר הופעת המונחים בדוח)

'רשומים' או 'מבקרים' – משתמשי שירות מרכז היום הבאים למרכז לפחות פעם בשבוע ומשלמים על בסיס יומי (מספר זה גבוה כמעט תמיד ממספר המבקרים ביום, מספר הנמדד על-פי התפוסה היומית הממוצעת).

'עמותה מקומית' – עמותה למען הזקן מיסודה של אשל הפועלת ברשות מקומית

'גוף אחר' – גוף וולונטרי או פרטי שאינו עמותה מקומית

'ערבים' – מוסלמים, נוצרים-ערבים ודרוזים

'יהודים ואחרים' – יהודים, נוצרים שאינם ערבים ואוכלוסייה בלי סיווג דת

'פריפריה' – מחוזות הצפון והדרום

'מרכז יום משולב' – מרכז יום שבו יחידה לתשושים ויחידה לתשושי נפש

'תומכים' – ילדיהם של הזקנים, בני דור הביניים, העוזרים להם ביותר בחיי היום-יום

3. מפקד מרכזי היום

המפקד הארצי של מרכזי היום לזקנים מאפשר לקבל תמונה מקיפה של פרופיל המבקרים במרכזים – מהבחינה הדמוגרפית והתפקודית ומבחינת דפוסי השימוש בשירות, נוסף על מאפייני המרכזים עצמם. נתוני המפקד מהווים בסיס לכל דיון של קובעי המדיניות ומתכנני השירותים הקהילתיים לזקנים בגופים העוסקים בכך. כמו כן, ממצאי המפקד עשויים לעניין ציבור רחב יותר של בעלי תפקידים הקשורים באופן כזה או אחר למרכזי היום לזקנים.

המפקד מ-2008, שהתבצע במסגרת המחקר הנוכחי, הוא השני בסדרת מפקדים מסוג זה. המפקד הראשון נעשה ב-1994 (באר, 1998). היתרון במפקד, יחסית לרכיבים האחרים של מחקר מרכזי היום, הוא הניסיון להגיע לכל המרכזים הפועלים בארץ ולכלל המבקרים בהם. החיסרון המובנה של כל מפקד הוא בחוסר יכולתו להיכנס לעומק הסוגיות המעסיקות את קובעי המדיניות.

תחת השם 'מרכז יום' נכללות מסגרות הנבדלות זו מזו במאפיינים רבים, אך מובן שלמרכזי היום יש גם לא מעט מאפיינים משותפים. אחת ממטרות המפקד היא לנסות לזהות קבוצות של מרכזי יום בעלי מאפיינים משותפים.

המחקר כלל מפקד בכל מרכזי היום. במסגרת המפקד נאסף מידע על אודות כל זקן המבקר במרכזים (כגון אפיונים סוציו-דמוגרפיים, בריאותיים ותפקודיים, משך הזמן שהזקן מבקר במרכז היום, תדירות הביקורים ומקורות מימון); השירותים הניתנים; התאמת המבנים והציוד לצורכי הזקנים; וכן היבטים תקציביים. המפקד התבצע באמצעות: (א) שאלון שמנהלי מרכזי היום נתבקשו למלא על אודות פעילות מרכז היום; (ב) טפסים למילוי על-ידי צוות מרכז היום על אודות כל המשתתפים. בסך הכול נאספו נתונים בסיסיים (כגון גוף מפעיל ומספר משתתפים) על כלל מרכזי היום (172); נתונים על

הפעילויות, השירותים וכוח אדם נאספו על 87% מהמרכזים (149); נתונים על הזקנים המבקרים במרכזי יום נאספו ב-75% מהמרכזים (129).

הערות לפרק המפקד

(א) חלק זה של הדוח כולל כ-40 לוחות. כדי שלא לפגוע ברצף הקריאה חלקם מובאים בנספח והם מסומנים: נ1, נ2 וכן הלאה.

(ב) בגלל עיגול מספרים סיכומי הפירוטים לא תמיד מתאימים לסך הכול.

הפרק המפקדי עוסק בשישה נושאים עיקריים: (א) מאפייני המרכזים; (ב) מאפייני המבקרים; (ג) השירותים והפעילויות; (ד) כוח האדם; (ה) מאפיינים גאוגרפיים של השירות; (ו) השוואה בין המפקד הנוכחי למפקד 1994.

א. מאפיינים של מרכזי היום

מסגרות מרכזי היום נבדלות זו מזו במאפיינים רבים: הגוף המפעיל, מגזר האוכלוסייה שהן משרתות, צורת היישוב והמעמד המוניציפלי, סוג האזור, גודל המרכז (מספר הרשומים בו), ותק המרכז, הימצאות יחידה לתשושי נפש ומקום המרכז (במבנה נפרד או לא).

בשנת 2008 פעלו בארץ 172 מרכזי יום לזקנים. ביקרו בהם כ-15,500 איש – 2.2% מאוכלוסיית הזקנים בארץ. (לוח 4)

המספר הממוצע של המבקרים הרשומים במרכזי יום עומד על 90 איש. התפוסה היומית הממוצעת (מספר המבקרים ביום) עומדת על 51 מבקרים. שיעור התפוסה הממוצע של מרכזי היום, דהיינו התפוסה היומית מתוך הקיבולת (סך המבקרים שהמרכז יכול להכיל), עומד על 73%. (לוח 5)

להלן לוח 3 ובו התפלגות של שיעור התפוסה במרכזי היום:

לוח 3: התפלגות התפוסה במרכזי היום

שיעור התפוסה	אחוז המרכזים
סה"כ	100
עד 49%	9
50%-59%	11
60%-69%	19
70%-79%	29
80%-89%	10
90%-99%	14
+100%	7

מהנתונים בלוח 3 עולה כי בכ-40% ממרכזי היום שיעור התפוסה נמוך מ-70%. לעומת זאת נמצא כי בכחמישית מהמרכזים (21%) שיעור התפוסה הוא 90% ומעלה. בתוך נמצאים כ-40% מהמרכזים, ושיעור התפוסה בהם הוא בין 70% ל-89%.

מרכז יום פועל 32 שעות בשבוע המתפרשות על 5.1 ימים (7% מהמרכזים פתוחים שישה ימים בשבוע). פירוש הדבר שמרכז יום פתוח בממוצע 6.3 שעות ביום פעילות.

כשני שלישים (64%) מהמבקרים במרכזים הם זכאי גמלת סיעוד וכרבע (24%) זכאים לרמות הגבוהות של גמלת הסיעוד (150% או 168%); (לוח 5). לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי, כ-7% מכלל זכאי חוק סיעוד בארץ ביקרו במרכז יום בתקופת המפקד.

אפשר למיין את המרכזים לפי המאפיינים להלן (לוחות 4 ו-5):

הגוף המפעיל - את הרוב המכריע של מרכזי היום (140 מרכזים שהם 81% מכלל המרכזים) מפעילה עמותה מקומית למען הזקן. את שאר המרכזים (32) מפעילים הן גוף וולונטרי אחר (14%) (למשל 'מלב"ב' בירושלים או 'מטב') הן גופים פרטיים (5%), ומספר המבקרים הממוצע בהם נמוך יחסית. שיעור זכאי חוק הסיעוד במרכזים של הגופים הוולונטריים והפרטיים גבוה יחסית. (לוח 4)

מגזר אוכלוסייה - במגזר הערבי פועלים 18 מרכזים (10% מכלל המרכזים). אחוז המבקרים הערבים במרכזי היום מתוך כלל המבקרים כמעט זהה לאחוז הערבים בקרב אוכלוסיית הזקנים (8%). המרכזים במגזר הערבי קטנים מהמרכזים במגזר היהודי (66 ו-93 – מספר המבקרים הממוצע בהתאמה), והם הוקמו בתקופה מאוחרת יותר ממרכזי המגזר היהודי. במגזר הערבי בולט השיעור הנמוך של המבקרים זכאי חוק סיעוד (43%), ושיעור הזכאים לרמות הגבוהות של הגמלה נמוך מאוד (4%). מספר השעות השבועיות שבהן מרכז היום פועל במגזר הערבי גדול במקצת ממספר השעות שהוא פועל במגזר היהודי. (לוח 5)

צורת יישוב ומעמד מוניציפלי - כ-80% מהמרכזים ומהמבקרים בהם פועלים במגזר העירוני (עיריות ומועצות מקומיות) וכ-20% פועלים במגזר הכפרי. המרכזים המשתייכים למועצות מקומיות קטנים יחסית (לוח 4) והוקמו מאוחר משאר המרכזים (לוח 5). שיעור זכאי חוק סיעוד במגזר הכפרי נמוך יחסית (52% לוח 5).

סוג האזור - כשליש (36%) מהמבקרים במרכזי היום מתגוררים באזורי הפריפריה (לוח 4). המרכזים בפריפריה קטנים מהמרכזים בשאר האזורים (83 רשומים לעומת 95, בהתאמה בממוצע, לוח 5); שיעור התפוסה בהם נמוך יחסית (67%, לוח 5), הם ותיקים פחות (לוח 5) ושיעור זכאי חוק סיעוד נמוך בהם יחסית לשאר האזורים בארץ (54% לעומת 69%, לוח 5).

גודל המרכז - מרכזי היום נבדלים ביניהם גם בגודלם, דהיינו במספר המבקרים בהם. בכ-20% מהמרכזים מספר המבקרים נמוך מ-50 (לוח 4). מן העבר השני נמצאים כרבע מהמרכזים: בכל מרכז כזה רשומים לפחות 120 זקנים (לוח 4). במרכזים הקטנים יותר (עד 79 רשומים) שיעור התפוסה נמוך יחסית (67%, לוח 5).

לוח 4: מרכזי היום והמבקרים בהם, לפי נתוני יסוד של המרכזים*

מספר המבקרים		מספר המרכזים		סה"כ
מחלט	אחוזים	מחלט	אחוזים	
15,482	100	172	100	
סוף מפעיל				
13,208	85	140	81	עמותה מקומית
1,663	11	24	14	וולונטרי
611	4	8	5	פרטי
מגזר אוכלוסייה				
14,286	92	154	90	יהודי
1,196	8	18	10	ערבי
צורת יישוב ומעמד מוניציפלי				
12,438	80	140	81	עירונית - סה"כ
11,258	73	121	70	עירייה
1,180	8	19	11	מועצה מקומית
3,044	20	32	19	כפרית (מועצה אזורית)
סוג האזור				
5,645	36	68	40	פריפריה
9,837	64	104	60	שאר האזורים
גודל (מס' רשומים)				
1,041	7	32	19	עד 49
3,169	20	49	28	50-79
4,685	30	50	29	80-119
6,587	43	41	24	120+
יחידה לתשושי נפש				
9,841	64	117	68	אין
4,643	30	36	21	יש (מרכז משולב)
998	6	19	11	מרכז בלעדי לתשושי נפש
ותק (שנים)**				
3,196	26	35	26	1-9
3,220	26	35	26	10-13
3,294	27	35	26	14-19
2,477	20	29	22	20-30
		14.1		ממוצע
מיקום המרכז***				
10,723	82	116	78	במבנה נפרד
1,328	10	19	13	בתוך בית אבות/דיור מוגן/מועדון או בצמוד
1,082	8	13	9	אחר

* הנתונים מבוססים על כלל מרכזי היום שפעלו בארץ בתקופת המפקד, אלא אם צוין אחרת.

** הנתונים מבוססים על 78% מהמרכזים שפעלו בארץ בתקופת המפקד.

*** הנתונים מבוססים על 86% מהמרכזים שפעלו בארץ בתקופת המפקד.

לוח 5: מאפיינים של המרכזים, לפי נתוני יסוד שלהם

שיעור זכאי חוק סיעוד (באחוזים)						גודל ממוצע (מס' רשומים)	
זכאים לרמות הגבוהות של הגמלה *	סה"כ	הוותק הממוצע (שנים)	ממוצע שעות הפעילות השבועית	שיעור התפוסה (באחוזים)	שיעור ממוצע (מס' רשומים)	גודל ממוצע (מס' רשומים)	
24	64	14.1	32.1	73	90		סה"כ
							גוף מפעיל
							עמותה מקומית
23	64	14.2	32.3	73	94		
32	69	13.5	31.5	75	71		'גוף אחר'
							מגזר אוכלוסייה
							יהודי
26	66	14.4	31.9	73	93		
4	43	11.2	33.5	69	66		ערבי
							צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
							עירונית - סה"כ
25	67	13.9	32.2	74	89		
25	67	14.3	32.3	74	93		עירייה
20	64	10.7	31.0	68	62		מועצה מקומית
							כפרית (מועצה
20	52	14.8	31.8	70	95		אזורית)
							סוג האזור
							פריפריה
16	54	13.1	32.4	67	83		
28	69	14.6	31.9	76	95		שאר האזורים
							גודל (מס' רשומים)
							עד 79
28	64	14.5	31.6	67	52		
23	64	13.7	32.5	76	124		+80
							יחידה לתשושי נפש
							אין
18	62	13.0	31.6	72	84		
24	64	15.7	33.4	73	129		יש (מרכז משולב)
							מרכז בלעדי
64	81	17.6	33.2	76	53		לתשושי נפש
							ותק (שנים)
							עד 13
21	63	8.8	31.9	71	92		
27	65	19.8	32.3	76	90		14 ומעלה
							מיקום המרכז
							במבנה נפרד
23	63	13.4	32.6	73	92		
27	70	16.4	30.3	71	75		אחר

* גמלה של 150% וגמלה של 168%

יחידה לתשושי נפש - בכשני שלישים ממרכזי היום אין יחידה נפרדת לתשושי נפש. כעשירית מהמרכזים מיועדים לתשושי נפש בלבד (לוח 4), והם קטנים יחסית (לוח 5). נרשמו בהם שיעורים גבוהים של זכאי חוק סיעוד (81%, לוח 5) ומהם של זכאים לרמות הגבוהות של הגמלה (64%, לוח 5). המרכזים המשולבים מהווים 21% מכלל המרכזים (לוח 4), והם גם הגדולים ביותר (לוח 5). המרכזים שיש בהם יחידה לתשושי נפש (משולבים או בלעדיים לאוכלוסייה זו) ותיקים יותר (לוח 5) ופתוחים מספר גדול יותר של שעות בשבוע מהמרכזים שבהם אין יחידה מסוג זה (לוח 5).

ותק המרכז - מנתונים שהתקבלו על 78% מהמרכזים בארץ עולה כי הוותק הממוצע של מרכז יום הוא 14 שנים (כלומר, בממוצע המרכזים נפתחו בשנת 1994) (לוחות 4 ו-5). כרבע מהמרכזים חדשים יחסית, ויש להם ותק של עד 9 שנים (לוח 4); ו-22% הם מרכזים ותיקים הפועלים בין 20 ל-30 שנה (לוח 4). במרכזים הוותיקים יותר (14 שנה ומעלה) אחוז הזכאים לרמות הגבוהות של גמלת הסיעוד גבוה במקצת מבמרכזים החדשים יותר (לוח 5).

מיקום המרכז - קרוב ל-80% מהמרכזים שוכנים במבנה נפרד (לוח 4). 13% מהם שוכנים בתוך מסגרת אחרת המשרתת את האוכלוסייה הזקנה – בית אבות, דיור מוגן או מועדון – או בצמוד לה (לוח 4), וכעשירית שוכנים במבנים אחרים, בעיקר בבנייני דירות (לוח 4). הרוב המכריע (94%) של המרכזים שוכנים בקומת קרקע. המרכזים שאינם במבנה נפרד הם מרכזים קטנים יחסית, פתוחים פחות שעות בשבוע, ותיקים יותר, ויש בהם אחוז גבוה יחסית של זכאי חוק סיעוד (לוח 5).

היבטים פיזיים (לוחות 1, 2)

השטח הממוצע של מרכז יום הוא 648 מ"ר. השטח הממוצע של חדר האוכל במרכז עומד על 107 מ"ר. מרכזי היום שיש בהם שטח כללי גדול במיוחד הם המרכזים המשולבים (1,014 מ"ר) והמרכזים שיש בהם לפחות 80 רשומים (789 מ"ר). לעומתם, מרכזים ששטחם הכולל קטן יחסית הם המרכזים הבלעדיים לתשושי נפש (405 מ"ר), מרכזים שיגוף אחרי מנהל אותם (431 מ"ר), המרכזים שבהם עד 79 רשומים (453 מ"ר) והמרכזים שאינם שוכנים במבנה נפרד (468 מ"ר). יש אפוא קשר ברור בין גודלו הפיזי של המרכז (שטח) לבין מספר הרשומים. מקדם המתאם של פירסון (pearson) בין שטח המרכז לבין מספר הרשומים בו הוא 0.53. (לוח 1)

בלוח 1 מובא גם היחס בין השטח לבין התפוסה היומית הממוצעת, כלומר השטח הממוצע העומד לרשותו של כל מבקר ביום ביקור במרכז; בסך הכול עומדים 12.4 מ"ר בממוצע לרשותו של כל מבקר ביום ביקור במרכז. גם כאן יש כצפוי הבדלים בין מרכזים: בפריפריה ובמרכזי היום המשולבים השטח למבקר גדול יחסית (15.0 ו-13.9 מ"ר בהתאמה), ולעומת זאת במרכזים של 'גוף אחרי' ובמרכזים לתשושי נפש בלבד – השטח קטן יחסית (כ-10 מ"ר).

מנתוני המפקד עולה כי שניים מתוך כל חמישה מנהלים (39%) חשים בדרך כלל בצפיפות בעת פעילות המרכז. זו תחושתם של למעלה ממחצית (54%) המנהלים של המרכזים במגזר הכפרי, וכמוהם חשים גם כמחצית (49%) המנהלים של מרכזי היום הוותיקים פחות. לעומת זאת, במועצות המקומיות רק 7% מהמנהלים חשים שאין די מקום בזמן פעילות המרכז. אחוז נמוך יחסית של מנהלים החשים צפיפות נמצא גם במרכזים של 'גוף אחרי' (23%). לא נמצא קשר משמעותי בין מדד הצפיפות האובייקטיבי (לוח 1) לבין התחושה הסובייקטיבית של המנהלים בנוגע לצפיפות. (לוח 2); (pearson=0.1)

כמעט כל מנהל חמישי (18%) סבור שאין התאמה פיזית של מבנה המרכז לצורכי המשתמשים (למשל בגישה למבנה, במדרגות ובמעברים). במרכזים שאינם שוכנים במבנה נפרד, כשליש (34%) מהמנהלים סבורים כך. במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש ובמרכזים הוותיקים יותר, כרבע מהמנהלים מחזיקים

בדעה זו. לעומת זה, שיעור נמוך (7%) של מנהלים הסבורים שהמבנה אינו מותאם פיזית לצורכי המשתמשים נרשם במרכזים של יגוף אחר, במועצות המקומיות ובמרכזים המשולבים. (לוח נ2)

בעניין רמת האחזקה, 16% מהמנהלים מעריכים שאינה סבירה.

ברוב המכריע של המרכזים (85%) יש חדר מנוחה (לוח נ2). בממוצע משתמשים בו 4.4 מבקרים ביום, והם מהווים 9% מכלל המבקרים ביום פעילות.

בכל המרכזים של המועצות המקומיות יש חדר מסוג זה, וכך גם כמעט בכל המרכזים בפריפריה. שיעורים גבוהים של מרכזים שיש בהם חדר מנוחה נמצאו גם במגזר הערבי, במגזר הכפרי ובמרכזי היום המשולבים (92%–94%). לעומתם, אחוז נמוך יחסית של מרכזים שיש בהם חדר מנוחה נמצא במרכזים המיועדים בלעדית לתשושי נפש (56%), במרכזים שאין להם מבנה נפרד (67%) וכן במרכזים שאינם בפריפריה, במרכזים הוותיקים יותר ובמרכזים ש'גוף אחר' מפעיל אותם (76%–78%). (לוח נ2)

כמעט כל המנהלים (95%) סבורים שחשוב שיהיה בכל מרכז יום חדר מנוחה.

מספר החדרים הממוצע במרכז שבהם מתנהלת הפעילות עומד על 4.9 (לא כולל מטבח), והשטח הממוצע של כל חדר כזה הוא 125 מ"ר. להלן התפלגות מספר החדרים במרכזים: ב-14% מהמרכזים יש חדר פעילות אחד או שני חדרים; ב-28% יש 3–4 חדרים כאלה; בכשליש (35%) יש 5–6 חדרים, ובשאר המרכזים (22%) יש 7–10 חדרי פעילות.

כשני שלישים מהמרכזים (64%) הורחבו או שופצו שיפוץ משמעותי בשלוש השנים שקדמו למילוי השאלון או שהיה תכנון להרחיבם או לשפצם עד סוף השנה שלאחר מכן (מתוכם 42% דיווחו על שיפוץ בעבר – בשלוש השנים שקדמו למפקד – 45% דיווחו על שיפוץ צפוי – בשנה שלאחר המפקד – ו-13% דיווחו על שיפוץ הן בעבר והן בעתיד). במגזר הכפרי נרשם שיעור גבוה במיוחד של מרכזים שהיו או יהיו נתונים בתהליכי שיפוץ (85%). שיעורים גבוהים של שיפוץ במרכזים נמצאו גם בפריפריה, במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש ובמרכזים הוותיקים יותר (ותק של 14 שנה ומעלה) (71%–73%). לעומת זאת, רק מחצית מהמרכזים החדשים יותר (עד 13 שנות ותק) והמרכזים שבמועצות המקומיות שופצו או ישופצו בתקופה שנבדקה. (לוח נ2)

פעילות נוספת במבנה (לוח 6)

מלבד הפעילות של מרכז היום מתקיימת באחדים מהמקומות פעילות נוספת באותן שעות שבהן מרכז היום פועל (פעילות מקבילה) וכן בשעות אחר הצהריים והערב, כלומר לאחר סיום הפעילות הרגילה של מרכז היום. מנתוני המפקד עולה כי בכשני שלישים (65%) מהמרכזים ישנה פעילות נוספת אחת לפחות. בשליש מהמרכזים ישנה פעילות מקבילה.

לוח 6: קיומה של פעילות נוספת במבנה המרכז, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

צירופי הפעילות הנוספת			לפחות סוג אחד של פעילות נוספת			סה"כ מרכזים	
פעילות בשעות אחה"צ/ערב בלבד	פעילות מקבילה ופעילות בשעות אחה"צ/ערב בלבד	פעילות מקבילה ופעילות בשעות אחה"צ/ערב בלבד	אין שום פעילות נוספת	אחד של פעילות נוספת	סה"כ מרכזים		
33	8	25	35	65	100	סה"כ	
						גוף מפעיל עמותה	
36	7	25	33	68	100	מקומית	
20	13	23	43	57	100	'גוף אחר'	
						מגזר אוכלוסייה	
34	8	27	31	69	100	יהודי	
19	6	6	69	31	100	ערבי	
						צורת יישוב ומעמד מוניציפלי	
						עירונית -	
31	10	24	35	65	100	סה"כ	
32	9	23	36	64	100	עירייה	
						מועצה	
21	14	36	29	71	100	מקומית	
						כפרית (מועצה אזורית)	
42	0	27	31	69	100		
						סוג האזור	
38	5	21	36	64	100	פריפריה	
30	10	27	34	66	100	שאר האזורים	
						גודל (מס' רשומים)	
21	4	23	52	48	100	עד 79	
43	11	27	19	81	100	+80	
						יחידה לתשושי נפש	
32	7	23	38	62	100	אין	
						יש (מרכז משולב)	
43	11	29	18	82	100	מרכז בלעדי לתשושי נפש	
22	11	28	39	61	100		
						ותק (שנים)	
34	9	20	37	63	100	עד 13	
33	6	31	30	70	100	14 ומעלה	
						מיקום המרכז	
34	8	22	35	65	100	במבנה נפרד	
27	9	33	30	70	100	אחר	

הפעילות המקבילה נפרשת על 3.3 ימים בממוצע, במשך 14 שעות שבועיות. פעילות זו מיועדת רובה ככולה לזקנים, והיא כוללת בעיקרה חוגים (17% מימי הפעילות המקבילה); מועדון (12%); ריפוי שיניים (8%); התעמלות ומלאכת יד (6% לכל אחת מפעילויות אלו); פעילות חברתית (5%); הרצאות ומספרה (4% לכל אחת מפעילויות אלו); אולפן עברית, מתנ"ס, פיזיותרפיה, ספורט, מרפאה פסיכו-גריאטרית, 'כוללי' ושירותי סיעוד (3% לכל אחת מפעילויות אלו). נוסף על כך, ב-57% מהמרכזים ישנה

פעילות בשעות אחר הצהריים והערב הנפרשת על פני 3.1 ימים במשך כ-17 שעות שבועיות בממוצע. פעילות זו כוללת בעיקר מועדון (41% מימי הפעילות אחר הצהריים או בערב); התעמלות, הרצאות, חוגים (6% לכל אחת מפעילויות אלו); מקהלה, חדר כושר, פעילות חברתית וקבוצות תמיכה למשפחות חולי אלצהיימר (4% לכל אחת מפעילויות אלו); קהילה תומכת (3%); ברידג', פעילות לעולים, מחשבים, מתנ"ס, אולפנים ופעילות לניצולי שואה (2% לכל אחת מפעילויות אלו). מהנתונים עולה שקרוב ל-20% מימי הפעילות אחר הצהריים או בערב אינם מיועדים בהכרח לזקנים, והם כוללים את משפחות הזקנים, נכי צה"ל, נערות במצוקה, חולי טרשת, חברי 'רוטרי', ילדים שנשרו מהלימודים וגם את האוכלוסייה הכללית (בני כל הגילים).

מהנתונים מתברר כי ישנו קשר ברור בין גודל המרכז (מספר הרשומים בו) לבין הפעילות הנוספת. ב-81% מהמרכזים הגדולים (לפחות 80 רשומים) ישנה פעילות נוספת, לעומת 48% מהמרכזים הקטנים (עד 79 רשומים). במגזר הערבי רק באחוז נמוך במיוחד מהמרכזים יש פעילות נוספת (31%).

הערכת המנהלים בעניין שינויים בשנה האחרונה – במספר המבקרים, במספר הביקורים ובמאפייני המבקרים (לוחות נ3, 7, 4)

בשנה שקדמה לביצוע המפקד חלו שינויים במספר המבקרים במרכזי היום. קרוב לשני שלישים מהמנהלים (63%) דיווחו על שינויים כאלה – 41% על גידול במספר המבקרים ו-23% על צמצום במספרם. ב-37% מהמרכזים לא השתנה מספר המבקרים. הסיבות העיקריות לגידול במספר המבקרים על-פי הערכת המנהלים היו שיווק, פרסום והסברה, התדמית החיובית של המרכז, הגדלה וגיוון במספר הפעילויות וכן הרחבה ושיפוץ של המבנה. הסיבות העיקריות לצמצום במספר המבקרים היו פטירות, העסקת עובדים זרים, ירידה בתפקוד, מחלות ואשפוזים, מיסוד, גובה ההשתתפות העצמית וצמצום מכסות של רווחה. (לוח נ3)

גידול רב נרשם במרכזים הגדולים (מרכזים שבהם לפחות 80 רשומים, נכון לזמן המפקד) ובמרכזים החדשים יותר (עד 13 שנות ותק); (50%), וכן במרכזים המשולבים (59%). הצמצום במספר המבקרים בולט במיוחד במגזר הערבי (44%). יציבות במספר המבקרים בשנה האחרונה אופיינית בעיקר למרכזים של 'גוף אחר', למרכזים במועצות המקומיות, למרכזים הבלעדיים לתשושי נפש ולמרכזים הוותיקים (48%–56%). (לוח נ3)

בממוצע, כרבע (26%) מהרשומים במרכזים עזבו אותם בשנה האחרונה (לוח נ3). 40% מהם עשו זאת עקב ירידה תפקודית-בריאותית, 21% מהרשומים נפטרו, 17% עברו למוסד, 16% עזבו מסיבות אחרות ו-5% עזבו עקב שינוי כתובת. לעומת זאת, שליש מהרשומים הם זקנים שהצטרפו למרכז בשנה האחרונה.

לפיכך נמצא כי הגידול הממשי (מצטרפים חדשים בניכוי העוזבים) הממוצע במספר הרשומים בשנה האחרונה עמד על 6.5%. גם כאן בולט הקשר בין ותק המרכז לבין הגידול במספר הרשומים: במרכזים החדשים יותר (עד 13 שנות ותק) שיעור הגידול השנתי גבוה (8.5%) ובמרכזים הוותיקים יותר (14 שנות ותק ומעלה) שיעור הגידול נמוך (3.8%). במרכזים שאינם במבנה נפרד שיעור הגידול גבוה במיוחד – 10.1%. (לוח נ3)

נוסף על שינויים בהיקף אוכלוסיית המבקרים התבקשו המנהלים להעריך גם שינויים בהיקף הביקורים. מתברר כי בלמעלה ממחצית המרכזים (56%) לא התרחשו שינויים כאלה. בכשליש מהמרכזים (35%) חל גידול במספר הביקורים וב-8% של המרכזים חלה ירידה במספר הביקורים. (לוח נ3)

הסיבות העיקריות לגידול במספר הביקורים היו שביעות הרצון מהמרכז ומהפעילות בו, הרצון לצאת מהבית, 'שיווק פנימי', גיוון הפעילויות במרכז ויצירת אווירה תומכת. הסיבות העיקריות לצמצום הביקורים דומות מאוד לסיבות שבגללן הצטמצם מספר המבקרים.

במגזר הכפרי, במרכזים המשולבים ובמרכזים החדשים יותר, אחוז גבוה יחסית של מרכזים דיווחו על גידול במספר הביקורים (43%-48%). אחוז גבוה של מרכזים בלעדיים לתשושי נפש דיווחו על יציבות במספר הביקורים (78%). (לוח נ3)

מעבר לבדיקה על-פי מאפייני המרכזים, מעניין לבדוק בכלל המרכזים את הקשר בין השינוי במספר המבקרים לבין השינוי במספר הביקורים בשנה שקדמה לביצוע המפקד:

לוח 7: שינויים במספר המבקרים ובמספר הביקורים בשנה שלפני המפקד

מספר המבקרים	מספר הביקורים	אחוז המרכזים
לא חל שינוי	לא חל שינוי	27
נרשם גידול באחד המדדים לפחות		
גדל	גדל	24
גדל	לא חל שינוי	16
לא חל שינוי	גדל	8
הצטמצם	גדל	3
גדל	הצטמצם	1
נרשם צמצום באחד המדדים לפחות		
הצטמצם	לא חל שינוי	14
הצטמצם	הצטמצם	5
הצטמצם	גדל	3
לא חל שינוי	הצטמצם	3
גדל	הצטמצם	1

מהנתונים מתברר כי בכרבע מהמרכזים לא נרשם שינוי הן במספר המבקרים והן במספר הביקורים. כמו כן עולה כי בכמחצית מהמרכזים (52%) נרשמה מגמת גידול במספר המבקרים או במספר הביקורים, ולעומת זאת בכרבע (26%) מהמרכזים נרשמה מגמת צמצום במספר המבקרים או במספר הביקורים בשנה האחרונה. (לוח 7)

במסגרת המפקד נשאלו המנהלים גם על שינויים שחלו בשנה שלפני המפקד במאפייני האוכלוסייה המבקרת. ממצאי המפקד מראים כי בכ-20% מהמרכזים חלו שינויים דמוגרפיים, בכ-20% התרחשו שינויים חברתיים-כלכליים במאפייני המבקרים, ובקרוב למחציתם (45%) חלו שינויים תפקודיים-בריאותיים. (לוח נ4)

השינויים הדמוגרפיים שצוינו הם קליטה של מבקרים מאזורים חדשים וסוגי יישובים חדשים (כגון מושבים וקיבוצים), שינויים בהרכב הגילי (בעיקר: יותר צעירים), עלייה באחוז הגברים, קליטה של יותר עולים מבעבר, קליטה של מבקרים חדשים שבאו לאזור כדי לגור סמוך לילדיהם. אשר לשינויים חברתיים-כלכליים, הדיווחים מתחלקים כמעט שווה בשווה בין קליטת מבקרים במצב חברתי-כלכלי טוב יחסית לבין קליטת מבקרים במצב חברתי-כלכלי טוב פחות שמתקשים לא אחת לעמוד בתשלום ההשתתפות העצמית למרכז היום. השינויים התפקודיים-בריאותיים מתבטאים בעיקר בהחמרה במצב המבקרים ובעלייה בחלקם של זכאי חוק סיעוד. במספר קטן של מקומות (13% מהמקומות שדיווחו על שינויים מסוג זה) מדובר על מגמה הפוכה של קליטת מבקרים במצב תפקודי טוב מבעבר.

במגזר הכפרי נרשמו השיעורים הגבוהים ביותר של מרכזים שדיווחו על שינויים דמוגרפיים (41%, כפול מהשיעור הכללי) ושינויים תפקודיים בריאותיים (63%). במגזר הערבי נמצא השיעור הגבוה ביותר של מרכזים שבהם היו שינויים חברתיים-כלכליים (31%). במגזר זה נמצא גם השיעור הנמוך ביותר של מרכזים שדיווחו על שינויים דמוגרפיים (8%). במרכזים של המועצות המקומיות, כשליש (31%) מהמנהלים דיווחו על שינויים דמוגרפיים ורק 9% דיווחו על שינויים חברתיים-כלכליים. במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש דווח על שיעור נמוך של שינויים תפקודיים (19%) ועל שיעור גבוה יחסית של שינויים דמוגרפיים (29%). (לוח 4)

היבטים כלכליים (לוח 8)

שלושה מתוך כל ארבעה מנהלים של מרכזי היום (76%) ציינו שבשנתיים קודם למפקד נתקלו בקשיים כלכליים. הקשיים הכלכליים שדיווחו עליהם נובעים בעיקר ממספר נמוך של מבקרים וביקורים (19% מהמרכזים שדיווחו על קשיים כאלה); תפעול גרעוני, כלומר, ההוצאות גדולות מההכנסות (18%); עלות גבוהה של רכיב ההסעות (הן במגזר הכפרי והן במגזר העירוני, בייחוד במרכזים המשרתים אזורים גדולים) (18%); תעריף לא ריאלי ושאינו מתעדכן על-פי עליות המחירים (12%); אחוז גבוה של מבקרים המשלמים רק חלק מההשתתפות העצמית (או שאינם משלמים כלל) (9%); הוצאות גבוהות על תחזוקה (7%); הקטנת ההשתתפות של הרשות המקומית במימון המרכז (6%); עלייה במחירי התשומות של המרכז (6%).

נמצא קשר בין גודל המרכז (מספר רשומים) לבין העובדה שיש לו קשיים כלכליים. 86% מהמרכזים הקטנים יותר (עד 79 רשומים) נתקלו בקשיים כלכליים, לעומת 'רק' כשני שלישים (68%) מהמרכזים הגדולים יותר (לפחות 80 רשומים); $(-0.32 = \text{pearson})$. שיעור גבוה של מרכזים שיש בהם קשיים כלכליים נמצא גם במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש (83%). שיעורים נמוכים יחסית של מרכזים כאלה דיווחו במרכזים המשולבים ובמרכזים במועצות המקומיות (68% ו-64% בהתאמה).

אינדיקטור כלכלי נוסף בפעילות המרכזים הוא האיזון התקציבי. כמחצית (51%) מהמנהלים דיווחו שבשנה שלפני המפקד היה המרכז במצב של גירעון. מהמנהלים שאין להם גירעון (49%), 16% ציינו שהיה להם עודף תקציבי (8% מכלל המנהלים). שיעור גבוה במיוחד של מרכזים שיש להם גירעון תקציבי נרשם במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש (71%). שיעורים גבוהים יחסית נמצאו גם במרכזים שאינם שוכנים במבנה נפרד (63%) ובמרכזים שאינם בפריפריה (60%). לעומתם נמצא שיעור נמוך במיוחד של מרכזים בעלי גירעון במגזר המועצות המקומיות (14%). שיעורים נמוכים יחסית נמצאו גם

במגזר הערבי (40%) ובפריפריה (37%). גם בהיבט הכלכלי הזה נמצא שלמרכזים הגדולים יותר יש יתרון מסוים לעומת המרכזים הקטנים (45% לעומת 58% בהתאמה שדיווחו על גירעון).

מנתוני המפקד עולה כי בשלושה מכל חמישה מרכזים (59%) יש מבקרים שאינם משלמים במלואה את ההשתתפות העצמית שהם מחויבים לשלם במסגרת השתתפותם בפעילות המרכז – 15 ש"ח ליום ביקור. בקבוצה זו נכללים מרכזים שבהם יש מבקרים שאינם משלמים את מלוא הסכום שעליהם לשלם (39%), מרכזים שבהם יש מבקרים שאינם משתתפים כלל במימון (9%) ומרכזים שבהם יש כאלה וגם כאלה (11%). בממוצע, 10% מהמבקרים אינם משלמים את מלוא ההשתתפות העצמית ו-6% אינם משלמים כלל.

סוגיות הקשורות להפעלת המרכזים (לוח 8)

◆ סל גמיש

נוסף על המדדים האובייקטיביים שאלנו את המנהלים אם היו מוכנים לאמץ מודל שיאפשר גמישות בצריכת שירותי המרכז, כלומר לספק 'סלים' דיפרנציאליים בהרכבים אישיים ובתעריף המשקף את סל השירותים הייחודי של המבקר. 37% מהמנהלים הביעו נכונות לאמץ מודל כזה. שיעורים גבוהים של נכונות כזו נמצאו במגזר הערבי (55%), במגזר הכפרי ובמרכזי היום המשולבים (48% בכל אחד מהם). מנגד נמצא כי במרכזים ש'גוף אחר' מפעיל, במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש ובמרכזים שאינם במבנה נפרד, נכונות זו נמוכה יחסית (24%–27%).

המנהלים נשאלו, לצד הנכונות או אי-הנכונות לאמץ 'מודל גמיש' במרכז שהם מנהלים, גם על היתרונות והחסרונות של מודל כזה. מניתוח התשובות שלהם עולה כי היתרונות העיקריים של 'מודל גמיש' הם הגדלת מספר המבקרים והוספת אוכלוסיות יעד; התאמה לצרכים האישיים של המבקר; התאמה ליכולת הכלכלית של המבקר וסיוע בשיווק המרכז. החסרונות הבולטים שהצביעו עליהם הם העומס הנוסף שייפול על המערכת בשל הקשיים הארגוניים במעקב, בבקרה ובגבייה; קלקול האווירה בקרב המבקרים עקב יצירת פערים שיפגעו בשוויון הקיים; ויתור של המבקרים על רכיבים חיוניים בסל הקיים (למשל ארוחה) ובלבול הזקנים (יתקשו להחליט מה לבחור).

◆ יום ארוך

ב-9% מהמרכזים מופעלת תכנית 'יום ארוך', כלומר שעות אחר הצהריים הן חלק משעות הפעילות הרגילות של המרכז. התכנית נפרשת על-פני 3.5 ימים בשבוע בממוצע. בסך הכול 2% מהמבקרים משתתפים בתכנית יום ארוך. שיעור המרכזים שיש בהם תכנית כזו גבוה במרכזים המשולבים ובמרכזים המיועדים בלעדית לתשושי נפש – 18% ו-28% בהתאמה. נוסף על המרכזים שבהם תכנית זו מופעלת, עוד 27% מהמנהלים סבורים שהיה רצוי להפעיל תכנית יום ארוך במרכז היום שהם מנהלים. חשוב לציין כי למעלה ממחצית המנהלים של המרכזים שבהם התכנית מופעלת דיווחו על בעיות וקשיים בהפעלתה.

◆ זקנים הממתינים להצטרף למרכז

עשרים אחוזים מהמרכזים דיווחו על זקנים הממתינים להצטרף למרכז. כשליש (30%–33%) מהמרכזים בפריפריה, במרכזים המשולבים ובמרכזים החדשים יותר דיווחו על המתנה כזו

לעומת 11% במרכזים לתשושי נפש בלבד ובמרכזים הוותיקים יותר. במועצות המקומיות התופעה אינה קיימת כלל. במרכזים שבהם היא קיימת מדובר על 7 ממתנינים במוצע למרכז – 7% מהרשומים בו. משך ההמתנה עומד על חמישה שבועות במוצע.

◆ מבקרים הממתנינים להוסיף ימי ביקור

נוסף על 'ההמתנה החיצונית' ישנה גם 'המתנה פנימית' של מבקרים המעוניינים להגדיל את השימוש שלהם בשירות, כלומר – להוסיף ימי ביקור. 13% של המנהלים הצביעו על כך במרכז שלהם. שיעור גבוה יחסית של מרכזים שיש בהם המתנה פנימית נמצא במרכזים שבהם פועלת יחידה לתשושי נפש (22%). שיעורים נמוכים נמצאו במגזר הערבי, במועצות המקומיות ובמגזר הכפרי (4%–7%). במוצע, בכל מרכז כזה מדובר על 5 מבקרים המעוניינים בכך – 6% מכלל הרשומים במרכזים האלה.

◆ מעורבות המבקרים ובני המשפחה

בכחמישית (21%) ממרכזי היום פועל ועד חברים או פורום דומה. במגזר הערבי ובמועצות המקומיות פועל ועד כזה בכחחצית מהמרכזים (50%-ו-46% בהתאמה). במרכזים המיועדים בלעדית לתשושי נפש ובמגזר הכפרי יש שיעור נמוך של מרכזים שיש בהם ועד חברים (6%-ו-12% בהתאמה).

במוצע יש בוועד כזה 6 חברים, ובחצי השנה שלפני המפקד הם נפגשו חמש פעמים. ברוב הגדול של המרכזים שיש בהם ועד כזה הוא מעורב בתכנון הפעילות במרכז (86%). פורום של בני משפחות המבקרים קיים רק ב-2% מהמרכזים.

בכחחצית (54%) המרכזים ישנה פעילות המיועדת לבני משפחות המבקרים (בני זוג, ילדים). במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש שיעור זה גבוה במיוחד ועומד על 89%. שיעורים גבוהים נמצאו גם במרכזים ש'גוף אחרי מפעיל, ובמרכזים הוותיקים יותר (70%-ו-64%, בהתאמה). לעומת זאת במגזר הערבי ובמועצות המקומיות פעילות זו קיימת בחלק קטן יחסית של המרכזים (44%-ו-36%, בהתאמה).

הפעילויות העיקריות במסגרת זו הן קבוצות תמיכה, חגיגות ימי הולדת, מסיבות למיניהן, שיחות ומפגשים. במוצע, מדובר על 27 בני משפחה המשתתפים בפעילות זו בכל מרכז שיש בו פעילות לבני המשפחות: לכל שלושה מבקרים – בן משפחה של אחד מהם המשתתף בפעילות.

לוח 8: היבטים נוספים של הפעלת המרכזים, לפי נתוני יסוד של המרכזים (באחוזים)

יש פעילויות המיועדות לבני המשפחה של המבקרים	במרכז פועל 'ועד חברים'	המנהל מוכן לאמץ מודל גמיש	יש מבקרים הממתינים להוסיף ימי ביקור	יש זקנים הממתינים להצטרף למרכז	בשנה שלפני המפקד פעל המרכז בגירעון תקציבי	סה"כ
54	21	37	13	20	51	גוף מפעיל עמותה
50	22	41	13	21	51	מקומית
70	17	24	13	13	52	'גוף אחר'
						מגזר אוכלוסייה
55	17	36	14	19	52	יהודי
44	50	55	7	27	40	ערבי
						צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
						עירונית -
54	23	35	15	21	50	סה"כ
56	20	35	16	23	55	עירייה
						מועצה
36	46	36	7	0	14	מקומית
						כפרית (מועצה
54	12	48	4	15	54	אזורית)
						סוג האזור
52	19	43	15	30	37	פריפריה
55	22	35	12	14	60	שאר האזורים
						גודל (מס' רשומים)
54	21	44	10	16	58	עד 79
54	20	32	16	23	45	+80
						יחידה לתשושי נפש
49	22	36	9	18	48	אין
						יש (מרכז
50	26	48	22	33	50	משולב)
						מרכז בלעדי
89	6	27	22	11	71	לתשושי נפש
						ותק (שנים)
46	21	37	13	31	44	עד 13
64	17	40	15	11	57	14 ומעלה
						מיקום המרכז
52	21	40	13	22	48	במבנה נפרד
61	19	25	13	13	63	אחר

♦ אוכלוסיות לא משולבות (לוח 9)

ארבעה מכל חמישה מנהלים דיווחו על אוכלוסיות שהיו עשויות ליהנות משירותי המרכז אך אינן משולבות בו.

להלן תיאור האוכלוסיות העיקריות שהמנהלים התכוונו אליהן וכן הסיבות המקשות עליהן להשתלב במרכז. האוכלוסיות הלא-משולבות מופיעות בסדר יורד של השכיחות שבה צוינו:

לוח 9: האוכלוסיות הלא-משולבות במרכזי היום וקשייהן בהשתלבות (בסדר יורד של מספר המנהלים שדיווחו על כל אוכלוסייה כזו)

אוכלוסייה	מה הבעיה בהשתלבות
עולים חדשים (בעיקר מבריה"מ לשעבר ומאתיופיה)	קושי כלכלי, שפה, מנטליות, קושי להשתלב בקרב הוותיקים
זכאי חוק סיעוד שמנצלים את הגמלה בבית	חוסר נכונות לוותר על המטפלת, לחץ של חברות הסיעוד, קושי כלכלי
תשושי נפש/דמנטיים בשלבים שונים של המחלה	קושי כלכלי, קשיי התארגנות וחששות של המשפחה, חסר מקום במרכז היום
בעלי הכנסות נמוכות	קושי כלכלי, הגבלת מספר המכסות של משרד הרווחה
דיירי אזורים או יישובים סמוכים	משך זמן הנסיעה, קושי כלכלי, סטיגמה, חוסר מודעות, אי-שיתוף-פעולה של גורמים למיניהם
נכים ומוגבלים (לאו דווקא זקנים)	חוסר מודעות, בעיית שיווק, תקציב ומימון הקשורים למדיניות בנושא
זקנים עצמאיים	מדיניות המשרדים (ביטוח לאומי ורווחה), העלות הגבוהה, תדמית
זקנים צעירים	תדמית המרכז, העלות הגבוהה
נדחי חוק סיעוד	העלות הגבוהה של ההשתתפות העצמית
זקנים עם מטפלים זרים	קושי כלכלי

כאן המקום לציין כי 95% מהמנהלים נקטו פעולות כדי לשווק את המרכז: פרסומים בעיתונות מקומית, הפצת עלונים, פרסום באינטרנט, ברדיו ובטלוויזיה הקהילתית וכן מפגשים עם אנשי מקצוע רלוונטיים (עובדים סוציאליים, אחיות, רופאים) בלשכות הרווחה, במרפאות קופות החולים ובבתי חולים. נוסף על כך אחדים מהמרכזים מארגנים 'יום פתוח' (או 'יום התנסות') ואירועים מגוונים (בזארים, מסיבות, הרצאות וכד') שנועדו לשווק את המרכז ופעילותו. גם ביקורי בית הם חלק מהמאמץ המושקע בשיווק.

ב. מאפייני המבקרים במרכזי היום

מאפיינים דמוגרפיים (לוח 10)

ציבור המבקרים במרכזי היום מהווה 2.2% מאוכלוסיית הזקנים (בני +65) בארץ בתקופת המפקד. אחוז זה מבטא את מידת השימוש של אוכלוסייה זו בשירות מרכזי היום.

כפי שאפשר אולי לצפות, השימוש במרכזי היום עולה בבירור עם העלייה בגיל. כך, אחוז השימוש במרכזים של בני +85 גבוה פי שבעה מזה של בני 65-69: 5.0%-0.7% בהתאמה. למעלה ממחצית המבקרים הם בני +80 – שיעור כפול מחלקם באוכלוסיית הזקנים הכללית. גילם המבוגר של המבקרים מתבטא גם בגיל החציוני שלהם; גיל זה גבוה בשש שנים מזה של כלל הזקנים: 80.5 ו-74.3, בהתאמה.

שיעור השימוש של הנשים הזקנות בשירות מרכזי היום עומד על 2.7%. שיעור זה גבוה פי 1.7 משיעור השימוש במרכזי היום בקרב הגברים הזקנים – 1.5%. לא נמצא הבדל משמעותי בין המגזר היהודי למגזר הערבי בשימוש במרכזי היום. בקרב יהודים נמצא כי הזקנים ילידי אסיה ואפריקה משתמשים במרכזי היום בשיעור גבוה – 3.6%, לעומת שיעורים נמוכים יחסית של זקנים ילידי ישראל – 1.1%, וילידי אירופה-אמריקה – 1.7%. שיעור השימוש בשירות בקרב עולי ברית המועצות לשעבר שעלו משנת 1990 ואילך נמוך במיוחד ונאמד ב-0.9%. בקשר לכך יש להעיר שנתונים אלו משקפים את מאפייני האוכלוסייה ביישובים שמרכזי היום בהם השתתפו במפקד.

מבחינת המצב המשפחתי עולה כי קרוב לשני שלישים (69%) מהמבקרים אינם נשואים (לעומת 44% בקרב כלל האוכלוסייה הזקנה); רובם אלמנים (ומהם הרוב הוא נשים). אוכלוסיית האלמנים (נשים וגברים) מגיעה למרכז יום פי 3.4 מאוכלוסיית הנשואים (4.0% לעומת 1.2% בהתאמה). ישנו קשר ברור בין המצב המשפחתי לבין הסדר המגורים של הזקנים: באוכלוסייה הכללית רבע מהזקנים גרים לבד; ואילו בקרב המבקרים אחוז זה גבוה פי 1.8 ועומד על 44%.

מהממצאים מתברר כי לרמת ההשכלה של המבקרים קשר ברור עם השימוש בשירות. שיעור המבקרים בקרב הזקנים שלא למדו כלל גבוה פי 10 משיעור המבקרים בקרב הזקנים שלמדו במוסד אקדמי – 6.0% ו-0.6% בהתאמה. גם כאן יש לציין שהנתונים משקפים את מאפייני האוכלוסייה ביישובים שמרכזי היום שבהם השתתפו במפקד.

מהנתונים גם עולה כי שיעור המבקרים במרכזי היום במגזר הכפרי גבוה פי 3.6 משיעור זה במגזר העירוני – 6.7% ו-1.9%, בהתאמה.

לסיכום, התמונה המתקבלת מנתוני המפקד היא שאוכלוסיית המבקרים במרכזי היום שונה מאוכלוסיית הזקנים הכללית ויש לה מאפיינים דמוגרפיים ייחודיים. מקובל לראות באוכלוסייה זו אוכלוסייה בסיכון; ושירות מרכזי היום נחשב למענה, מלא או חלקי, לצרכים הייחודיים שלה ושל בני המשפחה התומכים בה.

לוח 10: אוכלוסיית הקשישים הארצית* ואוכלוסיית המבקרים במרכזי היום לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים**

אחוז המבקרים מתוך אוכלוסיית הקשישים	אוכלוסיית המבקרים במרכזי היום	אוכלוסיית הקשישים הארצית	
2.2	15,482	708,200	סה"כ - מוחלט
	100	100	סה"כ - אחוזים גיל
0.7	9	28	עד 69
1.3	15	25	74-70
2.6	24	20	79-75
3.7	26	15	84-80
5.0	26	11	+85
	80.5	74.3	גיל חציוני
			מין
1.5	30	43	גברים
2.7	70	57	נשים
			קבוצת אוכלוסייה
2.2	92	93	יהודים ואחרים
2.4	8	7	ערבים
			מקום לידה (יהודים ואחרים)
1.1	8	15	ישראל
3.6	49	30	אסיה-אפריקה
1.7	43	55	אירופה-אמריקה
			מצב משפחתי
1.2	31	56	נשואים
4.0	63	34	אלמנים
1.6	5	7	גרשים
1.3	2	3	רווקים
			הסדר מגורים***
4.2	44	25	גרים לבד
			גרים עם בן זוג
1.4	26	46	בלבד
2.4	30	29	אחר
			השכלה - בי"ס אחרון
6.0	28	10	לא למדו
3.2	40	27	בי"ס יסודי וחטי"ב
			בי"ס תיכון ומוסד
1.4	27	41	על-תיכוני
0.6	6	21	מוסד אקדמי
			צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
1.9	80	94	עירונית - סה"כ
1.8	73	86	עירייה
2.2	8	7	מועצה מקומית
			כפרית (מועצות
6.7	20	6	אזוריות)

* בני 65+ בסוף 2007

** אוכלוסיית המבקרים כוללת גם אנשים בני 64 ומטה. קבוצה זו מהווה 2.5% מכלל המבקרים.

*** הנתונים על אוכלוסיית הקשישים הארצית אינם כוללים את אוכלוסיית הקיבוצים, המוסדות והגרים מחוץ ליישובים.

מאפיינים תפקודיים ובריאותיים של המבקרים (לוח 5)

את עניין התפקוד בדקנו באמצעות האינדיקטורים האלה:

א. פעולות היום-יום (ADL) - אלה כללו רחצה, הלבשה ואכילה. לגבי כל פעולה נבדק אם הזקן זקוק לעזרה חלקית או מלאה או שאינו זקוק כלל לעזרה. נמצא כי כשליש מהמבקרים זקוקים לעזרה חלקית ברחצה או בהלבשה ו-14% באכילה. כ-20% מהמבקרים זקוקים לעזרה מלאה ברחצה או בהלבשה ו-5% זקוקים לעזרה כזו באכילה.

ב. שליטה על הסוגרים - לגבי כרבע מהמבקרים דווח כי הם סובלים מאי-שליטה על הסוגרים.

ג. ניידות מחוץ לבית - 41% מהמבקרים מתהלכים חופשי. 12% מתהלכים בקושי ו-29% מסתייעים במכשיר הליכה כלשהו. 12% זקוקים לעזרת אדם ו-6% מהמבקרים משתמשים בכיסא גלגלים.

ד. המצב הקוגניטיבי - לשני שלישים מהמבקרים אין כל בעיה במישור הקוגניטיבי, כלומר הם מתמצאים במקום ובזמן. 17% סובלים מהפרעה קלה בהתמצאות, 7% סובלים מירידה ניכרת בהתמצאות ו-8% הוגדרו 'דמנטים' (עם הפרעה בדיבור ובתפקוד היום-יומי).

בניתוח המצב התפקודי והבריאותי של המבקרים צריך להביא בחשבון שקני המידה של ממלאי הטפסים היו אולי שונים אלו מאלו, משום שההערכה הייתה סובייקטיבית ולא נעשתה רק על-פי נתונים אובייקטיביים.

על סמך ששת הרכיבים הנ"ל¹ נבנה מדד מוגבלות משולב במטרה לשקף את רמת המוגבלות של המבקרים. רמת המוגבלות כוללת שלושה ערכים: **אינס מוגבלים** - מבקרים שלגביהם אין אף בעיה בכל רכיבי המוגבלות שבדקנו; **מוגבלים קל** - מבקרים שזקוקים לעזרה חלקית בלפחות אחת מפעולות היום-יום (רחצה, הלבשה, אכילה) ו/או מתהלכים בקושי או בעזרת מכשיר ו/או אינם שולטים על הסוגרים ו/או סובלים מהפרעה קלה בהתמצאות; **מוגבלים קשה** - מבקרים שזקוקים לעזרה מלאה בלפחות אחת מפעולות היום-יום (רחצה, הלבשה, אכילה) ו/או מתהלכים בעזרת אדם או בכיסא גלגלים ו/או אינם שולטים על הסוגרים ו/או סובלים מדמנטיה או מהפרעה ניכרת בהתמצאות.

מהנתונים עולה כי 77% מהמבקרים מוגבלים - 34% מוגבלות קלה ו-43% מוגבלות קשה, וכרבע (23%) מהמבקרים אינם מוגבלים. לפי הגדרת הצוות 16% מהמבקרים הם תשושי נפש (והם חלק מבעלי המוגבלות הקשה).

במסגרת המפקד בחנו הן את המישור הפיזי הן את המישור הקוגניטיבי. מהנתונים עולה כי בקרב האוכלוסייה המוגבלת כ-60% מוגבלים רק פיזית ולמעלה משליש (37%) מוגבלים הן פיזית והן קוגניטיבית. אחוז המוגבלים רק במישור הקוגניטיבי (ולא הפיזי) נמוך מאוד (4%). אחוז המוגבלים

¹ אינדיקטור א נחלק לשלושה רכיבים - רחצה, הלבשה ואכילה - ויחד עם אינדיקטורים ב, ג ו-ד יש בסך הכול שישה רכיבים.

בשני המישורים (הן פיזית והן קוגניטיבית) עולה עם ההחמרה התפקודית: 17% בקרב המוגבלים קל, 53% בקרב המוגבלים קשה. כמעט כל תשושי הנפש (94%) מוגבלים גם פיזית.

מבדיקת הדפוסים השכיחים של רכיבי המוגבלות בקרב המבקרים המוגבלים עולה כי הצירוף הנפוץ ביותר הוא של מבקרים המוגבלים (כלומר זקוקים לפחות לעזרה חלקית בכל אחד מרכיבי הצירוף) בשלושת הרכיבים האלה: רחצה, הלבשה וניידות. מבקרים אלו מהווים 16% מכלל המבקרים. הדפוס השכיח הבא הוא של מבקרים המוגבלים רק בניידות – 11% מהמבקרים. במקום השלישי מופיע הדפוס של המבקרים המוגבלים בכל ששת הרכיבים (רחצה, הלבשה, אכילה, שליטה על הסוגרים, ניידות וקוגניציה) – 8%. שלושת הצירופים האלה כוללים כשליש מהמבקרים במרכזים. כל שאר הצירופים נכונים, כל אחד מהם, ל-7% או פחות ממספר המבקרים. חשוב לציין כי יש קשר חזק בין מספר רכיבי המוגבלות לבין רמת המוגבלות (מקדם המתאם הוא 0.80), כלומר, ככל שלמבקר יש יותר בעיות (מתוך 6 רכיבי המוגבלות) כך גדל הסיכוי שלפחות באחד מהם הבעיה חמורה והוא זקוק לעזרה מלאה. כך, לכלל המבקרים יש בממוצע 2.4 רכיבי מוגבלות שבהם יש להם בעיה (כלומר, הם זקוקים בהם לפחות לעזרה חלקית). למוגבלים קל יש בממוצע 2.2 רכיבי מוגבלות בעייתיים ולמוגבלים קשה יש 3.9 רכיבי מוגבלות בעייתיים. למבקרים שהוגדרו תשושי נפש יש בממוצע 4.2 רכיבי מוגבלות בעייתיים.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המבקרים לפי רמת המוגבלות (לוח 11)

מנתוני המפקד עולה כי יש קשר ברור בין רמת המוגבלות של המבקר לבין גילו. המבקרים שאינם מוגבלים הם מבקרים צעירים יחסית (גילם החציוני הוא 78.2); הזקנים המוגבלים מבוגרים יותר (הגיל החציוני הוא 81.2). נתונים אלו משתקפים גם מאחוז המבקרים בגילים הגבוהים: אחוז בני ה-80+ עומד על 39% בקרב המבקרים הלא-מוגבלים ועל 56% בקרב המבקרים המוגבלים (64% בקרב תשושי הנפש).

אחוז הנשים הוא 70% מכלל המבקרים, והוא יורד במקצת עם ההחמרה במצב התפקודי; ובקרב המבקרים תשושי הנפש הוא עומד על 62%. כמו כן נמצא קשר בין רמת המוגבלות לבין המצב המשפחתי של המבקר והסדר המגורים שלו. בקרב המבקרים במצב תפקודי קשה, לעומת המבקרים במצב התפקודי הקל יותר, יש יותר נשואים ופחות המתגוררים לבד.

אשר למקום הלידה (של יהודים ואחרים) נראה כי למבקרים תשושי הנפש פרופיל ייחודי שונה משל שאר המבקרים – אחוז גבוה יחסית של ילידי ישראל ושל ילידי אירופה- אמריקה לעומת אחוז נמוך יחסית של ילידי אסיה-אפריקה. כמו כן נראה כי למבקרים תשושי הנפש השכלה גבוהה יחסית לזו של המבקרים האחרים.

לוח 11: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים של המבקרים לפי רמת המוגבלות (באחוזים)

מוגבלים		מוגבלים		אינם מוגבלים		סה"כ
מוגבלים קשה	מוגבלים קלה	חלקית	סה"כ	מוגבלים	סה"כ	
100	100	100	100	100	100	
						גיל
15	19	24	21	33	24	עד 74
85	81	76	79	67	77	+75
						מהם:
64	59	53	56	39	53	+80
34	31	26	29	16	26	+85
82.5	81.6	80.5	81.2	78.2	80.5	גיל חציוני
						מין
38	33	28	31	27	30	גברים
62	67	72	69	73	70	נשים
						קבוצת אוכלוסייה
96	93	88	91	94	92	יהודים ואחרים
4	7	12	9	6	8	ערבים
						מצב משפחתי
38	34	27	31	29	31	נשואים
62	66	73	69	71	69	לא נשואים
						מקום לידה
						(יהודים ואחרים)
13	10	6	8	6	8	ישראל
37	47	51	49	50	49	אסיה-אפריקה
51	43	44	43	44	43	אירופה-אמריקה
						מהם:
8	8	9	9	14	10	עולי בריה"מ לשעבר*
						הסדר מגורים
21	32	53	41	56	44	גרים לבד
79	68	47	59	44	56	אינם גרים לבד
						השכלה-בי"ס אחרון
17	26	31	28	24	28	לא למדו
38	39	40	40	41	40	בי"ס יסודי וחטי"ב
35	29	24	27	28	27	בי"ס תיכון ומוסד על-תיכוני
9	6	4	5	7	6	מוסד אקדמי

*שעלו משנת 1990 ואילך

רמת המוגבלות של המבקרים לפי מאפייני המרכזים (לוח 6)

נוסף על כך, חשוב לבדוק את הקשר בין רמת המוגבלות של המבקרים לבין מאפייני המרכזים. כלומר, עד כמה נבדלים המרכזים זה מזה לפי רמת המוגבלות של המבקרים בהם. מתברר כי במרכזים שגופים וולונטריים או פרטיים מפעילים יש אחוז גבוה יחסית של מוגבלים. המגזר הערבי מתאפיין בשיעור גבוה של מוגבלים חלקית אך שיעור נמוך של מוגבלים קשה, יחסית למגזר היהודי.

למעלה משליש המבקרים במגזר הכפרי אינם מוגבלים – שיעור גבוה במיוחד. יש הבדל בין המגזר הכפרי לעירוני גם בקרב המבקרים שהוגדרו 'מוגבלים קשה'. שיעור המוגבלים חלקית זהה בין המגזרים.

מתברר כי שיעור המבקרים המוגבלים קשה וכן שיעור המבקרים תשושי הנפש גבוה במרכזים הקטנים (עד 79 רשומים)² יחסית לגדולים, ובמרכזים הוותיקים (14 שנה ומעלה) יחסית לחדשים. המרכזים שאינם שוכנים במבנה נפרד מאופיינים בשיעור גבוה יחסית של מבקרים מוגבלים ומוגבלים קשה.

גורם מממן (לוחות 12, 7)

המוסד לביטוח לאומי, באמצעות חוק ביטוח סיעוד, מממן 62% מהמבקרים במרכזי היום; משרד הרווחה מממן כרבע מהמבקרים (26%); והמבקרים עצמם מממנים 14% מהביקורים (באופן פרטי). חוק סיעוד ומימון פרטי מממנים במשותף 2% מהמבקרים (נכללים בקטגוריה של 'חוק סיעוד'). (לוח 12)

לוח 12: הגורם המממן את הביקורים במרכז לפי רמת המוגבלות של המבקרים (באחוזים)

מוגבלים קשה		מוגבלים חלקית		אינם מוגבלים		סה"כ
תשושי נפש	סה"כ	חלקית	סה"כ	מוגבלים	סה"כ	
100	100	100	100	100	100	סה"כ
76	76	63	71	34	62	חוק סיעוד - סה"כ*
22	37	50	43	29	39	גמלה של 91%
25	22	9	17	4	14	גמלה של 150%
29	16	4	11	1	9	גמלה של 168%
5	10	28	18	55	26	משרד הרווחה
19	14	9	12	11	12	פרטי/אחר**

* ובהם 2% של מבקרים במימון משותף של חוק סיעוד ופרטי
 ** לא כלולים בהם 2% של מבקרים במימון משותף של חוק סיעוד ופרטי.

ארבעה אחוזים מהמבקרים זכאי חוק הסיעוד אינם משתמשים בגמלה המוענקת להם למימון הביקורים במרכז היום.

ממצאי המפקד מעידים על קשר ברור בין רמת המוגבלות לבין הגורם המממן את עלות הביקורים במרכז. כשליש (34%) מהמבקרים שאינם מוגבלים ממומנים על-ידי חוק הסיעוד, ולמעלה ממחציתם (55%) ממומנים על-ידי משרד הרווחה. לעומת זאת, בקרב המבקרים המוגבלים התמונה שונה: בעזרת חוק הסיעוד ממומנים 71%, ומשרד הרווחה מממן 18%. ככלל, ככל שרמת המוגבלות קשה יותר, אחוז המבקרים במימון חוק הסיעוד גדל ואחוז המבקרים במימון משרד הרווחה קטן. אחוז המבקרים במרכז במימון פרטי או אחר (כגון משרד הביטחון) אינו משתנה ביותר בין רמות המוגבלות, פרט למבקרים תשושי הנפש: 19% מהם באים למרכז במימון פרטי. (לוח 12)

² במרכזים אלו (הקטנים) התופעה קיימת אך ורק במרכזים המשולבים.

כמו כן בולט הקשר בין רמת המוגבלות לבין גובה הגמלה שהמבקרים במרכז במימון חוק הסיעוד זכאים לה. בסך הכול, כרבע (23%) מהמבקרים זכאים לרמות הגבוהות של הגמלה (150% ו-168%). בקרב המבקרים המוגבלים קשה שיעור זה מגיע ל-38%, ולמעלה ממחצית (54%) המבקרים תשושי הנפש זכאים לרמות הגבוהות של גמלת הסיעוד. (לוח 12)

דרך נוספת לראות את הקשר בין רמת המוגבלות של המבקרים לבין הגורם המממן היא דרך התפלגות רמת המוגבלות לכל גורם מממן. כפי שאפשר לצפות, הנתונים מראים שהמבקרים במרכז היום מטעם חוק הסיעוד מוגבלים יותר מהמבקרים במימון משרד הרווחה. בקרב המבקרים שבמימון חוק הסיעוד 88% מוגבלים, כמחציתם (53%) מוגבלים קשה. לעומת זאת רק כמחצית (52%) מהמבקרים שבמימון משרד הרווחה מוגבלים ו-16% מהם מוגבלים קשה. בקרב המבקרים במרכז במימון פרטי 78% מוגבלים וכמחציתם מוגבלים קשה (51%). כרבע מהמבקרים במימון הפרטי הוגדרו תשושי נפש. (לוח 7)

בעיות נוספות בקרב המבקרים (לוחות 13, 8)

נוסף על השאלות בעניין התפקוד הפיזי והקוגניטיבי שאלנו גם על קיומן של בעיות נוספות בתחומים האלה:

- ◆ **בריאות** – כאן בדקנו אם יש למבקר לפחות אחת מבעיות אלו: בעיית לב קשה, בעיית נשימה קשה, אירוע מוחי בחצי השנה שקדמה למפקד, שבר בירך או באגן בחצי השנה שלפני המפקד או בעיה רפואית קשה אחרת בחצי השנה שלפני המפקד.
- ◆ **ראייה** – לגבי כל מבקר ביקשנו לדעת אם יש לו בעיות קשות בראייה (כולל עיוורון) מרחוק ו/או מקרוב (גם בהרכבת משקפיים).
- ◆ **שמיעה** – כאן שאלנו אם המבקר סובל מבעיות קשות בשמיעה (כולל חירשות); גם בשימוש במכשיר שמיעה).
- ◆ **תפקוד נפשי-חברתי** – כדי לברר אם למבקר יש בעיה בתחום זה ניסינו לבדוק אם יש לו לפחות אחת מהבעיות האלה: דיכאון, אדישות, קושי ליצור קשר.

מהנתונים עולה כי ל-43% מהמבקרים ישנה בעיית בריאות, כרבע (24%) סובלים מבעיות קשות בראייה, 22% סובלים מבעיות קשות בשמיעה, ולשליש יש בעיות בתפקוד הנפשי-חברתי. עוד מתברר כי 70% מהמבקרים סובלים מלפחות בעיה אחת מארבע הבעיות הנ"ל, ומהם, כמחצית (34% מכלל המבקרים) סובלים משתי בעיות לפחות. שיעור הסובלים מבעיות נוספות עולה עם ההחמרה התפקודית במצבו של המבקר – 46% בקרב המבקרים שאינם מוגבלים סובלים מלפחות בעיה אחת ו-14% סובלים משתי בעיות לפחות. בקרב המוגבלים חלקית שיעורים אלו הם 68% ו-30% בהתאמה, ובקרב המבקרים המוגבלים קשה השיעורים מגיעים ל-83% ו-47% בהתאמה. (לוח 13)

לוח 13: שכיחות בעיות בקרב המבקרים לפי רמת המוגבלות (באחוזים)

מוגבלים		מוגבלים חלקית	סה"כ	אינם מוגבלים	סה"כ	
מוגבלים קשה	תשושי נפש					
83	83	68	76	46	70	מספר הבעיות מהבעיות שלהלן
48	47	30	40	14	34	לפחות בעיה אחת
1.56	1.56	1.10	1.36	0.63	1.20	לפחות שתי בעיות
						ממוצע מספר הבעיות
						פירוט הבעיות לפי סוג
40	52	43	48	25	43	בעיות בריאות*
23	28	21	25	13	24	בעיות קשות בראייה
29	29	20	25	10	22	בעיות קשות בשמיעה
66	47	26	38	14	33	בעיות בתפקוד נפשי-חברתי**

* לפחות אחת מהבעיות האלה: בעיות לב קשות, בעיות נשימה קשות, אירוע מוחי בחצי השנה שלפני המפקד, שבר בירך או באגן בחצי השנה שלפני המפקד, בעיה רפואית קשה אחרת בחצי השנה שלפני המפקד
 ** לפחות אחת מהבעיות האלה: דיכאון, אדישות, קושי ליצור קשר

ל-12% מהמבקרים אין כל בעיה בתחומים שבדקנו במסגרת המפקד, כלומר אין להם בעיית מוגבלות (פיזית או קוגניטיבית) וגם לא בעיה כלשהי בארבעת התחומים הנוספים שבדקנו (בריאות, ראייה, שמיעה, תפקוד נפשי-חברתי). לעוד 11% מהמבקרים מוגבלות קלה ואין להם בעיה נוספת. כלומר, לקרוב לרבע מהמבקרים (23%) אין בעיה נוספת ורמת המוגבלות שלהם קלה לכל היותר. הדפוסים הבאים במידת שכיחותם הם 'מוגבלים קל עם בעיות בריאות' (7%), 'מוגבלים קשה (שאינם תשושי נפש) עם בעיות בריאות' (6%), 'מוגבלים קשה (שאינם תשושי נפש) בלי בעיות נוספות' (5%), 'תשושי נפש עם בעיות בתפקוד נפשי-חברתי' (4%). כל שאר הדפוסים חלים, כל אחד, על פחות מ-4% מהמבקרים. ששת הדפוסים השכיחים רלוונטיים ל-44% מהמבקרים, וכל 13 הדפוסים השכיחים כוללים קרוב לשני שלישים (64%) מהמבקרים במרכזי היום. (לוח 8)

מטפלת אישית למבקרים (לוח 14)

במסגרת המפקד נשאל הצוות אם למבקר יש מטפלת אישית. מהנתונים עולה כי לכמחצית המבקרים (54%) יש מטפלת אישית. אצל קרוב לשליש (31%) ממבקרים אלו המטפלת גרה בבית המבקר, ואצל 17% מהמבקרים שיש להם מטפלת אישית המטפלת נשארת עם המבקר במרכז בזמן הביקור. בקרב המבקרים שהמטפלת גרה אתם, שיעור המטפלות הנשארות במרכז היום בזמן הביקור עומד על כמחצית (49%). כצפוי, בכל המאפיינים שבדקנו לגבי המטפלות האישיות – הימצאות מטפלת, מגורים עם המבקר, נוכחות בזמן הביקור – השכיחות עולה בבירור עם ההחמרה במצב התפקודי (רמת המוגבלות) של המבקר.

לוח 14: מבקרים שיש להם מטפלת אישית, לפי רמת המוגבלות (באחוזים)

מוגבלים		מוגבלים		אינם מוגבלים		יש מטפלת אישית
מוגבלים קשה	סה"כ	חלקית	סה"כ	מוגבלים	סה"כ	
71	67	51	60	29	54	מתוך המבקרים שיש להם מטפלת אישית
61	45	16	34	10	31	המטפלת גרה בבית המבקר
30	26	6	19	3	17	המטפלת נשארת עם המבקר בזמן הביקור במרכז
45	53	34	50	23	49	מתוך המבקרים שיש להם מטפלת אישית הגרה בביתם
						המטפלת נשארת עם המבקר בזמן הביקור במרכז

דפוסי השימוש במרכזי היום – תדירות הביקורים (לוחות 15, 9, 10)

את היקף השימוש בשירות מרכזי היום אנו בוחנים לפי שני מדדים: (א) מספר המבקרים; (ב) דפוסי הביקור הממחישים את אופן ניצול המרכז. בסעיף זה נבדוק את המדד השני. לשם כך נבחן את תדירות הביקורים במרכז.

בממוצע, כל מבקר בא למרכז ל-3.22 ימים בשבוע. כ-60% מהמבקרים באים פעם אחת עד שלוש פעמים בשבוע, וכ-40% באים ארבע עד שש פעמים. ישנם הבדלים בתדירות הביקורים לפי המצב התפקודי. כך, המבקרים שאינם מוגבלים באים בממוצע 3.04 פעמים בשבוע (35% באים לפחות 4 פעמים בשבוע), זאת לעומת המוגבלים קשה: אלה באים בממוצע 3.40 ימים בשבוע למרכז (46% באים לפחות 4 פעמים בשבוע). השימוש המרבי במרכזי היום הוא של תשושי הנפש; הם באים בממוצע 3.76 פעמים בשבוע למרכז (57% באים לפחות 4 פעמים בשבוע). (לוח 15)

לוח 15: מספר ימי הביקור בשבוע לפי רמת המוגבלות של המבקרים (באחוזים)

מוגבלים		מוגבלים		אינם מוגבלים		מספר ימי הביקור בשבוע
מוגבלים קשה	סה"כ	חלקית	סה"כ	מוגבלים	סה"כ	
100	100	100	100	100	100	סה"כ
5	7	8	8	10	9	1
19	25	31	28	33	29	2
19	22	24	22	21	22	3
13	12	12	12	13	12	4
41	32	26	29	22	27	5
3	1	0	1	0	1	6
3.76	3.40	3.17	3.30	3.04	3.22	ממוצע מס' הימים

בדיקת העניין לפי זכאות לחוק ביטוח סיעוד מעלה כי זכאי חוק הסיעוד מבקרים במרכז מעט יותר מהמבקרים שאינם זכאי חוק הסיעוד – 3.25 ו-3.14 ימים בממוצע בשבוע בהתאמה. ההבדלים המשמעותיים יותר מתגלים בקרב זכאי חוק הסיעוד עצמם, לפי רמת הגמלה שהם זכאים לה. ככל שרמת הגמלה גבוהה יותר (91%, 150% ו-168%) ממוצע הביקורים השבועי של הזכאים עולה בהתאמה (3.11, 3.37 ו-3.72). (לוח 9)

מנתוני המפקד עולה כי תדירות השימוש בקרב המבקרים אינה אחידה: כך נמצא כי גברים, ערבים, עולי ברית המועצות לשעבר (עלו מ-1990 ואילך), מבקרים עם הפרעה ניכרת בהתמצאות או הלוקים בדמנטיה, מבקרים המשתייכים ליחידה לתשושי נפש, מבקרים עם בעיה בתפקוד הנפשי-חברתי, מבקרים המתרחצים במרכז, מבקרים שאין להם מטפל וכן מבקרים במרכזים קטנים ובמרכזים ותיקים – באים למרכז היום בתדירות גבוהה יותר משאר המבקרים (נשים, יהודים, מי שלא עלו מברית המועצות לשעבר, מי שאין להם הפרעה או שיש להם רק הפרעה קלה בהתמצאות במקום ובזמן, מי שאינם מתרחצים במרכז, מי שיש להם מטפל וכן מבקרים ממרכזים גדולים ומבקרים ממרכזים חדשים). המבקרים מהמגזר הכפרי והמבקרים שיש להם מטפלת ממעטים במיוחד, יחסית לאחרים, להשתמש בשירות מרכז היום. (לוח נ10)

במסגרת המפקד שאלנו גם על היעדרויות. מהנתונים עולה כי 21% מהמבקרים נעדרו מהמרכז בשבוע הקובע, השבוע שלגביו מולאו הטפסים, בגלל מחלה, נסיעה או כל סיבה אחרת. למעלה ממחצית הנעדרים (54%) נעדרו מהמרכז יום אחד בשבוע. רבע מהנעדרים נעדרו יומיים, 10% נעדרו שלושה ימים והשאר (11%) נעדרו מהמרכז ארבעה ימים או יותר בשבוע. ההעדרות הממוצעת בקרב הנעדרים עומדת על 1.8 ימים בשבוע.

ג. השירותים והפעילויות במרכזי היום

אחד היתרונות הבולטים של מרכזי היום הוא באפשרות לרכז תחת קורת גג אחת מגוון של שירותים ופעילויות. (למען הפשטות נשתמש בהמשך במילה 'שירותים' גם כשנתכוון לפעילויות במסגרת המרכז).

היצע השירותים (לוחות 16, 17, 18)

מספר השירותים במרכזים נע בין 11 ל-38, והממוצע הוא 23. להלן התפלגות המרכזים לפי מספר השירותים:

לוח 16: התפלגות המרכזים לפי מספר השירותים הניתן בהם	
מספר השירותים	אחוז המרכזים
סה"כ	100
14-11	6
19-15	21
24-20	34
29-25	27
38-30	11

היצע נמוך במיוחד של שירותים נרשם במגזר הערבי (18.3 שירותים בממוצע). ישנו קשר בין מספר השירותים והפעילויות שהמרכז מספק לבין גודל המרכז, דהיינו מספר הרשומים בו. מרכזי יום גדולים מספקים למבקרים יותר שירותים ממרכזי יום קטנים (מקדם המתאם של Pearson בין גודל המרכז למספר השירותים והפעילויות = 0.47). כך, במרכזים הקטנים ביותר (עד 49 רשומים) ישנם בממוצע 19 שירותים, ואילו במרכזים הגדולים ביותר (120 רשומים ומעלה) יש בממוצע 26 שירותים. במרכזים של 'גוף אחר', במרכזים במועצות מקומיות ובמרכזים הבלעדיים לתשושי נפש יש היצע נמוך

יחסית של שירותים (21.4 בממוצע). לעומת זאת במרכזים המשולבים היצע השירותים גבוה יחסית (24.4).

מקובל לחלק את השירותים הניתנים במרכזי היום לשלושה סוגים (כרזים, 1994): שירותים אישיים ותומכים, שירותים טיפוליים-מקצועיים ושירותי פנאי, חברה ותרבות.

מטרתם של השירותים האישיים והתומכים לסייע לתפקודו היום-יומי של המבקר ולתמוך בו ובמשפחתו; והם כוללים ארוחת בוקר, ארוחת צהריים ורחצה – שירותים בסיסיים הניתנים בעצם בכל המרכזים. גם שירות הסעות ניתן בכל המרכזים. ארוחת בהריים (בוקר-צהריים) ניתנת ב-60% מהמרכזים. שירותים אישיים שבדרך כלל אינם במימון המרכז הם פדיקור, מניקור וכירופודיה (ב-87% של המרכזים) ומספרה (82%). שירות כביסה יש ב-63% מהמרכזים ושירות ארומתרפיה בכשליש (35%) מהם. (לוח 17)

השירותים הטיפוליים-מקצועיים ניתנים בידי כוח אדם מקצועי בעל מיומנות ספציפית. הם נועדו לשימור בריאותם ותפקודם הפיזי של המבקרים. מלבד שירות סוציאלי הניתן למעשה בכל מרכזי היום (לוח 17), נכללים במרכזים גם השירותים האלה: שירותי בריאות של אחות (ב-83% של המרכזים), גינון (בעיקרו גינון טיפולי – 60%), פיזיותרפיה (55%), ריפוי בעיסוק (43%), ייעוץ גריאטרי (29%) וריפוי שיניים (22%). (לוח 17)

חשוב לציין כי המציאות אינה תואמת תמיד את תפיסות מנהלי המרכזים אשר לחשיבותם של השירותים: 82% מהמנהלים סבורים כי חשוב ששירות פיזיותרפיה ושירות ריפוי בעיסוק יינתנו בכל מרכז יום לזקן. 85% מהם סבורים כי חשוב ששירות של אחות יינתן בכל מרכז יום.

לוח 17: שירותים אישיים ותומכים ושירותים טיפוליים-מקצועיים המסופקים במרכזי היום

השירות	אחוז המרכזים שבהם ניתן השירות	שעות שבועיות (במספרים מוחלטים)	אחוז המרכזים שדיווחו על השעות השבועיות
שירותים אישיים ותומכים*			
ארוחת בוקר	99	4.9	28
ארוחת צהריים	99	4.5	28
רחצה	97	10.2	30
פדיקור/מניקור/כירופודיה	87	4.7	28
מספרה	82	7.9	29
הדרכת משפחות	74	14.0	23
כביסה	63	9.3	21
ארוחת בהריים (בוצ"ר)	60	3.7	20
ארומתרפיה	35	4.0	46
שירותים טיפוליים-מקצועיים*			
שירות סוציאלי (עו"ס)	98	21.5	34
שירותי בריאות של אחות	83	11.0	83
גינון	60	4.3	44
פיזיותרפיה	55	8.7	78
ריפוי בעיסוק	43	10.4	58
ייעוץ גריאטרי	29	6.4	22
ריפוי שיניים	22	7.2	19

* השירותים מופיעים בסדר יורד של שכיחותם.

המגוון הגדול ביותר בהיצע פעילויות המרכזים מוצע בשירותי פנאי, חברה ותרבות. אפשר לחלק את השירותים האלה לכמה תחומים: קידום בריאות וטיפוח הגוף והנפש; לימודים, אקטואליה והעשרה תרבותית; תעסוקה – מסורתית, יצירתית ואמנותית; משחקים ופעילות קוגניטיבית; פעילות הקשורה לדת ומסורת; אירועים ומסיבות; פעילויות אחרות. מחצית מכלל הפעילויות שדווח עליהן ניתנות בפחות מ-10% ממרכזי היום. (לוח 18)

קידום בריאות וטיפוח הגוף והנפש: חוג התעמלות הוא הפופולרי בפעילויות שבמרכזי היום, והוא קיים בעצם בכולם. פעילות זו מוצעת במוצע במשך קרוב ל-6 שעות בשבוע. פעילויות נוספות בתחום זה כוללות פעילות עם בעלי חיים (ב-23% מהמרכזים), תנועה וריקודים (21%) וטאי-צ'י (14%). שלוש פעילויות אלו ניתנות – כל אחת – במשך 1.3 שעות בשבוע במוצע. פעילויות נוספות הניתנות כל אחת בפחות מ-10% של המרכזים הן הליכה, קידום בריאות, יוגה ויוגה-צחוק, עיסויים, פלדנקרייז, טיפוח הגוף, קוסמטיקה, צ'י-קונג, מדיטציה, רפלקסולוגיה, שיאצו וביבליותרפיה.

לימודים, אקטואליה והעשרה תרבותית: פעילות של אקטואליה נעשית ברוב מרכזי היום (74%) במשך 2.3 שעות בשבוע במוצע. פעילות מוזיקלית יש ב-57% מהמרכזים, הרצאות – במחציתם (בכ-70% מהמרכזים תדירות ההרצאות נמוכה מפעם בשבוע), סיפורים וספרות ב-41%. לימודי מחשב ניתנים בכ-40% מהמרכזים, ומיוחד להם זמן רב יחסית בלוח השבועי – 6.2 שעות במוצע. בכחמישית מהמרכזים מוקרנים סרטים (בכחציתם פחות מפעם בשבוע). לימודי עברית יש ב-17% מהמרכזים. פעילויות הניתנות בפחות מ-10% של המרכזים הן יידיש, דרמה ותאטרון, נושאים בגאוגרפיה ובהיסטוריה, קריאת עיתון, מופעי תרבות וכן לימודי אנגלית ושפות אחרות.

תעסוקה – מסורתית, יצירתית ואמנותית: תעסוקה במובן הרחב של הביטוי, על גוניה, מסופקת אף היא בכל המרכזים, תחת שמות רבים; תעסוקה כפי שהגדירו המנהלות כוללת בין השאר מלאכת יד ועבודות יצירה, והיא מוצעת בכ-80% מהמרכזים ונפרשת על-פני 8 שעות שבועיות במוצע. פעילויות נוספות בתחום זה הן ציור (ב-37% מהמרכזים), אפייה ובישול (34%), אמנות ואומנות (30%), קרמיקה (18%) וכן תכשיטנות וצורפות (6%).

משחקים ופעילות קוגניטיבית: משחקים מהווים רכיב מרכזי בפעילות הפנאי של המשתתפים, והם ניתנים ב-59% מהמרכזים. בינגו הוא המשחק הפופולרי ביותר, ומשחקים בו בקרוב ל-40% מהמרכזים. ב-37% מהמרכזים מספקים למבקרים משחקי חברה ומשחקי שולחן. הזמן המיועד להם הוא כ-4.5 שעות שבועיות. פעילויות המיועדות במיוחד לשיפור החשיבה ולשימור הזיכרון יש בכ-10% מהמרכזים. פעילות לגירוי החושים נעשית ב-6% מהמרכזים.

פעילות הקשורה לדת ומסורת: פעילות זו כוללת בעיקר חוג לפרשת שבוע – ב-44% מהמרכזים. פעילויות נוספות בתחום זה הן דת ומסורת (שיעורים ביהדות, לימוד קוראן –28%), קבלת שבת (28%), חוג תנ"ך (26%) ואירועים הקשורים לחגים (21%).

אירועים ומסיבות: שכוחות הפעילויות בתחום זה נמוכה יחסית וכוללת טיולים וסיורים (ב-30% מהמרכזים), חגיגת ימי הולדת (28%), מסיבות (9%), בזארים ואירועים למיניהם (3%).

אחר: כאן נכללות הפעילויות האלה: שירה (ב-23% של המרכזים), פעילות בין-דורית עם תלמידים וילדים (ב-14%), שיחות (10%), סדנאות ופעילות הקשורה לטבע (בכ-5% מהמרכזים).

לוח 18: שירותים ופעילויות של פנאי, חברה ותרבות המסופקים במרכזי היום*

שירות/הפעילות	אחוז המרכזים שבהם השירות/הפעילות מופעם בשבוע	אחוז המרכזים שדיווחו על השעות השבועיות	שעות שבועיות** (במספרים מוחלטים)	אחוז המרכזים שבהם השירות ניתן
קידום בריאות וטיפוח הגוף והנפש				
התעמלות	0	47	5.7	99
פעילות עם בע"ח	29	79	1.0	23
תנועה וריקודים (עם או בלי מוזיקה)	10	81	1.6	21
טאי-צ'י	0	76	1.4	14
הליכה	31	70	1.4	9
קידום בריאות	46	86	1.2	9
יוגה	9	82	1.9	8
עיסויים (מסז')	0	50	3.8	7
יוגה צחוק	38	86	1.0	6
פלדנקרייז	0	88	1.1	6
טיפוח הגוף	13	43	7.0	6
קוסמטיקה	25	100	3.3	6
צ'י-קונג	0	100	1.0	5
מדיטציה	0	75	0.8	3
רפלקסולוגיה	0	50	6.5	3
שיאצו	0	50	1.0	3
ביבליותרפיה	0	100	1.4	2
לימודים, אקטואליה והעשרה תרבותית				
אקטואליה	3	85	2.3	74
מוזיקה	4	77	1.7	57
הרצאות	71	81	1.8	50
סיפורים וספרות	15	86	1.2	41
מחשבים	10	71	6.2	40
סרטים	55	83	1.8	21
עברית	0	85	2.3	17
אידיש	8	58	0.9	9
דרמה ותאטרון	0	71	1.5	8
נושאים בגאוגרפיה	9	64	1.2	8
היסטוריה	0	91	2.3	7
קריאת עיתון	0	50	1.7	7
מופעי תרבות	100			6
אנגלית	0	75	1.2	6
שפות אחרות	0	67	1.5	2
תעסוקה: מסורתית, יצירתית ואמנותית				
תעסוקה/מלאכה/מלאכת יד/יצירה	0	88	8.2	79
ציור	2	79	2.3	37
אפייה ובישול	4	84	1.5	34
אמנות ואומנות	5	83	3.9	30
קרמיקה	0	81	2.9	18
תכשיטנות וצורפות	0	89	3.5	6

* השירותים מופיעים בסדר יורד של שכיחותם.

** הנתונים רלוונטיים רק לפעילות הניתנת לפחות פעם בשבוע.

לוח 18: שירותים ופעילויות של פנאי, חברה ותרבות המסופקים במרכזי היום* (המשך)

אחוז המרכזים שבהם תדירות הפעילות נמוכה מפעם בשבוע	אחוז המרכזים שדיווחו על השעות השבועיות	שעות שבועיות** (במספרים מוחלטים)	אחוז המרכזים שבהם השירות ניתן	השירות/הפעילות
9	81	1.7	39	משחקים ופעילות קוגניטיבית
6	72	4.4	37	בינגו***
0	78	1.5	11	משחקים (לא כולל בינגו)***
0	56	1.4	10	שיפור החשיבה
0	63	4.4	6	שימור הזיכרון
				גירוי חושים
				פעילות הקשורה לדת ומסורת
2	89	1.1	44	פרשת שבוע
12	83	1.9	28	דת ומסורת
0	74	1.1	28	קבלת שבת
3	82	1.1	26	תנ"ך
100		0.0	21	אירועים הקשורים לחגים
				אירועים ומסיבות
98			30	טיולים וסיורים
88			28	חגיגת ימי הולדת
85			9	מסיבות
100			3	בזארים
100			3	אירועים
				אחר
15	82	1.4	23	שירה
86	0		14	פעילות משותפת עם תלמידים/ילדים
0	76	1.1	10	שיחות
100			5	סדנאות
0	57	1.2	4	פעילות הקשורה לטבע

* השירותים מופיעים בסדר יורד של שכיחותם בתוך כל תחום.

** הנתונים רלוונטיים רק לפעילות הניתנת לפחות פעם בשבוע.

*** אחוז המרכזים שבהם יש משחקים (כולל בינגו) מגיע ל-59%.

נוסף על שירותים במסגרת המרכז דיווחו 61% מהמנהלים על אספקת שירותים לביתם של הזקנים, לעתים על-ידי העמותה המפעילה את מרכז היום, בעיקר בתור חלופה – שירות לזקנים המבקרים במרכז אך נעדרים זמנית למשל עקב מחלה – ובמידה מצומצמת יותר לזקנים שאינם נוהגים לבקר במרכז. ברוב המרכזים מדובר על ממוצע של פחות מעשרה זקנים המקבלים שירותים אלו. השירותים העיקריים במסגרת זו הם ארוחות (47% מהמרכזים דיווחו על כך) מטפלות (ב-39% מהמרכזים). בחלק קטן מהמרכזים מדובר גם בשירותים נוספים, למשל כביסה, ביקורי אנשי מקצוע (עו"ס, אחות) ומתנדבים.

מאפיינים של שירות ההסעות (לוח 11)

שמונים ותשעה אחוזים מהמבקרים באים למרכז בהסעה מאורגנת מטעם המרכז, והשאר (11%) מגיעים עצמאית – כ-6 מבקרים בממוצע למרכז. הרוב הגדול של המבקרים (69%) מגיעים למרכז

במיניבוס או ברכב טרנזיט, 11% ברכב מיוחד לנכים, 9% במונית, והשאר – ברכב פרטי של בן משפחה (4%), אוטובוס (3%) או בדרך אחרת (בעיקר ברגל – 4%).

התופעה של מבקרים המגיעים עצמאית למרכז קיימת ב-84% מהמרכזים. שיעורים נמוכים שלה נמצאו במגזר הכפרי (65%) ובמרכזים לתשושי נפש בלבד (71%). במרכזים שאינם במבנה נפרד השיעור גבוה יחסית (94%).

כשליש (34%) מהמנהלים דיווחו על בעיות מיוחדות בהסעות. במרכזים של 'גוף אחר' ובמגזר הערבי דיווחו על כך קרוב למחצית המנהלים (47%). לעומת זאת במרכזים של המועצות המקומיות דיווחו על בעיות מיוחדות רק 21%. הבעיה השכיחה בהסעות היא האיחורים. בעיות נוספות הן העלות הגבוהה, אורך זמן הנסיעה ואי-התאמה של הרכב.

ל-22% מהמרכזים יש כלי רכב בבעלותם. במגזר הערבי השיעור גבוה במיוחד – 56%; וגם בפריפריה השיעור גבוה יחסית – 35%. לעומת זאת, במגזר הכפרי נמצא שיעור נמוך במיוחד של מרכזים שיש להם רכב בבעלותם (8%). שיעורים נמוכים יחסית נמצאו גם במועצות המקומיות ובאזורים שאינם בפריפריה (14%–15%). ל-70% מהמרכזים בעלי הרכב, יש רכב אחד, ול-30% יש 2–4 כלי רכב. הממוצע הוא 1.5 כלי רכב למרכז כזה.³ 60% מכלי הרכב האלה מיועדים להסעת נכים. פרט לנהג, יש ב-62% מהמרכזים מלווה לפחות באחת מההסעות. שיעורים גבוהים של מרכזים שיש בהם ליווי דווחו במגזר הערבי (94%), במרכזים המשולבים (89%) ובפריפריה (80%). לעומת זאת, במגזר הכפרי ובאזורים שאינם בפריפריה רק בכחצית המרכזים יש ליווי (48% ו-51% בהתאמה).

הרוב המכריע של המלווים הם אנשי צוות המרכז (ב-85% מהמרכזים), והשאר הם המטפלים האישיים (9%) ומתנדבים (7%).

מעלון לשימוש המרכז יש ב-40% מהמרכזים. בקרוב לשני שלישים (64%) מהמרכזים המשולבים יש מעלון. בפריפריה ובמרכזים הגדולים יותר (+80 רשומים) יש מעלון בכחצית המרכזים. מנגד, במועצות המקומיות נמצאו שיעורים נמוכים של מרכזים שלרשותם מעלון (21%) וכך גם במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש (22%) ובמרכזים הקטנים יותר (עד 79 רשומים); (30%).

לכרבע (23%) מהמנהלים שלרשות המרכז שלהם אין מעלון ידוע על זקנים שלא באים למרכז עקב כך – ממוצע של 3.3 איש למרכז.

מאפיינים של שירות הארוחות (לוח 11)

ב-93% ממרכזי היום יש מטבח. ב-38% מהמרכזים המטבח מיועד לבישול, וב-54% מהמרכזים המטבח מיועד לחימום בלבד. במגזר הערבי האחוז הגבוה ביותר של מרכזים שיש בהם מטבח לבישול – 88%. במחצית המרכזים במועצות המקומיות ובפריפריה יש מטבח לבישול. במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש שיעור המרכזים בלי מטבח גבוה (18%) ושיעור המרכזים לתשושי נפש בלבד שיש בהם מטבח רק לחימום גבוה אף הוא (65%).

³ לא כולל מרכז אחד שבבעלותו מספר רב במיוחד של כלי רכב.

בכחמישית המרכזים יש מבקרים שבדרך כלל אינם אוכלים ארוחת צהריים במרכז – כ-4 מבקרים בממוצע למרכז (שיש בו תופעה כזאת). במועצות המקומיות ובמגזר הערבי שכיחות גבוהה של התופעה (71%-ו-67% בהתאמה). במרכזים המשולבים שכיחות נמוכה של תופעה זו (36%).

בכחמישית (22%) המרכזים דווח על בעיות מיוחדות בקשר לארוחות. במגזר הערבי שיעור זה מתקרב לשליש מהמרכזים (31%). מנגד, במועצות המקומיות ובמרכזים המשולבים נרשם שיעור נמוך של התופעה (14%). במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש לא דווח כלל על תופעה זו. הבעיה השכיחה בקשר לארוחות קשורה בחוסר היכולת להתאים את הארוחות לטעמים של המבקרים כולם. בכמה מרכזים צוינה בעיית העלות הגבוהה של הארוחות.

הבדלים בהיצע השירותים בין מרכזים (לוחות 12-14)

אחד ההבדלים בין מרכזי היום הוא במגוון ובתוכן של השירותים שהם מספקים למבקרים. ממצאי המפקד מעידים על הבדלים ניכרים בכל הקשור ל-20 שירותים נבחרים: שירותים אישיים ותומכים – פדיקור/מניקור, מספרה, הדרכת משפחות, כביסה, ארומתרפיה; שירותים טיפוליים-מקצועיים – אחות, גינון, פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק, ייעוץ גריאטרי, ריפוי שיניים; שירותי פנאי, חברה ותרבות – משחקים (כולל בינגו), מוזיקה, הרצאות, מחשבים, ציור, אפייה ובישול, דת ומסורת, פעילות עם בעלי חיים ועברית.

התמונה העולה מהנתונים היא שבמרכזים בהפעלת גוף וולונטרי או פרטי (גוף אחר) מגוון השירותים דליל יחסית למרכזים בהפעלת עמותה מקומית; אך בריפוי בעיסוק, ייעוץ גריאטרי, מוזיקה ומשחקים, דווקא למרכזים בהפעלת גוף אחר יש יתרון יחסי. למגזר הערבי יש יתרון בשירותי כביסה, פיזיותרפיה, גינון, ייעוץ גריאטרי, דת ומסורת ובהדרכת משפחות. מנגד, יש במגזר זה היצע נמוך בלבד של ריפוי שיניים, מספרה, ריפוי בעיסוק ומרבית שירותי הפנאי שנזכרו לעיל. למרכזים המשתייכים למועצות מקומיות מגוון מצומצם יחסית של שירותים; שירותים שבהם למגזר זה יש דווקא יתרון הם שירותי כביסה ואפייה/בישול, ובמידה מסוימת גם הדרכת משפחות וגינון. למגזר הכפרי יתרון במקצת פעילויות הפנאי (הרצאות, מחשבים, ציור, דת ומסורת).

היתרון של המרכזים באזורי הפריפריה הוא בשירותי כביסה, ארומתרפיה, ריפוי שיניים, אפייה ובישול, דת ומסורת ולימודי עברית. ההיצע המפותח יחסית של המרכזים הגדולים יותר (לפחות 80 רשומים) בא כאן לידי ביטוי בעיקר בפעילות של מחשבים, ציור וארומתרפיה; אך גם בשירותים אחרים יש להם יתרון. למרכזים הבלעדיים לתשושי נפש יש חיסרון יחסי בולט ברוב השירותים, אך יתרון בשירותים של מוזיקה, פעילות עם בעלי חיים, משחקים, ייעוץ גריאטרי וגינון. למרכזים המשולבים יש יתרון ברוב השירותים, פרט לריפוי בעיסוק, ייעוץ גריאטרי ופעילות עם בעלי חיים.

דפוסי השימוש בשירותים נבחרים (לוחות 17, 19, 15)

לצד ההיצע של השירותים שפורט בסעיף הקודם בדקנו במסגרת המפקד גם את דפוסי השימוש של המבקרים בכמה שירותים: הסעה, רחצה, פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק.

הרוב הגדול של המבקרים (89%) מגיע למרכז בשירותי ההסעה של המרכז. אין כמעט הבדלים בין המרכזים בכל הקשור בשירות זה, פרט לעובדה שבמרכזים הקטנים יותר ובמרכזים הפועלים במועצות מקומיות אחוז המשתמשים בהסעה המאורגנת נמוך במקצת (84%-85%).

מהנתונים עולה כי 15% מהמבקרים משתמשים בשירות הרחצה הניתן במרכז היום. במרכזים של המגזר הערבי שיעור המשתמשים כפול (31%). במרכזים המשולבים ובמרכזים הוותיקים יש אחוז גבוה יחסית של מבקרים המתרחצים במרכז (20%). שיעור נמוך במיוחד של מתרחצים במרכז נרשם במגזר הכפרי (5%). (לוח 19)

אשר לשירות הפיזיותרפיה מתברר כי 30% מהמבקרים מנצלים שירות זה במרכז היום. הם מהווים מחצית מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן. גם כאן, בדומה לשירות הרחצה, שיעור המשתמשים במגזר הערבי כפול (60%, מהווים 72% מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן). שיעור נמוך של מקבלי השירות נרשם במרכזים של 'גוף אחרי' (17%, מהווים 35% מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן) ובמרכזים של המועצות המקומיות (14%, מהווים 38% מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן). רק 3% מהמבקרים במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש מקבלים את השירות, והם מהווים 40% מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן. (לוח 19)

כרבע (27%) מהמבקרים במרכזים מקבלים שם שירות של ריפוי בעיסוק; הם מהווים כשני שלישים מהמבקרים במרכזים שבהם השירות מסופק. שיעורים גבוהים של משתמשים בשירות נמצאו במרכזים בהפעלת 'גוף אחרי' (40%, מהווים 84% מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן) ובמרכזים המיועדים לתשושי נפש בלבד (35%, מהווים 98% מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן). במרכזים הפועלים במועצות מקומיות נמצא כי אחוז המקבלים ריפוי בעיסוק נמוך יחסית (20%), אך הם מהווים 81% מהמבקרים במרכזים של המועצות המקומיות שבהן השירות ניתן. (לוח 19)

מעניין לציין כי השירות של פיזיותרפיה ניתן בפרישה רחבה יחסית של המרכזים (55%), אך רק מחצית מהמבקרים במרכזים שבהם השירות ניתן מקבלים אותו. לעומת זאת, ריפוי בעיסוק ניתן בפרישה מצומצמת יותר (43%), אך יותר מהמבקרים במרכזים אלו (שני שלישים) מנצלים אותו. (לוחות 17, 19)

בבחינת הבדלים דמוגרפיים בין המבקרים המשתמשים בשירותים הנ"ל נמצא כי גברים מתרחצים במרכז בשיעור גבוה משיעור הנשים המתרחצות במרכז (20%-13% בהתאמה), אך הם משתמשים פחות בשירות הריפוי בעיסוק (24%-29% בהתאמה, 58%-70% בהתאמה, במרכזים שבהם השירות ניתן). כמו כן מתברר כי שיעור המתרחצים בקרב עולי ברית המועצות לשעבר (שעלו משנת 1990 ואילך) גבוה במיוחד (26%), ולעומת זאת שיעור מקבלי פיזיותרפיה בקרב העולים נמוך יחסית (22%, המהווים 43% במרכזים שבהם השירות ניתן).

מבדיקת הקשר בין שיעור המבקרים המקבלים שירותים נבחרים לבין רמת המוגבלות שלהם והזכאות לחוק סיעוד מתברר כי ככלל המבקרים המוגבלים מנצלים יותר מהמבקרים שאינם מוגבלים את השירותים שבדקנו; וההבדל בולט במיוחד בתחום הרחצה (18% מהמוגבלים לעומת 6% מהלא מוגבלים). (לוח 15)

לוח 19: שיעור המבקרים המקבלים שירותים נבחרים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

סה"כ	פיזיותרפיה		ריפוי בעיסוק		סה"כ
	רחצה	סה"כ	סה"כ	במרכזים שבהם השירות ניתן*	
15	30	50	27	66	
גוף מפעיל					
15	32	52	25	62	עמותה מקומית
14	17	35	40	84	'גוף אחר'
מגזר אוכלוסייה					
14	27	47	28	65	יהודי
31	60	72	22	77	ערבי
צורת יישוב ומעמד מוניציפלי					
17	30	53	28	68	עירונית - סה"כ
17	32	54	29	67	עירייה
13	14	38	20	81	מועצה מקומית
5	26	36	22	53	כפרית (מועצה אזורית)
גודל המרכז					
18	24	60	27	68	עד 79 רשומים
14	32	48	27	65	80 רשומים ומעלה
יחידה לתשושי נפש					
13	31	51	27	60	אין
20	35	47	26	72	יש (מרכז משולב)
16	3	40	35	98	מרכז בלעדי לתשושי נפש
ותק המרכז					
12	31	54	26	63	עד 13 שנה
20	30	48	31	69	14 שנה ומעלה
מקום המרכז					
15	30	48	26	62	במבנה נפרד
16	31	61	32	82	אחר

* לפי הדיווח שהתקבל משאלון המבקרים. דיווח זה שונה בחלק מהמרכזים מהדיווח שהתקבל משאלון המנהל.

בקרב מבקרים שהוגדרו תשושי נפש יש שיעור נמוך יחסית של מקבלי פיזיותרפיה (16%) ושיעור גבוה יחסית של מקבלי ריפוי בעיסוק (32%). נמצא גם כי בדרך כלל אין הבדל ממשי בין זכאי חוק סיעוד לבין שאר המבקרים באשר לשימוש בשירותים הפרה-רפואיים (פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק), אך לגבי שירות הרחצה נמצא כי אחוז המתרחצים בקרב זכאי חוק סיעוד גבוה מעט יותר מבקרב הלא-זכאים (17% ו-12% בהתאמה). (לוח נ5); (על היצע השירותים האלה ראו לוחות 17 ו-13).

ד. כוח האדם במרכזי היום

מרכזי היום מעסיקים בעלי תפקידים בתחום הניהולי-משרדי, בתחום השירותים האישיים והטיפוליים, בהפעלת החוגים והפעילויות, במשק ובתחזוקת המבנה. מהנתונים על כוח האדם אין ללמוד על היקף השירותים הניתנים במרכז, כיוון ששיעור הדיווח על היקף העסקת כוח האדם נמוך משיעור הדיווח על השירותים הניתנים במרכז.

בתחום הניהולי-משרדי נמצא כי תפקיד המנהל קיים בעצם בכל המרכזים (לוח 20). על-פי הנתונים 96% של המרכזים דיווחו על העסקת מנהל, והיקף השעות השבועיות שדווח היה במוצע 37. בהמשך יובא פירוט של מאפייני המנהלים.

להלן עוד תפקידים בתחום זה :

מזכירה – 82% מהמרכזים דיווחו על העסקת מזכירה; היקף עבודתה הוא 28 שעות בשבוע. (לוח 20)

מנהל חשבונות – ב-45% מהמרכזים יש מנהל חשבונות; היקף השעות השבועיות של עבודתו הוא 20 (לוח 20). קרוב ל-40% מהמרכזים שדיווחו על העסקת מנהל חשבונות משתמשים בשירות קנוי של הנהלת חשבונות או שהגוף המפעיל את המרכז נותן גם שירות זה.

סביר להניח שבכל המרכזים יש מנהל, מזכירה וניהול חשבונות. ההסבר לפער בין הנחה זו לבין הנתונים המובאים כאן הוא שלא כולם דיווחו על המזכירה ומנהל החשבונות או שהמרכז הוא יחידה בתוך מסגרת ניהולית אחרת שתפקידים אלו קיימים בה.

לוח 20: כוח האדם המועסק במרכזי היום* והיקף השעות השבועיות של עבודתו

מספר השעות השבועיות		אחוז המרכזים שדיווחו על בעל התפקיד	התפקיד
אחוז הדיווח**	ממוצע שעות למרכז		
			ניהולי-משרדי
94	37	96	מנהלת
98	28	82	מזכירה
90	20	45	מנהל חשבונות
			שירותים אישיים-טיפולים
88	112	89	מטפלות וכוח עזר
95	20	88	עובדת סוציאלית
95	11	74	אחות
73	5	65	פדיקוריסטית
70	4	59	ספר
96	9	46	פיזיותרפיסט
93	10	27	מרפא בעיסוק
			הפעלת חוגים ופעילויות
89	22	82	מדריכי חוגים
92	27	78	רכז תעסוקה
			משק ותחזוקה
91	39	91	עובד נקיון
94	30	79	עובד מטבח
97	18	59	עובד תחזוקה
94	27	24	אם בית
			אחר
61	37	81	מתנדבים
92	27	41	כוח אדם אחר

* בסדר יורד של שכיחות כוח האדם במרכזים בתוך כל תחום

** מתוך המרכזים שבהם דווח על העסקת בעל התפקיד

בתחום השירותים האישיים והטיפוליים נמצא כי ב-89% מהמרכזים מעסיקים מטפלות וכוח עזר בהיקף של 112 שעות בשבוע למרכז. כל מרכז כזה מעסיק בממוצע 4.4 מטפלות וכוח עזר בהיקף של 25 שעות שבועיות לעובד⁴. תפקיד של עובד סוציאלי קיים ב-88% של המרכזים בהיקף משרה ממוצע של 20 שעות בשבוע. יש לציין כי 13% מהמנהלות משמשות גם עובדות סוציאליות של המרכז (14% מהעובדות הסוציאליות המועסקות במרכזים). בעלי תפקידים נוספים בתחום זה הם אחות – מועסקת ב-74% של המרכזים בהיקף של 11 שעות שבועיות בממוצע; פדיקוריסטית – ב-65% של המרכזים בהיקף של 5 שעות; ספך – ב-59% של המרכזים למשך 4 שעות; פיזיותרפיסט – ב-46% של המרכזים בהיקף של 9 שעות; מרפא בעיסוק – ב-27% של המרכזים בהיקף של 10 שעות שבועיות בממוצע. (לוח 20)

לצורך הפעלת החוגים והפעילויות מועסקים מדריכי חוגים ב-82% של המרכזים בהיקף של 22 שעות שבועיות למרכז: 5.3 מדריכים בממוצע למרכז; כל מדריך עובד בממוצע 4 שעות בשבוע. תפקיד נוסף הוא תפקידו של רכז תעסוקה, והוא קיים ב-78% מהמרכזים בהיקף של 27 שעות שבועיות; בממוצע 1.5 רכזים למרכז, וכל אחד מהם עובד 18 שעות בשבוע. (לוח 20)

בתחום המשק והתחזוקה מועסקים בעלי התפקיד האלה: עובד ניקיון ב-91% מהמרכזים בהיקף של 39 שעות שבועיות; בממוצע – 1.8 עובדים למרכז בהיקף של 23 שעות בשבוע לעובד. ב-79% מהמרכזים דווח על העסקת עובד מטבח בהיקף של 30 שעות בשבוע. עובד תחזוקה מועסק ב-59% מהמרכזים בהיקף של 18 שעות בשבוע. התפקיד של אם בית קיים בכרבע (24%) מהמרכזים בהיקף של 27 שעות בשבוע. (לוח 20)

כוח אדם אחר קיים ב-41% מהמרכזים (לוח 20), ויש בהם בממוצע 1.74 בעלי תפקידים 'אחרים'. כמחצית (49%) בעלי תפקידים אלו מועסקים בתחום החוגים והפעילויות (מדריכי התעמלות, רכזים חברתיים, תרפיסטים וכד'); 19% מועסקים בתחום המשק והתחזוקה (נהגים, אנשי תחזוקה, מלווים בהסעות וכד'); 16% בתחום השירותים האישיים והטיפוליים (רופאים, מעסים, רוחצים ורפלקסולוגים); 14% הם סטודנטים ובנות שירות לאומי שלא פורט לגביהם תחום הסיוע, ו-2% מועסקים בתחום הניהולי-משרדי.

נוסף על עובדים בשכר נמצא כי ב-81% (לוח 20) ממרכזי היום ישנם מתנדבים המסייעים בפעילות השוטפת של המרכז: 7.2 מתנדבים במרכז, בממוצע; יחד הם פועלים 37 שעות בשבוע בממוצע. פירוש הדבר הוא שכל מתנדב מקדיש 5.6 שעות שבועיות בממוצע לטובת מרכז היום. תחומי הסיוע העיקריים של המתנדבים הם (בסדר יורד): הדרכה והפעלה של חוגים (פרט למחשבים), (ב-44% מהמרכזים שיש בהם התנדבות); תעסוקה (כולל מלאכת יד), (34%); הגשת אוכל (30%); הדרכה במחשבים (24%); מזכירות ומשרד (19%); מטבח (19%); טיפול אישי (16%); תחזוקה (16%); הרצאות (16%); סיוע כללי (בלי ציון נוסף), (15%); הפעלה ומשחקים (13%); פרשת השבוע (13%). תחומי סיוע הניתנים בפחות מ-10% מהמרכזים האלה הם הסעות, אקטואליה, ליווי, אחות, לימוד עברית ורופא.

⁴ השעות השבועיות לעובד וכן ממוצע מספר העובדים במרכז אינם מופיעים בלוחות.

חשוב לתת את הדעת לא רק לבעלי התפקידים במרכזים, אלא גם להיקף הכולל של שעות כוח האדם המושקע במרכזי היום. מלוח נ6 עולה כי בממוצע סך כל שעות כוח האדם (לא כולל ספר, פדיקוריסט ומתנדבים) מגיע ל-332 שעות בשבוע למרכז. פירוש הדבר, 3.7 שעות שבועיות בממוצע למבקר במרכז יום.

הנתונים מעידים שבמרכזים הקטנים ובמרכזים הבלעדיים לתשושי נפש, שעות כוח האדם למבקר גבוהות במידה ניכרת מהממוצע הכללי (4.6 ו-5.2, בהתאמה). גם במגזר הערבי, בפריפריה, במרכזים הוותיקים יותר ובמרכזים שאינם במבנה נפרד שיעור כוח האדם למבקר גבוה מהשיעור הכללי (כ-4.0 שעות שבועיות). לעומת זאת, במגזר הכפרי, באזורים הלא-פריפריאליים, במרכזים הגדולים, במרכזים המשולבים ובמרכזים הוותיקים פחות, שיעור כוח האדם למבקר נמוך מהשיעור הכללי (כ-3.4 שעות שבועיות בממוצע). (לוח נ6)

מאפייני המנהלים של מרכזי היום (לוח נ7)

מנתוני המפקד מתברר שניהול מרכז יום לזקן הוא מקצוע נשי מובהק. 90% מהמנהלים הם נשים; רק 10% הם גברים. טווח הגילים הוא בין 25 ל-71; הגיל הממוצע (שהוא גם הגיל החציוני) עומד על 49 שנים.

גילן הממוצע של המנהלות במגזר הכפרי ובמרכזים הבלעדיים לתשושי נפש גבוה יחסית (52–53), ואילו במגזר הערבי גילן הממוצע נמוך (43).

ישנם הבדלים במספר השנים שהמנהלות עוסקות בתפקידן (בניהול המרכז הנוכחי): ל-22% מהן ותק שלא עולה על שנתיים ולכ-40% ותק של 10 שנים ומעלה. הוותק הממוצע הוא 8.5 שנים.

למנהלות במגזר הכפרי ובמרכזים הוותיקים יותר (14 שנים ומעלה) ותק גבוה מהממוצע (10 שנים), ואילו במועצות המקומיות המנהלות הן בעלות ותק נמוך יחסית (7 שנים בממוצע).

קרוב ל-60% מהמנהלות הן עובדות סוציאליות, 6% מהן הן אחיות, והשאר הן מורות ועובדות הוראה במקצוען (10%), אקדמאיות במדעי החברה והרוח (8%), גרונטולוגיות (5%), פסיכולוגיות ועוסקות במדעי ההתנהגות (4%), מרפאות בעיסוק (2%) ואחרות (6%).

ל-81% מהמנהלות יש תואר אקדמי ולקרוב למחציתן (39% מכלל המנהלות) יש תואר שני לפחות. לאחוז אחד מהמנהלות יש תואר שלישי. שאר המנהלות סיימו לימודי תעודה (15%) או לימודים אחרים (4%).

שבעים אחוזים מהמנהלות למדו בקורס למנהלי מרכזי יום (ממ"י) מטעם אשל. שיעורים גבוהים יחסית של מסיימי קורס זה נרשמו בקרב המנהלות בנות 40–49 ובקרב בעלות הוותק הגבוה בתפקיד (וכן במועצות המקומיות [86%] במגזר הכפרי ובמגזר הערבי [כ-80%]). שיעורים נמוכים יחסית נרשמו בקרב המנהלות הצעירות (עד גיל 39) והיותר מבוגרות (בנות +60), בקרב בעלות הוותק הנמוך, בקרב המנהלות שבמקצוען הן אחיות, בקרב מנהלות שלמדו לימודי תעודה או לימודים אחרים (וכן בקרב מנהלות במרכזים המיועדים בלעדית לתשושי נפש [44%] ובמרכזים שאינם במבנה נפרד [52%]).

היבטים בהעסקת מטפלות במרכז היום (לוח 18)

בכ-80% מהמרכזים השתתפו מטפלות המרכז בתכנית השתלמות כלשהי בשנתיים שלפני הסקר. במגזר הכפרי ובמרכזים המשולבים השתתף שיעור גבוה של מטפלות בתכנית כזו (92%–93%), ואילו במועצות המקומיות רק אחוז נמוך (62%).

אחוז המטפלות שהשתתפו ב'קורס מטפלות' מגיע ל-60%, ואחוז המטפלות שהשתתפו בימי עיון/סדנאות/השתלמויות אחרות עומד על 64%.

נוסף על מטפלות המועסקות מטעם המרכז, ב-79% מהמרכזים דווח על מבקרים שבאים למרכז עם המטפלת האישית שלהם. התופעה קיימת כמעט בכל המרכזים במגזר הכפרי (96%), ואילו במגזר הערבי היא נמצאה במרכז אחד בלבד (6%). במועצות המקומיות שכיחות נמוכה יחסית של התופעה (64%).

שיעור המבקרים הבאים למרכז עם המטפלת האישית שלהם נאמד ב-11%⁵ מהתפוסה היומית הממוצעת. ברוב המכריע של המרכזים (91%) המטפלת האישית מסייעת למבקר שאתו היא באה, בטיפול אישי ובניידות בזמן הביקור.

ב-3 מכל 4 (74%) מרכזים שבהם יש נוכחות של המטפלת האישית מאפשרים לה לאכול ארוחת צהריים במרכז. במגזר הכפרי כמעט בכל המקומות (96%) מאפשרים זאת, ואילו במרכזים הבלעדיים לתשושי נפש ההסדר קיים בשיעור נמוך (57%). ברוב המקומות (86%) שבהם נהוג כך, המרכז גובה תוספת תשלום.

בכשליש (31%) המקומות שיש בהם נוכחות של מטפלות אישיות, המרכז נעזר בהן במתן סיוע למבקרים אחרים או בפעילויות אחרות במסגרת המרכז. התופעה בולטת במרכזים שאינם במבנה נפרד (43%) ובמגזר הכפרי (38%). לעומת זאת, שכיחות התופעה נמוכה במועצות המקומיות ובמרכזים המשולבים (22% ו-19% בהתאמה).

ההסתניעות במטפלות האישיות לצורכי המרכז מתרחשת ברוב המקרים (72%) רק לעתים רחוקות, ובחלק קטן יותר (28%) היא מתרחשת לעתים קרובות.

בכשליש (35%) מהמרכזים שמטפלות אישיות של המבקרים באות אליהם מעניקים להן פעילות העשרה ו/או הדרכה. תופעה זו בולטת במיוחד במועצות המקומיות (67%) ובמידה פחותה גם במגזר הכפרי ובמרכזים הבלעדיים לתשושי נפש (57%). בעירויות, בפריפריה ובמרכזים המשולבים רק כרבע מהמרכזים דיווחו על כך. פעילות ההעשרה כוללת בעיקר לימודי עברית, הדרכה ספציפית מהצוות המקצועי של המרכז (מנהלת, אחות, פיזיותרפיסט ומרפא בעיסוק), הרצאות וכן שיחות אישיות וקבוצתיות.

⁵ נתון זה התקבל מ'שאלון המנהל'. הנתון המקביל מ'שאלון המבקרים' דומה מאוד (9%).

ה. מאפיינים גאוגרפיים של מרכזי היום

בשל העניין בתפרוסת האזורית של כל שירות חברתי נציג כאן את תפרוסתם של מרכזי היום. אפשר להציג תפרוסת זו בחתכים גאוגרפיים למיניהם.⁶ מכיוון שיש לשירות אופי קהילתי מקומי מובהק, ראוי לבחון את הנושא הגאוגרפי ברמה של יישוב או גם של רשות מקומית.

בתקופת המפקד היו בארץ 250 רשויות מקומיות (רשו"מ) – עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות. ב-116 מתוכן – 46% – פעל מרכז יום לזקן (לפחות אחד). נתון זה אינו משקף את התמונה בשלמותה; כיוון שבקשר לכך יש לבחון גם את מספר הזקנים הגרים באותן רשויות מקומיות ומהווים את אוכלוסיית היעד של השירות. מתברר כי 93% מהזקנים גרים ברשויות שיש בהן מרכז יום. כלומר, מרכזי היום הוקמו ברשויות שבהן ריכוזים גדולים יחסית של האוכלוסייה הזקנה. עוד מתברר שישנם הבדלים בזמינות המרכזים לפי סוג הרשות המקומית: זמינות השירות בעיריות גבוהה מאוד (ל-99% מהזקנים המתגוררים בהן יש מרכז יום בעירם), ואילו במועצות המקומיות זמינות זו נמוכה יחסית (רק לשליש מהזקנים המתגוררים בהן יש מרכז יום ביישובם). במועצות האזוריות יש ל-3 מתוך כל 4 תושבים זקנים מרכז יום זמין באזור. (לוח 21).

לוח 21: זמינות מרכזי היום, לפי סוג הרשות המקומית

מועצות אזוריות	מועצות מקומיות	עיריות	סה"כ רשויות מקומיות	
				סה"כ רשויות מקומיות בארץ (במספרים מוחלטים)
53	120	77	250	שיש בהן מרכז יום
29	19	68	116	שאינן בהן מרכז יום
24	101	9	134	
55	16	88	46	אחוז הרשויות שיש בהן מרכז יום
43.0	51.7	613.1	707.8	אוכלוסיית בני 65+ (באלפים)
33.1	17.1	605.3	655.4	הגרה ברשות שיש בה מרכז יום
9.9	34.7	7.8	52.4	הגרה ברשות שאינן בה מרכז יום
				אחוז אוכלוסיית בני 65+ הגרה ברשות שיש בה מרכז יום
77	33	99	93	

השימוש בפועל בשירות, כפי שהוא בא לידי ביטוי באחוז הזקנים המבקרים במרכזים, שונה מרשות לרשות. כך, בהוד השרון, חולון, ירושלים ותל אביב-יפו שיעור הזקנים המבקרים במרכז יום הוא פחות מ-1%. מן העבר השני נמצאות המועצות האזוריות ברנר, הגליל העליון, חבל יבנה, מגידו, מרחבים, נחל שורק וכן היישובים כפר מנדא ופרדסייה, ובהם שיעור המבקרים עולה על 15% מהזקנים הגרים ברשויות אלו. (לוח 19)

⁶ בפרקים הקודמים הצגנו כבר חתכים כאלו: צורת יישוב, מעמד מוניציפלי וסוג האזור (פריפריה לעומת שאר האזורים).

אחת השאלות המעניינות בהיבט האזורי-מקומי היא אם יש קשר בין גודל היישוב לבין תפרוסת המרכזים והשימוש בהם. את הסוגיה הזאת נבדוק במגזר העירוני (לוח 22); חלקו מכלל מרכזי היום והמבקרים בהם עומד על כ-80%.

מהנתונים עולה כי ישנו קשר ברור בין גודל היישוב, לפי מספר התושבים בו, לבין מספר המרכזים בו: מספר המרכזים הממוצע ביישוב עירוני עומד על 0.6, אך ביישובים הכי גדולים (מעל 200,000 תושבים) ממוצע זה גבוה פי 9 ועומד על 5.4. מן העבר השני נמצא את היישובים העירוניים הקטנים (בין 2,000 ל-10,000 תושבים) שבהם יש בממוצע 0.1 מרכזים ליישוב. כאשר בוחנים את מידת השימוש בשירות, כלומר את אחוז הזקנים המבקרים במרכזים, מתברר כי – חוץ מביישובים הקטנים ביותר (בין 2,000 ל-10,000 תושבים); (ביישובים אלו אחוז המבקרים נמוך יחסית), יש קשר הפוך בין גודל היישוב לבין אחוז הזקנים המבקרים במרכז יום: אחוז המבקרים הממוצע בכלל היישובים העירוניים מגיע ל-1.9%. ביישובים הגדולים ביותר (מעל 200,000 תושבים) הוא עומד על 1.1%, ואילו ביישובים שגודלם הוא בין 10,000 ל-50,000 תושבים נמצא שיעור המבקרים הגבוה ביותר – 3.0%. אחוז זה גבוה בכ-60% מהממוצע ביישובים העירוניים. נוכל לומר אפוא כי ריבוי של מרכזים ביישוב אינו מעיד על אחוז גבוה של משתמשים, אלא להפך. (לוח 22)

לוח 22: יישובים עירוניים, אוכלוסייתם ומספר המרכזים והמבקרים בהם, לפי גודל היישוב

מבקרים		מרכזים		אוכלוסיית בני +65 (באלפים)	מספר היישובים	גודל היישוב (מס' התושבים)
מספר אחוז מבני +65	מספר מוחלט	מספר מוחלט	ממוצע ליישוב			
1.9	12,438	0.6	140	668.3	229	סה"כ יישובים עירוניים
1.1	2,418	5.4	27	211.0	5	+200,000
1.6	2,952	3.1	28	186.9	9	199,999-100,000
2.1	1,443	1.4	14	68.4	10	99,999-50,000
3.0	4,159	1.0	46	139.5	46	49,999-20,000
3.2	1,155	0.4	18	36.5	46	19,999-10,000
1.2	311	0.1	7	26.0	113	9,999-2,000
1.3	5,370	3.9	55	397.9	14	+100,000
2.7	5,602	1.1	60	207.9	56	99,999-20,000
2.3	1,466	0.2	25	62.5	159	19,999-2,000

ו. השוואה בין מפקד 2008 למפקד 1994

מפקד 2008 הוא השני בסדרה; מפקד באותה מתכונת נעשה 14 שנה קודם לכן, ב-1994. אי לכך מתאפשרת השוואה בין נתוני המפקד הראשון לנתוני המפקד השני. בסעיף זה יובאו כמה מההבדלים הבולטים בין מפקד 1994 למפקד 2008 – במאפייני המרכזים והמבקרים, בדפוסי השימוש ובהיבטים הגאוגרפיים.

מאפייני המרכזים (לוח 23)

בין 1994 ל-2008 נוספו 53 מרכזי יום לזקנים – גידול של 45% (מ-119 ל-172) – כולם של העמותות המקומיות למען הזקן: שיעור המרכזים שעמותות אלו מפעילות עלה מ-71% ב-1994 ל-81% מכלל

המרכזים ב-2008. מספר המרכזים במגזר הכפרי הכפיל את עצמו (32 ב-2008 לעומת 16 ב-1994) ומספרם במגזר הערבי שילש את עצמו (18 ב-2008 לעומת 6 ב-1994). התפלגות המרכזים לפי גודלם, דהיינו לפי מספר הרשומים בהם, מראה שהמרכזים כיום גדולים מבעבר: ב-1994 בכשליש (35%) מהם היו עד 40 רשומים ובכעשירית מהם (11%) היו למעלה מ-100 רשומים; ולעומת זאת ב-2008 המצב הפוך: בשליש מהמרכזים יש יותר מ-100 רשומים ובכשישית מהם (16%) יש עד 40 רשומים.

לוח 23: מאפייני המרכזים – 1994 ו-2008

	אחוזים		אחוז השינוי	מספרים מוחלטים		
	2008	1994		2008	1994	
	100	100	45	172	119	סה"כ מרכזים
						גוף מפעיל
	81	71	67	140	84	עמותה מקומית
	19	29	-9	32	35	'גוף אחר'
						מגזר אוכלוסייה
	90	95	36	154	113	יהודי
	10	5	200	18	6	ערבי
						צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
	81	87	36	140	103	עירונית – סה"כ
	70	74	38	121	88	עירייה
	11	13	27	19	15	מועצה מקומית
	19	13	100	32	16	כפרית (מועצות אזוריות)
						יחידה לתשושי נפש
	68	73	34	117	87	אין
	21	16	89	36	19	יש (מרכז משולב)
	11	11	46	19	13	מרכז בלעדי לתשושי נפש
						גודל המרכז (מס' הרשומים)
	16	35	-36	27	42	עד 40
	23	28	18	39	33	41-70
	29	26	61	50	31	71-100
	33	11	331	56	13	+101
			152	14.1	5.6	ממוצע ותק המרכז (מס' שנים)

מאפייני המבקרים (לוחות 24, 25)

מספר המבקרים במרכזי היום גדל מכ-7,400 איש ב-1994 ל-15,500 איש ב-2008. פירוש הדבר גידול של 108%. קצב הגידול של אוכלוסיית הזקנים (בני +65) בארץ באותה תקופה עמד על שליש מזה של המבקרים במרכזים – 37%. אם כן, שיעור השימוש של הזקנים בשירות מרכזי היום גדל בכמחצית – מ-1.4% ב-1994 ל-2.2% ב-2008. בין 1994 ל-2008 נרשמו שיעורי גידול גבוהים יחסית בקרב קבוצות המבקרים האלה: נשים, בני +75, לא-נשואים, ערבים ותושבי המגזר הכפרי. בעקבות זאת עלה משקלן היחסי של קבוצות אלו מתוך כלל המבקרים. כך למשל, שיעור הנשים גדל מ-64% ל-70%; אחוז בני +75 עלה מ-61% ל-77%. אחוז המבקרים הערבים, בשתי נקודות הזמן שנבדקו, כמעט זהה לאחוז הערבים בקרב כלל הזקנים בארץ. (לוח 24)

בין שני המפקדים נרשם שיפור קל ברמת ההשכלה של המבקרים: אחוז המבקרים שיש להם השכלה תיכונית ומעלה עלה מ-29% ב-1994 ל-33% ב-2008. באשר לצורת המגורים לא נרשם שינוי – כ-44% מהמבקרים גרים בגפם.

לוח 24: מאפיינים דמוגרפיים של המבקרים – 1994 ו-2008

אחוזים		אחוז השינוי	מספרים מוחלטים		
2008	1994		2008	1994	
100	100	108	15,482	7,442	סה"כ מרכזים
		37	710,500	519,900	אוכלוסיית בני 65+
		52	2.2	1.4	אחוז המבקרים מתוך האוכלוסייה
					מין
		74	4,660	2,685	גברים
30	36	127	10,822	4,757	נשים
					גיל
		25	3,638	2,907	עד 74*
24	39	161	11,844	4,535	+75
77	61				
					מהם:
		169	8,128	3,024	+80
53	41				
					מצב משפחתי
		76	4,753	2,695	נשואים
31	36	126	10,729	4,747	לא נשואים
69	64				
					מגזר אוכלוסייה
		105	14,286	6,961	יהודי
92	94	149	1,196	481	ערבי
8	6				
					צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
		100	12,438	6,225	עירונית – סה"כ
80	84	105	11,258	5,492	עירייה
73	74	61	1,180	733	מועצה מקומית
8	10	150	3,044	1,217	כפרית (מועצות אזוריות)
20	16				

* ובהם מבקרים בני 64 ומטה. מבקרים אלו היוו 8% ו-2% מכלל המבקרים, ב-1994 וב-2008, בהתאמה

יש סימנים המעידים על החמרה במצב התפקודי של המבקרים בין שני המפקדים. כך, אחוז המבקרים במימון חוק ביטוח סיעוד גדל ב-17%: מ-53% ב-1994 ל-62% ב-2008. נוסף על כך, אחוז הזכאים לרמה הגבוהה של חוק הסיעוד (שתי הרמות הגבוהות ב-2008) מתוך כלל המבקרים במרכזים הכפיל את עצמו בתקופה הנסקרת: מ-11% ל-22% (אחוזים אלו מהווים 21% ו-36% בהתאמה מתוך המבקרים במימון חוק סיעוד). עם זאת, ההתפלגות של המבקרים לפי המצב התפקודי (כפי שהוגדר ב-1994) זהה בשתי נקודות הזמן – קרוב ל-60% מוגבלים פיזית, 16% מוגדרים 'תשושי נפש' והשאר (כרבע מהמבקרים) הם 'אחרים', דהיינו אין להם בעיה תפקודית פיזית והם אינם מוגדרים 'תשושי נפש'. נמצאנו למדים כי אף שלא השתנה הפרופיל התפקודי של המבקרים, עם השנים עלתה רמת המוגבלות שלהם. (לוח 25)

לוח 25: מאפייני תפקוד של המבקרים – 1994 ו-2008 (באחוזים)

השינוי	2008	1994	
17	62	53	מבקרים במימון חוק ביטוח סיעוד
			זכאים לגמלה הגבוהה של חוק סיעוד
103	22	11	מכלל המבקרים
73	36	21	מהמבקרים במימון חוק סיעוד
	100	100	המצב התפקודי
	59	58	מוגבלים פיזית בלבד
	16	16	תשושי נפש
	25	26	אחרים
			מבקרים במימון חוק ביטוח סיעוד לפי המצב התפקודי
13	70	62	מוגבלים פיזית בלבד
4	76	73	תשושי נפש
52	35	23	אחרים

דפוסי השימוש (לוח 26)

כאמור לעיל, בין שני המפקדים גדלו מרכזי היום. הדבר מתבטא בין השאר במספר המבקרים (הרשומים) הממוצע במרכז יום. בין שני המפקדים גדל מספר זה ב-44%: מ-63 ב-1994 ל-90 ב-2008. התפוסה היומית הממוצעת גדלה מ-43 ל-51 מבקרים – גידול של 19%. כלומר, קצב הגידול של התפוסה היומית הממוצעת לא הדביק את מספר הרשומים הכולל. עובדה זו משמעותה שלמרות הגידול במספר המבקרים הם באים למרכז בתדירות נמוכה מבעבר.

לוח 26: מאפיינים של דפוסי השימוש בשירות מרכזי היום – 1994 ו-2008

אחוז השינוי	2008	1994	
44	90	63	ממוצע מבקרים למרכז
19	51	43	תפוסה יומית ממוצעת
3	71	69	קיבולת ממוצעת
15	72	62	התפוסה היומית הממוצעת מתוך הקיבולת (%)
-12	3.22	3.67	ממוצע ימי הביקור בשבוע למבקר
-18	41	50	אחוז המבקרים 4-6 ימים בשבוע
			סה"כ ימי ביקור שבועיים
83	49,852	27,312	(של כל המבקרים בכל המרכזים)
34	70	53	שיעור ימי הביקור לאלף בני 65+ באוכלוסייה

ואמנם מספר הביקורים השבועי הממוצע ירד בתקופה הנסקרת ב-12%: מ-3.67 ל-3.22. הקיבולת הממוצעת נשארה יציבה ועמדה על 70 איש שהמרכז יכול להכיל בנקודת זמן אחת. הניצול של מרכזי היום, דהיינו התפוסה היומית מתוך הקיבולת, השתפר עם הזמן: מ-62% ב-1994 ל-72% ב-2008. הנפח הכולל של הביקורים במרכזים, בשבוע אחד, גדל ב-83%: מכ-27,300 ל-49,850. פירוש הדבר גידול של כשליש (34%) בנפח הביקורים יחסית לאוכלוסייה – מ-53 ימי ביקור לאלף זקנים באוכלוסייה בשנת 1994 ל-70 ב-2008.

היבטים אזוריים (לוחות 27, 20)

את ההיבט הגאוגרפי של התפתחות שירות מרכזי היום אפשר לבחון בכמה צורות. אחד ההיבטים החשובים בהקשר זה הוא פרישת השירות ברשויות המקומיות (עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות). בשנת 1994 פעל מרכז יום לזקן (לפחות אחד) בכשליש (31%) מהרשויות המקומיות, ובאותן רשויות התגוררו 89% מהאוכלוסייה הזקנה. בשנת 2008 פעל מרכז יום לזקן בקרוב למחצית (46%) הרשויות המקומיות, ופירוש הדבר זמינות של השירות ל-93% מהאוכלוסייה הזקנה. יש הבדלים בין סוגי הרשויות במידת הזמינות של מרכז יום לאוכלוסיית היעד: בעיריות השירות זמין לכל האוכלוסייה (99%), ובמועצות האזוריות (המגזר הכפרי) נרשם גידול מרשים במספר המרכזים (הכפיל את עצמו) ואף בגודלה של האוכלוסייה (של בני 65+) הגרה במועצות שבהן מרכז היום פועל (גידול של 75%). לעומת זאת במועצות המקומיות ירד אחוז זמינות מרכזי היום לאוכלוסייה המתגוררת שם (ירידה של 11%). (לוח 27)

לוח 27: הימצאות מרכזי היום ברשויות המקומיות – 1994 ו-2008 (באחוזים)

השינוי	2008	1994	
			הרשויות המקומיות שיש בהן מרכז יום
50	46	31	סה"כ
-2	88	90	עיריות
60	16	10	מועצות מקומיות
104	55	27	מועצות אזוריות
			האוכלוסייה בגיל 65 + הגרה ברשות מקומית
			שבה פועל מרכז יום
4	93	89	סה"כ
0	99	99	עיריות
-11	33	37	מועצות מקומיות
75	77	44	מועצות אזוריות

מבחינת מחוזות נמצא כי במחוזות ירושלים והצפון נרשם גידול גבוה במספר מרכזי היום. בחלוקת המחוזות לשניים – פריפריה (מחוזות הצפון והדרום) לעומת שאר האזורים (מחוזות ירושלים, חיפה, המרכז ותל אביב) מתברר כי אחוז הגידול במספר מרכזי היום בפריפריה גבוה פי 2.8 מאחוז הגידול בשאר האזורים (79% ו-28% בהתאמה). עקב כך עלה משקלם של המרכזים בפריפריה מכשליש (32%) ב-1994 ל-40% מכלל המרכזים ב-2008. (לוח 20)

תמונת הפרישה האזורית של המבקרים דומה לתמונה של פרישת המרכזים. מספר המבקרים באזורי הפריפריה גדל בין 1994 ל-2008 פי 2.3 לעומת מספר המבקרים בשאר אזורי הארץ (183% ו-80% בהתאמה). גם הגידול בשיעור השימוש, כלומר באחוז הזקנים המשתמשים בשירות מרכזי היום, בפריפריה, גבוה ב-75% מזה של שאר האזורים (72% ו-41% בהתאמה). משקלה היחסי של הפריפריה, מתוך כלל המבקרים, עלה מ-27% ב-1994 ל-36% ב-2008. (לוח 20)

4. הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

פרק זה עוסק בהשקפתם של המבקרים ובהשקפתם של תומכיהם העיקריים על מרכזי היום. המחקר בחן את מתכונת הביקורים במרכז, את השימוש בשירותים ובפעילויות הפנאי במרכז, את שביעות הרצון מהמרכז ואת התפיסה של המבקרים לגבי תרומת המרכז. בסך הכול נאספו נתונים על 153 איש, מהם 90 זקנים שמבקרים במרכזי היום ו-63 תומכים עיקריים של זקנים המבקרים במרכזים (בדרך כלל ילדי המבקרים במרכז). חלק מהראיונות עם התומכים (21 איש) נעשו במקום ריאיון עם הזקן. החלק הנותר (42 איש) משקף רק את ראיית התומכים.

א. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

המידע על המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של המבקרים הוצג בפרק 3, על בסיס המידע שנאסף במפקד המרכזים. על רמת התפקוד של המבקרים נאסף מידע גם במסגרת מפקד המרכזים וגם במסגרת הראיונות עם המבקרים, באמצעות מבחן ברטל. לפי מבחן זה נמצא כי לשני שלישים (65%) יש ליקוי חלקי בתפקוד, חמישית (21%) הם עצמאים ול-13% יש ליקוי מלא. השוואה בין נתונים אלו לבין הנתונים ממפקד המרכזים מראה כי שיעור העצמאים זהה. לעומת זאת, שיעור המבקרים שיש להם ליקוי קשה לפי נתונים מהראיונות עם המבקרים הוא שיעור נמוך יותר משיעורם לפי מפקד המרכזים (13% לעומת 43%). סביר להניח כי הבדל זה נובע מהבדלים בין הערכת התפקוד על-פי אנשי המקצוע לבין ההערכות של המבקרים עצמם. ידוע כי לפי הערכות של זקנים את עצמם הם מוגבלים פחות משהגורמים המקצועיים מעריכים. ייתכן כי ההבדלים נובעים מהשימוש בכלי מחקר שונים להערכת תפקוד.

ב. מתכונת הביקורים במרכז

במסגרת הראיונות עם המבקרים והתומכים נאסף מידע בנושאים הקשורים למתכונת הביקורים: השתתפות בביקור ניסיון, שביעות הרצון מתדירות הביקורים במרכז וזמני היציאה מהבית למרכז ובחזרה.

השתתפות בביקור ניסיון במרכז

המבקרים נשאלו אם היו בביקור ניסיון במרכז בטרם הצטרפו אליו. מן הנתונים עולה כי יותר משליש (37%) אמרו שהיו בביקור ניסיון במרכז לפני הצטרפותם. לא נמצא קשר בין השתתפות בביקור ניסיון לבין מאפיינים של ותק במרכז, גיל, השכלה, מצב מגורים ורמת התפקוד של המבקרים.

תדירות הביקורים במרכז ושביעות הרצון ממנה, לפי המבקרים

הן מנתוני מפקד המרכזים (ר' פרק 3, לוח 15) והן מנתוני המבקרים עולה כי תדירות הביקורים הממוצעת במרכז היא שלוש פעמים בשבוע. אם מסתכלים על ההתפלגות רואים שיש שונות בין המבקרים מבחינת מספר הפעמים שהם באים למרכז: שליש באים פעם עד פעמיים בשבוע, 40% באים שלוש עד ארבע פעמים ו-27% באים חמש פעמים.

במסגרת המחקר נבדק העניין שיש למבקרים בהגדלת תדירות הביקורים מעבר לתדירות שהייתה נהוגה באותה עת. הסוגיה נבדקה בקרב המבקרים והתומכים כאחד. רבים מהמבקרים (73%) הביעו

חוסר עניין להגדיל את תדירות הביקורים השבועית. רוב המבקרים שכן הביעו עניין בהגדלת מספר הביקורים היו רוצים לבקר במרכז יום עד שני ימים נוספים. הסיבה העיקרית לכך שאינם באים יותר פעמים היא שאינם רוצים לוותר על המטפלת (39%). סיבות נוספות היו שהמרכז לא אפשר זאת (23%), סיבות כלכליות (21%) ומצב בריאותי (16%).

לא נמצא קשר בין רצון המבקר לבוא יותר פעמים למרכז לבין מספר הפעמים בשבוע שהוא מבקר במרכז בפועל. כמו כן לא נמצא קשר בין העניין בהגדלת תדירות הביקורים במרכז לבין גיל המבקר, השכלתו, מצב המגורים שלו, הוותק שלו במרכז ורמת התפקוד שלו. נמצא קשר בין מין המבקר לבין הרצון להגיע יותר פעמים בשבוע למרכז: נשים מעוניינות בכך יותר מגברים (36% מקרב נשים הביעו עניין להגדיל את תדירות הביקורים, לעומת 17% מקרב הגברים).

תדירות הביקורים במרכז ושביעות הרצון ממנה, לפי התומכים (לוח 28)

ראיית התומכים את תדירות הביקורים שונה מזו של המבקרים במרכז. כמחצית התומכים (48%) אמרו שהיו מעוניינים שהזקן יבוא למרכז יותר פעמים בשבוע, לעומת 27% מקרב המבקרים. התומכים נשאלו אם היו מוכנים שהזקן יחליף שעות טיפול של המטפלת על מנת לבוא למרכז יותר. נמצא כי רוב התומכים (87%) לא היו רוצים להמיר שעות טיפול של מטפלת בביקורים במרכז. בתשובה לשאלה אם הם מוכנים לשלם מכספם כדי שהזקן יבוא למרכז מספר פעמים גדול יותר עולה כי מחציתם (52%) אמרו שהם מוכנים לשלם מכספם על מנת שהזקן יבוא למרכז יותר ולא יצטרך לוותר על שעות של מטפלת. כשני שלישים מהם (64%) אמרו שהם מוכנים לשלם עד 50 שקלים ביום. כשליש (35%) אמרו שהם מוכנים לשלם מעל 50 שקלים.

לוח 28: נכונות התומכים להחליף שעות מטפלת בשעות ביקור ונכונותם לשלם מכספם להגדלת מספר הביקורים (באחוזים)

100	מוכנים להחליף שעות טיפול של המטפלת כדי שהזקן יבוא למרכז יותר
87	לא
13	כן
100	מוכנים לשלם מכספם כדי שהזקן יבוא למרכז יותר בלי לוותר על שעות מטפלת
48	לא
52	כן
100	הסכום שמוכנים לשלם ליום במרכז
25	10 עד 30 שקלים
39	31 עד 50 שקלים
19	51 עד 100 שקלים
16	מעל 100 שקלים

זמני יציאה למרכז וחזרה הביתה (לוח 29)

המבקרים נשאלו באיזו שעה הם יוצאים בדרך כלל בבוקר מהבית כדי להגיע למרכז ובאיזו שעה הם חוזרים בדרך כלל הביתה מהמרכז. מן הנתונים עולה כי רבע מהמבקרים יוצאים מביתם למרכז עד השעה שבע וחצי בבוקר, כמחצית המבקרים יוצאים בין רבע לשמונה לבין שמונה וכשליש אחרי השעה

שמונה. מבחינת שעת החזרה הביתה מהמרכז עולה כי רוב המבקרים (73%) חוזרים הביתה בין השעות אחת לשתיים בצהריים.

המבקרים נשאלו לגבי משך זמן הנסיעה מביתם למרכז היום. נמצא כי רוב המבקרים נוסעים עד חצי שעה בכיוון אחד.

על בסיס שלושה משתנים אלו – זמן יציאה, זמן חזרה ומשך הנסיעה – נבנה משתנה של משך הזמן נטו שהמבקרים שוהים במרכז, לא כולל זמן הנסיעה. נמצא כי מחצית מהמבקרים נמצאים במרכז חמש שעות; מחצית המבקרים נמצאים שם יותר מחמש שעות.

לוח 29: שעות היציאה והחזרה, משך הנסיעה ומשך השהייה במרכז (באחוזים, N=111)

המבקרים	
100	שעת יציאה מהבית למרכז
23	6: 30 עד 7: 30
45	7: 45 עד 8: 00
32	8: 10 עד 9: 45
100	שעת חזרה הביתה מהמרכז
14	12: 30 עד 13: 00
37	13: 10 עד 13: 30
36	13: 40 עד 14: 00
13	14: 10 עד 15: 30
100	משך זמן הנסיעה למרכז בכיוון אחד
23	עד 10 דקות
26	15 דקות
43	16–35 דקות
8	36–60 דקות
100	משך השהייה במרכז בלי נסיעות (נטו)
50	5 שעות
35	6 שעות
15	7 שעות

ג. שימוש בשירותים ובפעילויות הפנאי במרכז

נושא נוסף שנבחן במחקר הוא שימוש המבקרים בשירותי המרכז ומידת העניין בהם. השירותים שנבחנו כוללים הסעות, ארוחות, שירותים אישיים ותומכים, שירותים טיפוליים מקצועיים ופעילויות פנאי.

שירות הסעות (לוח 30)

כמעט כל המבקרים (93%) מגיעים למרכז בהסעה המאורגנת של המרכז. רובם (88%) אמרו שלא היו מצליחים להגיע למרכז בלי שירות זה.

המבקרים נשאלו אם הם זקוקים לעזרה על מנת להגיע מהבית שלהם לנקודת האיסוף ואם יש מישהו שעוזר להם. כשני שלישים (62%) ציינו שאינם זקוקים לעזרה, מעל רבע (28%) ציינו שהם זקוקים

לעזרה ויש מי שעוזר להם ו-10% ציינו שהם זקוקים לעזרה ואין מי שעוזר להם. כמצופה, נמצא כי יש קשר בין רמת התפקוד של המבקר לבין קבלת סיוע ביציאה מהבית.

מתוך הזקנים שיש להם מוגבלות מלאה – 73% ציינו שהם מקבלים עזרה (הנותרים ציינו שאינם זקוקים לעזרה), ולעומתם 26% מהמוגבלים חלקית ציינו כך ו-12% מהעצמאיים.

שביעות הרצון מההסעה נבחנה בשני אופנים: האחד, באמצעות שאלה על שביעות רצון כוללת, והשני, באמצעות שאלות שעניינן היבטים מסוימים של ההסעה. בשאלה הכללית הביעו כמעט כל המבקרים שביעות רצון רבה מאוד או רבה משירות ההסעה. למבקרים הוצגה רשימה של ארבע בעיות אפשריות הקשורות לנסיעה המאורגנת למרכז, והם נתבקשו לציין בקשר לכל בעיה אם נתקלו בה. מן הנתונים עולה כי כרבע (26%) אמרו שההמתנה להסעה ארוכה. חלק (16%) הביעו חוסר שביעות רצון מיחס הנהג, 15% אמרו כי הנסיעה אינה נוחה או שיש במכונית צפיפות רבה מדי, ו-10% אמרו כי הנסיעה ארוכה מדי או שצריך לשבת זמן רב מדי במכונית.

מבחינת מספר הבעיות עולה כי רוב המבקרים (72%) דיווחו שלא נתקלו בשום בעיה מהבעיות הנ"ל, ו-28% אמרו שנתקלו לפחות בבעיה אחת. לא נמצא קשר בין דיווח על היתקלות בבעיות בקשר להסעות לבין גיל המבקר, השכלתו, מצב המגורים שלו, הוותק שלו במרכז ורמת תפקודו.

לוח 30: היבטים של שימוש המבקרים בשירות ההסעות למרכז (באחוזים, N=111)

100	משתמשים בשירות ההסעות למרכז
93	כן
7	לא
100	שביעות רצון משירות ההסעות
53	רבה מאוד
40	רבה
6	מועטה
1	בכלל לא
100	זקוקים לעזרה להגיע לנקודת האיסוף ומקבלים את העזרה
62	אינם זקוקים לעזרה
28	זקוקים לעזרה ויש מי שעוזר
10	זקוקים לעזרה ואין מי שעוזר
100	מספר הבעיות שבהן נתקלו בנסיעות
72	שום בעיה
14	בעיה אחת
14	2-4 בעיות

שירות ארוחות (תרשים 1)

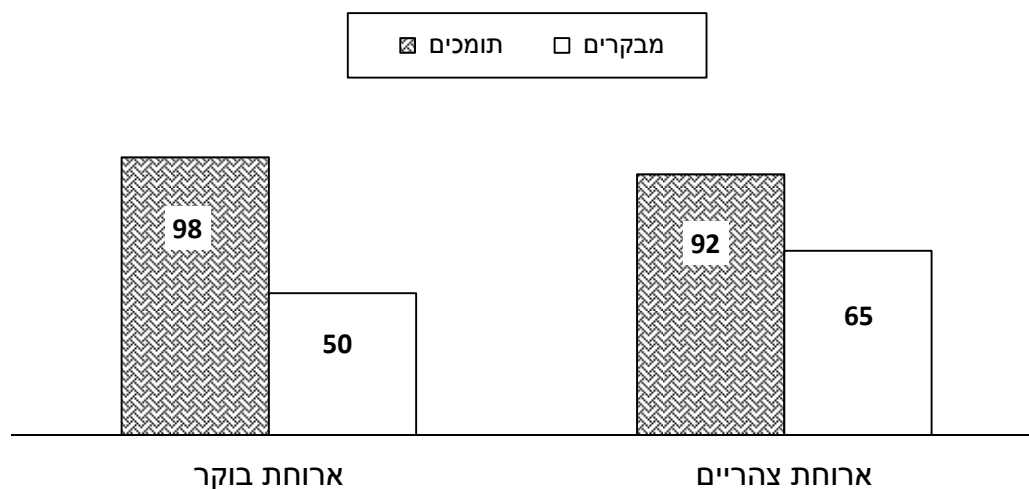
רוב המבקרים (90%) ציינו שהם אוכלים ארוחת צהריים במרכז. אחוז המבקרים שציינו שהם אוכלים ארוחת בוקר במרכז נמוך יותר (59%).

המבקרים נשאלו על שביעות רצונם משלושה היבטים של האוכל המוגש במרכז: טעם, גיוון באוכל בין הימים ומבחר מספיק של המנות. מן הנתונים עולה כי הרוב (82%) היו שבעי רצון מכל ההיבטים.

המבקרים והתומכים נשאלו באיזו מידה חשוב לדעתם שהמרכז יספק ארוחת בוקר וארוחת צהריים. יש הבדלים בין המבקרים לבין התומכים בחשיבות שהם מייחסים לארוחות. שני שלישים מהמבקרים ציינו שחשוב במידה רבה מאוד או רבה שהמרכז יספק ארוחת צהריים, ומחציתם ציינו שחשוב במידה רבה מאוד או רבה שהמרכז יספק ארוחת בוקר. לעומתם ציינו כמעט כל התומכים שחשוב במידה רבה מאוד או רבה שהמרכז יספק ארוחות אלו למבקרים.

לא נמצא קשר בין רמת התפקוד של המבקרים לבין החשיבות המיוחסת לארוחות במרכז.

תרשים 1: המבקרים והתומכים שצינו כי חשוב במידה רבה מאוד ורבה שיהיו ארוחות בוקר וצהריים במרכז (באחוזים)

שירותים אישיים ותומכים (תרשים 2)

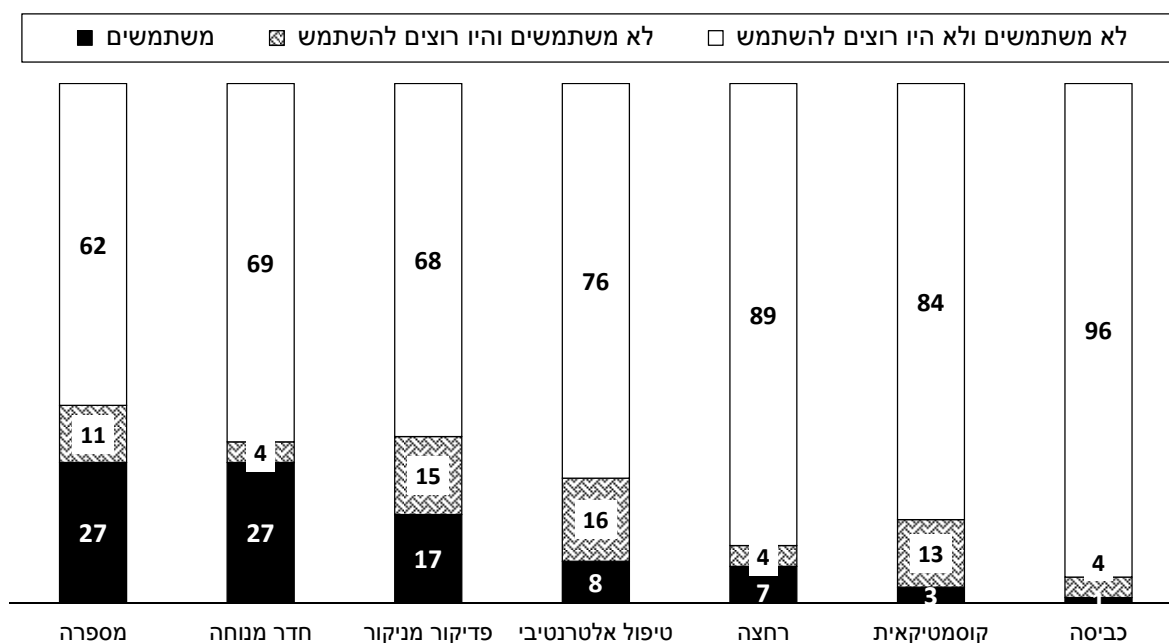
למבקרים הוצגה רשימה של שירותים אישיים ותומכים במרכז, והם נשאלו אם הם משתמשים בהם. שירותים אלו כוללים מספרה, חדר מנוחה, פדיקור ומניקור, רחצה, טיפול אלטרנטיבי, כביסה וטיפול קוסמטי. מן הנתונים עולה כי אחוז המשתמשים בשירותים שהמרכז מציע נמוך יחסית: כרבע משתמשים בשירותים של מספרה וחדר מנוחה, 17% משתמשים בפדיקור ומניקור וביתר השירותים (רחצה, כביסה, טיפול קוסמטי, טיפול אלטרנטיבי) כמעט אין שימוש.

בבחינת מספר השירותים שהמבקרים משתמשים בהם נמצא כי 59% אינם משתמשים בשום שירות, 20% משתמשים בשירות אחד, 10% משתמשים בשני שירותים ו-11% משתמשים בשלושה עד ארבעה שירותים. נמצא קשר בין מספר השירותים שבהם מבקר משתמש לבין השכלתו: בעלי השכלה הנמוכה משתמשים יותר מבעלי השכלה הגבוהה בשירותים שהמרכז מציע. ההבדל הוא בעיקר בין בעלי השכלה נמוכה מאוד – עד 4 שנות לימוד (68% מהם משתמשים לפחות בשירות אחד) לבין בעלי השכלה אקדמית של +13 שנות לימוד (28% מהם משתמשים לפחות בשירות אחד).

המבקרים שענו כי אינם משתמשים בשירות נשאלו לסיבה לכך ואם היו רוצים להשתמש בו. נמצא כי הסיבה העיקרית לאי-שימוש ברוב השירותים היא שהשירות אינו קיים במרכז או אינו מוצע בימים שהזקן נמצא שם: חדר מנוחה (86%), טיפול קוסמטי (85%), מספרה וטיפול אלטרנטיבי (79%), פדיקור-מניקור (68%), כביסה (67%). רק 20% מהמבקרים ציינו סיבה זו בקשר לשירות הרחצה. אם בוחנים נתונים אלו לצד נתונים המוצגים במפקד, נמצא כי כמעט בכל המרכזים יש שירותי חדר מנוחה, רחצה, פדיקור, מניקור ומספרה. בשני שלישים מהמרכזים יש שירות כביסה. לפיכך אפשר להסיק כי הסיבה העיקרית לשימוש המועט בשירותים אלו הוא העדר השירות ביום הביקור (למשל פדיקור) או אי-ידיעה על קיום השירות (למשל חדר מנוחה).

מבחינת העניין בשימוש נמצא כי אחוז קטן מקרב הלא משתמשים הביעו רצון להשתמש בשירותים השונים.

תרשים 2: שימוש המבקרים בשירותים אישיים ותומכים – מצוי ורצוי (באחוזים)

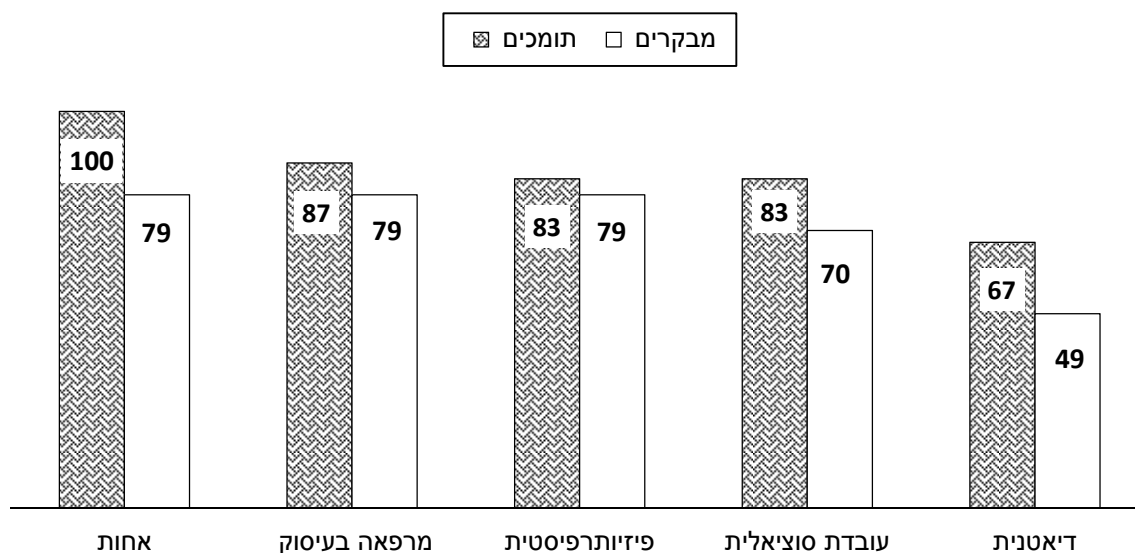
שירותים טיפוליים מקצועיים (תרשים 3)

שירותים טיפוליים מקצועיים כוללים טיפולים של אחות, מרפא בעיסוק, עובדת סוציאלית, פיזיותרפיסט ודיאטנית. הנתונים ממפקד המרכזים המוצגים בפרק השלישי מראים כי שירותים אלו אינם קיימים בכל המרכזים (ר' לוח 17). היקף השימוש בשירותים אלו לא נבחן בראיונות עם המבקרים מאחר שאלו אינם שירותים נפוצים בכל המרכזים ולא תמיד הם ניתנים ברמה הפרטנית. על השימוש בפיזיותרפיה ובריפוי בעיסוק נאסף מידע במסגרת מפקד המרכזים. לפי נתונים אלו נמצא כי 30% מהמבקרים קיבלו שירות פיזיותרפיה ו-27% קיבלו שירות של ריפוי בעיסוק (ר' לוח 19).

בראיונות עם המבקרים והתומכים נבדק עד כמה חשוב לדעתם ששירותים אלו יינתנו במרכזים (בסולם של ארבע דרגות). נמצא כי המבקרים והתומכים מייחסים חשיבות רבה לקיומם של שירותים אלו במרכזים.

המבקרים והתומכים מסכימים כי חשוב שיהיו שירותים טיפוליים מקצועיים במרכז, אך הם חלוקים אשר לצורך להרחיב את שירות האחות במרכז: חלקם (42% מהמבקרים ו-63% מהתומכים) מעוניינים להרחיב את שירות האחות (יותר שעות של אחות במרכז) וחלקם (58% מהמבקרים ו-37% מהתומכים) אינם מעוניינים לשנות את המצב הקיים. התומכים מעוניינים יותר מהמבקרים להרחיב את שירות האחות. אחוז דומה של תומכים ומבקרים היו רוצים שיהיו יותר הדרכות בנושאים הקשורים לקידום בריאות, כגון דיאטה, תזונה נכונה או פעילות גופנית (53% ו-49% בהתאמה).

תרשים 3: המבקרים והתומכים שצינו כי חשוב במידה רבה מאוד רבה שיהיו במרכז שירותים טיפוליים מקצועיים (באחוזים)

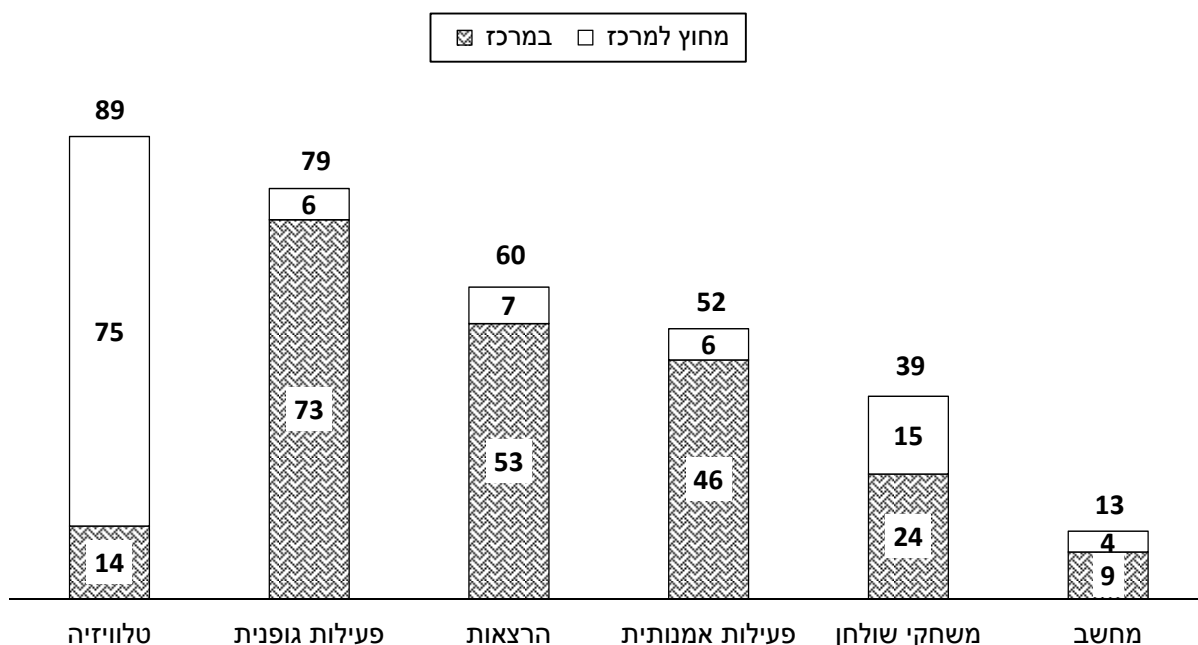

השתתפות בפעילויות פנאי (תרשימים 4, 5, 6 ולוח 31)

ההשתתפות בפעילויות פנאי נבדקה באופן שונה מהשימוש בשירותים של המרכז. המבקרים נשאלו אם עסקו בחצי השנה שלפני הסקר בפעילויות פנאי למיניהן, והעוסקים בפעילויות פנאי נשאלו אם עסקו בהן במסגרת מרכז היום. פעילויות אלו כוללות צפייה בטלוויזיה, פעילות גופנית, השתתפות בהרצאות, פעילות אמנותית (כגון ציור, פיסול, צילום, רקמה, נגינה, שירה וכתביבה), משחקי שולחן ומחשב.

מן הנתונים עולה כי רוב המבקרים עסקו בחצי השנה שלפני הסקר בצפייה בטלוויזיה (89%) ובפעילות גופנית (78%). כמחצית השתתפו בהרצאות ועסקו בפעילות אמנותית, ואחוזים קטנים יותר ציינו שעסקו במשחקי שולחן ומחשב. (תרשים 4)

תרשים 4: המשתתפים בפעילויות פנאי במרכז והעוסקים בהן מחוץ לו (באחוזים)

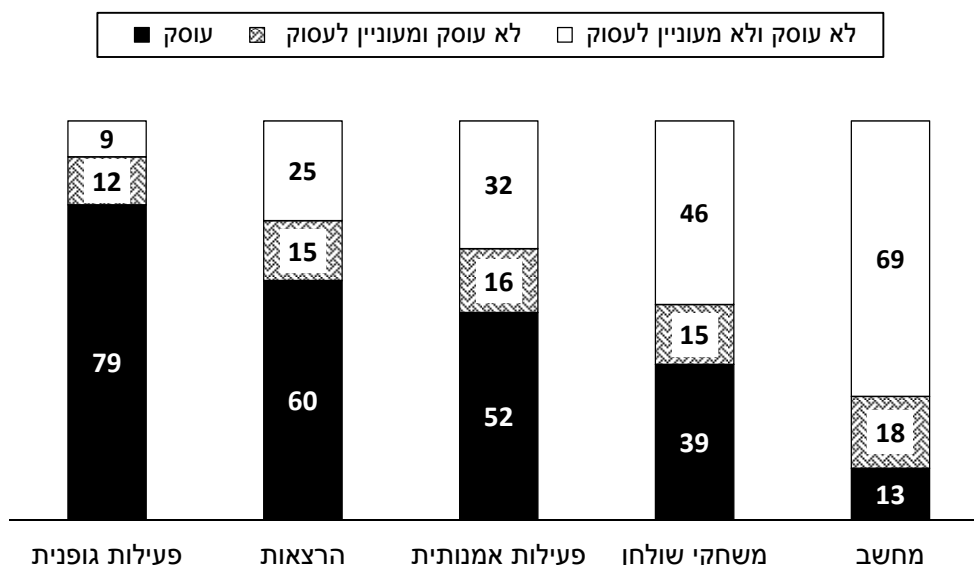

המבקרים שציינו כי עסקו בפעילות בחצי השנה שלפני הסקר נשאלו לגבי כל פעילות אם עסקו בה במרכז או מחוץ למרכז. מן הנתונים עולה כי אחוז גבוה מאוד מהמבקרים צפה בטלוויזיה בחצי השנה שלפני הסקר (89%). פעילות זו התבצעה בעיקר מחוץ למרכז (רק 14% ציינו שצפו בטלוויזיה במרכז). לעומת זאת, כל יתר הפעילויות שבהן עסקו המבקרים בחצי השנה שלפני הסקר התבצעו בעיקר במרכז. כך למשל, 79% מהמבקרים ציינו כי עסקו בפעילות גופנית בחצי השנה שלפני הסקר; 73% ציינו שעשו זאת במרכז ורק 6% ציינו שעסקו בכך מחוץ למרכז (תרשים 4).

מי שציינו כי לא עסקו בחצי השנה שלפני הסקר בפעילות נשאלו אם הם מעוניינים בכך. מן הנתונים עולה כי חוץ מבפעילות הגופנית, הרוב לא היו מעוניינים לעסוק בפעילויות. (תרשים 5)

מי שענו שאינם עוסקים בפעילות אך הם דווקא מעוניינים בה נשאלו מדוע אינם עושים זאת. מן הנתונים עולה כי הסיבה העיקרית לאי-העיסוק בפעילות קשורה במצב הבריאותי-תפקודי, לפי הפילוח להלן: פעילות גופנית ופעילות אמנותית (79% ממי שאינם עוסקים בכך אך מעוניינים לעסוק), הרצאות (62%), משחקי שולחן (45%) ומחשב (44%).

תרשים 5: עיסוק בפעילות ועניין בכך (באחוזים)

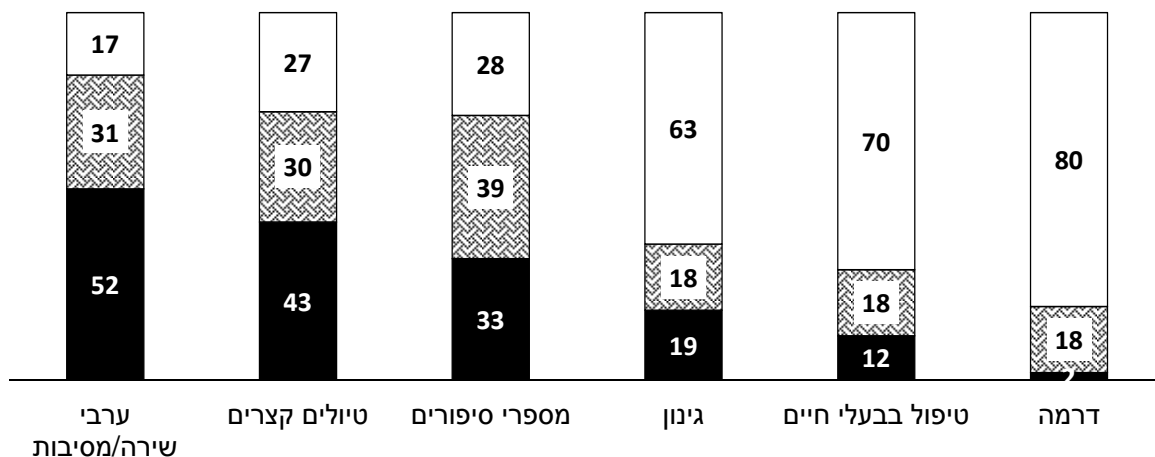
נוסף על רשימת פעילויות אלו נבחנה גם השתתפות המבקרים בחוגים מיוחדים במרכזים: גינון, טיפול בבעלי חיים, דרמה ומספרי סיפורים, מסיבות וטיולים. מבדיקת השתתפות המבקרים בפעילויות אלו עולה כי כמחצית משתתפים בערבי שירה ומסיבות שהמרכז יוזם, 43% משתתפים בטיולים מטעם המרכז ושליש משתתפים בחוג מספרי סיפורים. (תרשים 6)

המבקרים שציינו כי אינם משתתפים בפעילויות אלו נשאלו אם היו רוצים להשתתף בהן, ואם כן, מדוע אינם עושים זאת. מן הנתונים עולה כי מעל שליש מעוניינים להשתתף בחוג מספרי סיפורים, כשליש מעוניינים להשתתף בטיולים וכשליש מעוניינים להשתתף בערבי שירה או גם במסיבות. כחמישית (18%) הביעו עניין בגינון, דרמה וטיפול בבעלי חיים. (תרשים 6)

מבחינת הסיבות לאי-השתתפות עולה כי הסיבה העיקרית שרוב המשתתפים ציינו היא שהפעילות אינה קיימת במרכז (דרמה – 87% ציינו שהפעילות אינה קיימת במרכז, טיפול בבעלי חיים – 82%, ערבי שירה ומספרי סיפורים – 81%, גינון – 75%, טיולים – 35%). הנתונים מהמפקד מראים כי פעילויות אלו אכן קיימות רק בחלק קטן מהמרכזים. אשר לסיבה לאי-השתתפות בטיולים עלה גם עניין המגבלה הפיזית-בריאותית, מגבלה שאינה מאפשרת השתתפות (39% ציינו סיבה זו).

תרשים 6: השתתפות המבקרים בחוגים, מסיבות וטיולים במרכז – מצוי ורצוי (באחוזים)

לא משתתפים ולא היו רוצים להשתתף
 לא משתתפים והיו רוצים להשתתף
 משתתפים

כדי לאפיין את היקף ההשתתפות של המבקרים בפעילויות הפנאי במרכז נבחנו מספר פעילויות פנאי והחוגים שבהם המבקרים משתתפים (סך הכול 11 פעילויות – תרשימים 5 ו-6). מן הנתונים עולה כי רוב המבקרים (90%) משתתפים לפחות בפעילות פנאי אחת במרכז. מחצית המבקרים משתתפים בשניים עד שלוש פעילויות. (לוח 31)

נמצא קשר בין מספר פעילויות הפנאי שבהן המבקרים משתתפים במרכז לבין השכלתם. אחוז המשתתפים בשלוש פעילויות ויותר גבוה יותר בקרב בעלי ההשכלה של 9 עד 12 שנות לימוד מאשר בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה יותר (70% לעומת 50% בהתאמה).

לוח 31: משתתפים בפעילויות לפי מספר הפעילויות והחוגים (באחוזים)

מספר הפעילויות והחוגים לכל מבקר	100
0	10
1	9
2	24
3	26
4	17
+5	14

במסגרת הראיונות עם המבקרים והתומכים נבחנה ראייתם את הנושא של סל שירותים גמיש. הם נשאלו אם היו מעוניינים שמרכז היום יפעל במתכונת הקיימת, כלומר שהזקן יבוא ליום שלם, כולל הסעות, ארוחות וחוגים, או שתהיה אפשרות שהזקן יגיע רק לפעילויות ולשירותים שמעניינים אותו. כמעט כל המבקרים (87%) והתומכים (90%) ענו שהיו מעדיפים כי מרכז היום יפעל במתכונת הקיימת.

ד. שביעות רצון מהמרכז והתפיסה של תרומת המרכז למבקרים

שביעות רצון המבקרים והתומכים מהמרכז (לוח 32)

כל המבקרים והתומכים אמרו כי הביקור במרכז היום חשוב להם מאוד או חשוב להם וכן שהם מרוצים מאוד או מרוצים מהביקור במרכז. אף אחד מהם לא אמר כי הביקור אינו חשוב או הביע אי-שביעות רצון.

לוח 32: שביעות רצון מהמרכז – מבקרים ותומכים (באחוזים)

תומכים	מבקרים	
100	100	עד כמה הביקור במרכז חשוב לך
86	79	חשוב מאוד
14	21	חשוב
100	100	עד כמה אתה מרוצה ממרכז היום
80	73	מרוצה מאוד
20	27	מרוצה

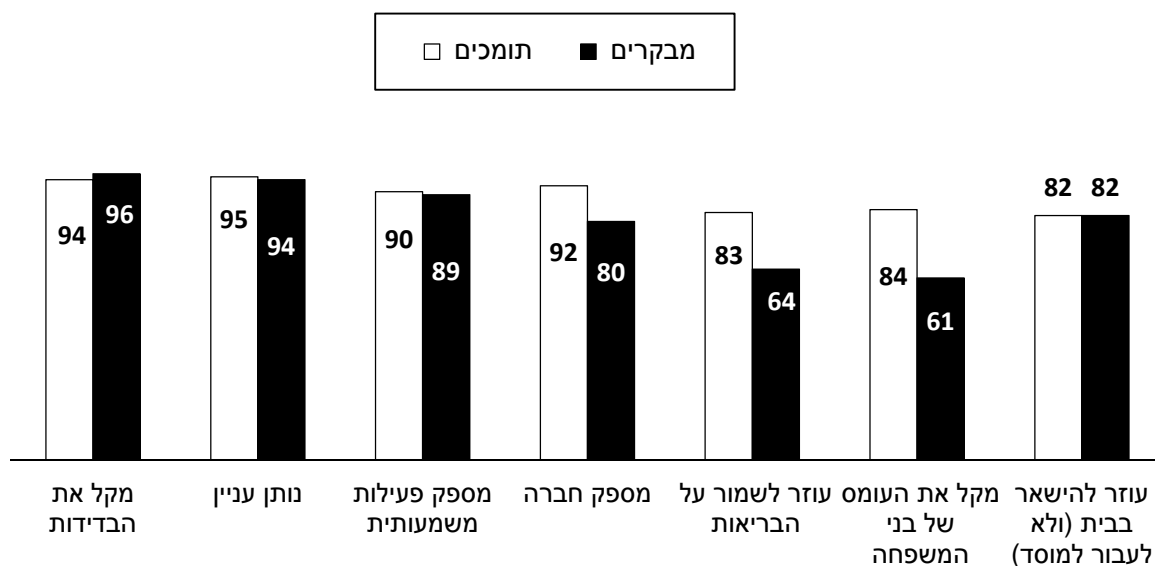
תרומת המרכז למבקרים בעיני המבקרים והתומכים (תרשימים 9, 8, 7)

המבקרים והתומכים נתבקשו לדרג בסולם של ארבע דרגות את מידת הסכמתם עם משפטים המתארים את תרומת המרכז למבקרים. מן הנתונים עולה כי כמעט כל המבקרים והתומכים רואים במרכז מקום שמקל את הבדידות ומספק עניין, פעילות משמעותית וחברה למבקרים. אשר לשמירה על בריאות הזקן, נמצא כי אחוז גבוה יותר של תומכים מאשר מבקרים ראו במרכז מקום ששומר על בריאות הזקן (83% ו-64% בהתאמה). בעניין הקלת העומס על המשפחה, אחוז גבוה יותר של תומכים מאשר מבקרים (84% לעומת 61%) ייחסו למרכז תרומה רבה בנושא. (תרשים 7).

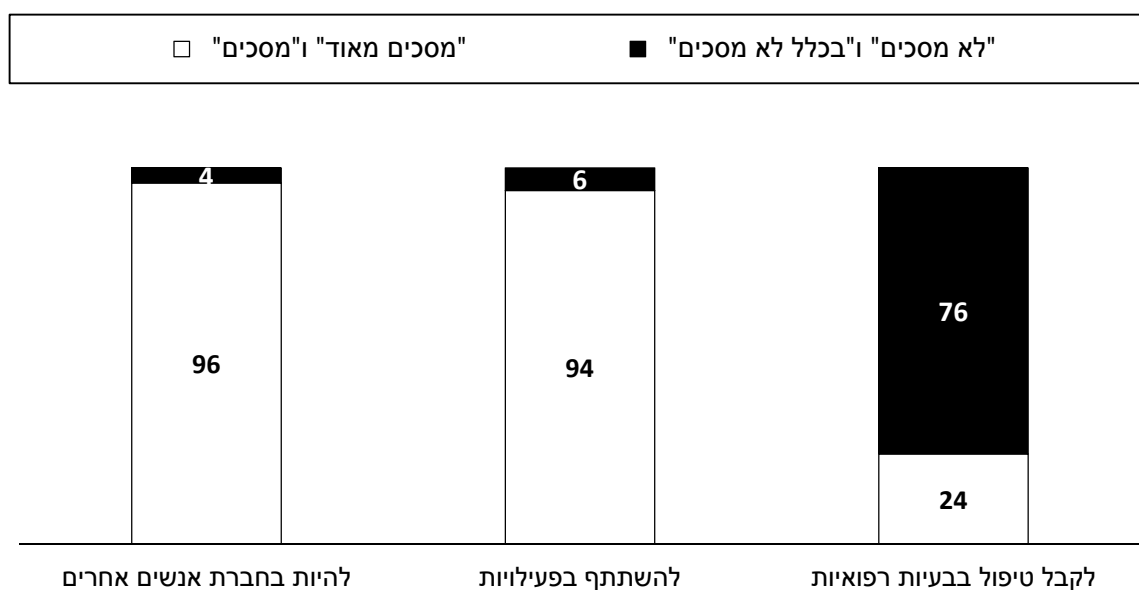
בשאלה נוספת נשאלו המבקרים והתומכים אם הם חושבים שהביקור במרכז עוזר להם להישאר בבית ולא לעבור לגור במוסד, תשובתם של מחצית (51%) הייתה 'במידה רבה מאוד'; שליש (31%) ענו 'במידה רבה', 8% ענו 'במידה מועטה' ו-10% ענו 'במידה מועטה מאוד'. לא נמצאו הבדלים בין התומכים לבין המבקרים בראיית התרומה של המרכז למניעת המעבר למוסד. (תרשים 7).

תפיסת המבקרים שהמרכז הוא מקום שמספק צרכים חברתיים יותר מצרכים בריאותיים עולה גם מתשובותיהם לשאלה שבה נתבקשו לדרג עד כמה הם מסכימים (בסולם של ארבע דרגות) לשלושה משפטים המבטאים את המניעים לביקור במרכז: "אני בא למרכז היום כדי להיות בחברת אנשים אחרים"; "אני בא למרכז היום כדי להשתתף בפעילויות"; "אני בא למרכז היום כדי לקבל טיפול בבעיות הרפואיות שלי". מן הנתונים עולה כי כמעט כל המבקרים באים למרכז בגלל הרכיב החברתי ורכיב ההשתתפות בפעילויות; ומיעוט קטן יחסית רואה במרכז מקום שעונה גם על צרכים בריאותיים. (תרשים 8)

תרשים 7: המבקרים והתומכים שצינו כי המרכז תורם למבקרים במידה רבה מאוד ורבה, במגוון היבטים (באחוזים)

תרשים 8: תפיסת המבקרים לגבי סיבותיהם/מניעיהם לביקור במרכז היום

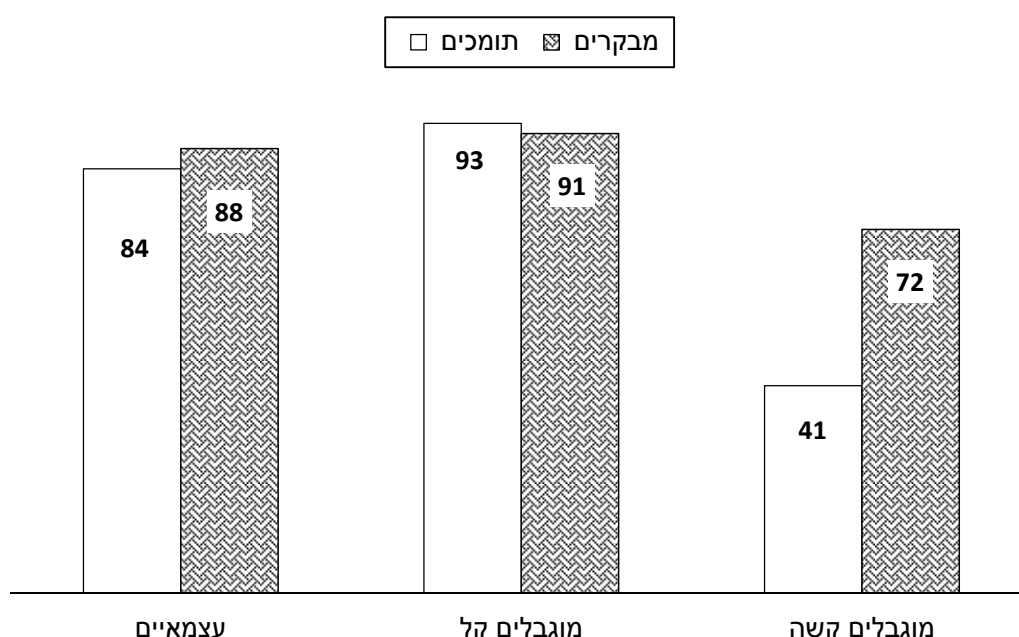

התפיסה של המבקרים שהמרכז הוא מקום ליצירת קשרים חברתיים עולה גם משאלה נוספת – אם יש להם חברים או קשרים חברתיים קרובים עם אנשים במרכז. מן הנתונים עולה כי 69% מהמבקרים אמרו שיש להם חברים או קשרים חברתיים קרובים עם אנשים אחרים במרכז; שני שלישים מתוכם אמרו שההיכרות הייתה במסגרת המרכז; שליש אמרו שהקשרים החברתיים שהם יצרו במרכז נמשכים גם מחוץ לשעות הפעילות של המרכז (מפגשים ושיחות טלפון).

תפיסות המבקרים בעניין תרומת המרכז עולות בקנה אחד עם תפיסותיהם בעניין האוכלוסייה שהמרכז משמש. המבקרים והתומכים נשאלו למי בעיניהם מרכז היום מתאים; אם הוא מתאים לאוכלוסיות האלה: זקנים עצמאיים בתפקוד, זקנים מוגבלים קלות בתפקוד וזקנים מוגבלים מאוד בתפקוד. מן הנתונים עולה כי הן המבקרים והן התומכים רואים במרכז מקום שנועד יותר לזקנים עצמאיים בתפקוד או מוגבלים קלות ופחות לזקנים שמוגבלים מאוד בתפקוד. התומכים סבורים פחות מהמבקרים שהמרכז מתאים לאוכלוסייה מוגבלת קשה מאוד. (תרשים 9)

תפיסה זו של המבקרים, שהמרכז נועד בעיקר לזקנים עצמאיים או לזקנים המוגבלים קלות בתפקוד, מתיישבת עם התפיסה שהמרכז משמש יותר לצורכי חברה ופעילות ופחות לצרכים טיפוליים ובריאותיים.

תרשים 9: האוכלוסייה שמתאימה לבקר במרכז בעיני המבקרים והתומכים (באחוזים)

ה. סיכום

הממצאים מראים כי בסך הכול הן הזקנים המבקרים במרכזים והן תומכיהם שבעי רצון משירות מרכז היום. המבקרים והתומכים שבעי רצון ממתכונת הביקורים, ומיעוטם הביעו עניין במתכונת של ביקורים ממוקדת סביב שירותים ספציפיים (סל שירותים גמיש).

המבקרים רואים במרכז היום מקום המאפשר להם לעסוק בפעילויות פנאי ולהיות בחברה. רובם הגדול עוסקים לפחות בפעילות פנאי אחת במרכז. עם זאת אחוז קטן הביעו עניין לעסוק בפעילות מסוימת שבה לא עסקו בעת עריכת הסקר. בעתיד רצוי לבחון מה הם הצרכים הייחודיים של תת-אוכלוסייה זו כדי לתת לה מענה.

השימוש בשירותים אישיים ותומכים נמוך יחסית, ויש בהם עניין מועט יחסית.

מעניין לציין כי המבקרים מייחסים חשיבות לקיומם של שירותים טיפוליים מקצועיים במרכז, כגון טיפול אחות ופיזיותרפיה, אף שאינם רואים במרכז מקום שאליו הם באים לקבל שירותים אלו.

המחקר מראה גם כי ברוב ההיבטים שנבדקו ראיית המבקרים שונה מזו של התומכים. כך למשל, לעומת התומכים, המבקרים מעוניינים פחות להגדיל את תדירות הביקורים במרכז. הם מייחסים חשיבות מועטה יותר לארוחות במרכז ומעדיפים פחות שהמרכז יספק שירותים טיפוליים מקצועיים.

5. הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

פרק זה מציג נתונים על העניין במרכז יום בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזי יום ובקרב תומכיהם. מעבר לבחינה של מידת העניין, נבחן גם סיבות אפשריות המונעות ממקבלי גמלת סיעוד להשתמש בשירות: דימוי, העדר ידע וכן האופן שבו אפשר לנצל כיום את סל שירותי הסיעוד. המידע נאסף מ-169 זקנים ומ-218 תומכים, ובסך הכול התקבל מידע על 330 זקנים (ר' פירוט בפרק שיטות המחקר, לוח 2).

א. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותפקודיים

מאפיינים דמוגרפיים ותפקודיים של הלא-מבקרים (לוח 33)

מלוח 33 להלן עולה כי רוב הלא-מבקרים הם נשים. כמחציתם בגילים 75–84; וגילם של כשליש הוא +85. הגיל הממוצע הוא 82, וטווח הגילים הוא בין 60 ל-101. פחות מעשירית הם ילידי ישראל, כרבע הם ילידי אסיה או אפריקה, והשאר הם ילידי אירופה, אמריקה או ברית המועצות לשעבר. כרבע עלו לארץ אחרי שנת 1989 (רובם [88%] מברית המועצות לשעבר). כמחצית (47%) הם בעלי השכלה של עד שמונה שנות לימוד, וכרבע הם בעלי השכלה של יותר מ-13 שנות לימוד. מבחינת מצב משפחתי, קצת יותר משליש (38%) נשואים, והשאר הם אלמנים (יש מיעוט של גרושים או רווקים). כרבע גרים לבד, כרבע גרים רק עם בן זוג, כחמישית רק עם מטפלת, ועוד 6% עם מטפלת ובן זוג. השאר (24%) גרים עם בני משפחה אחרים (למשל עם בן זוג וילדים).

מבחינת התפקוד היום-יומי לפי מדד ברטל (Barthel Index) עולה כי לשני שלישים יש מוגבלות חלקית בתפקוד (ציון 10–20 במדד ברטל), ולכשליש מוגבלות מלאה בתפקוד (ציון 0–9 במדד ברטל). 19% מסוגלים לצאת עצמאית מהבית או בעזרת מכשיר כגון מקל הליכה, אך 44% מרותקים לבית, ועוד 37% יכולים לצאת מהבית בכיסא גלגלים או בעזרת אדם אחר.

ארבעים אחוז מהלא-מבקרים יכולים להישאר בבית לבד, בלי השגחה – במשך כל היום (28%) או לשלוש שעות (12%) – אך השאר (20%) יכולים להישאר רק לפרק זמן קצר משלוש שעות או שאינם יכולים להישאר לבד בכלל (40%).

כל הלא-מבקרים הם מקבלי גמלת סיעוד, ורובם (59%) מקבלים גמלת סיעוד יותר משלוש שנים. לרבע מהלא-מבקרים יש מטפלת 24 שעות ביממה (לשאר כמה שעות בשבוע). כעשירית גרים בדוור מוגן, וכעשירית חברים בקהילה תומכת. כשליש מקבלים גמלת השלמת הכנסה (על 15% אין נתונים).

לוח 33: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הלא-מבקרים (באחוזים, N=330)

	מין
69	נשים
31	גברים
	גיל
15	74–60
47	84–75
38	+85
82.4	גיל ממוצע
	ארץ לידה
8	ישראל
23	אסיה-אפריקה*
40	אירופה-אמריקה-בריה"מ לשעבר*
29	עלה מ-1990 ואילך
	השכלה (שנות לימוד)
22	עד 4
25	8–5
29	12–9
24	+13
	מצב משפחתי
38	נשוי/חי עם בן זוג
58	אלמן
4	גרוש/פרוד/רווק
	מגורים
27	לבד
25	רק עם בן זוג
17	רק עם מטפלת
6	עם בן זוג ומטפלת
24	עם בני משפחה אחרים

* הכוונה לילידי ארצות אלו שעלו עד 1989.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של התומכים (לוח 34)

כפי שעולה ממחקרים אחרים, כשני שלישים מהתומכים הם נשים, רובם (77%) בגיל הביניים (45–64); הגיל הממוצע של התומכים עומד על 53 שנים. ביקשנו לראיין את דור הביניים; כמעט כולם (90%) הם הבנים או הבנות של הזקן, והשאר (10%) הם קרובי משפחה אחרים, למשל חתנים, כלות או נכדים. כרבע מהם גרים עם הזקן, ועוד כמחצית גרים באותה שכונה או יישוב. כמחצית הם ילידי ישראל, ולכמחצית יש יותר מ-13 שנות לימוד. רובם (70%) נשואים או חיים עם בן זוג.

רוב התומכים (70%) הגדירו את מצב בריאותם "טוב מאוד" או "טוב", ורק מיעוט (4%) אמרו כי ישנה מגבלה פיזית או בריאותית המגבילה אותם בתפקוד היום-יומי. עם זאת, כחמישית אמרו שיש להם מגבלה פיזית או בריאותית המונעת מהם לבצע פעולות משק בית (כגון ניקיון).

לוח 34: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של התומכים (באחוזים)

	מין
68	נשים
32	גברים
	גיל
17	עד 44
39	44-54
38	54-64
6	+65
52.5	גיל ממוצע
	יחס קרבה לזקן
90	בן/בת
10	קרוב משפחה אחר: חתן/כלה/נכד/נכדה
	מגורים ביחס לזקן
23	באותה דירה/ באותו בניין
46	באותה שכונה/ באותו יישוב
31	ביישוב אחר
44	יליד ישראל
	השכלה (שנות לימוד)
44	עד 12
56	+13
	מצב משפחתי
70	נשוי/חי עם בן זוג
30	אלמן/גרוש/פרוד/רווק
	מצב בריאות
70	טוב מאוד/טוב
30	לא כל כך טוב/ כלל לא טוב
22	מגבלה פיזית או בעיה בריאותית המונעת לבצע פעולות משק בית
4	מגבלה פיזית או בעיה בריאותית המקשה בתפקוד היום-יומי

ב. הידע על מרכז יום והבחירה במרכז במסגרת גמלת הסיעוד

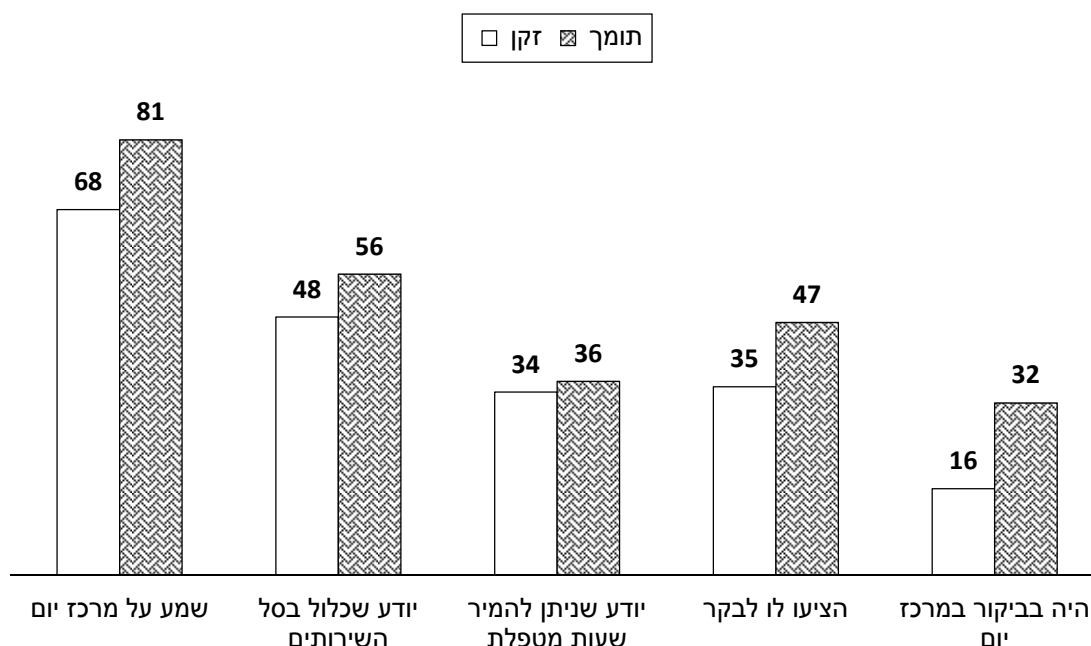
אחת הטענות הייתה שהליכי טרום-הסיעוד (אספקת שירות מטפלת מחברת הסיעוד עוד לפני קבלת האישור מביטוח לאומי, בדרך כלל מיד לאחר אשפוז בבית חולים) אינם מאפשרים לזקנים לנצל את גמלת הסיעוד במלואה: מאחר שהזקנים אינם זוכים למעשה להצגה מלאה של סל השירותים, ובהם מרכז היום, כמעט כולם בוחרים בשירות מטפלת ולא במרכז.

שאלנו את התומכים על ההליך לקבלת הגמלה. אמנם מחצית (51%) הלא-מבקרים התחילו לקבל את הגמלה לאחר אשפוז אקוטי בבית חולים, אבל רק חמישית מהתומכים זוכרים כי החלו להיעזר בשירותי מטפלת עוד לפני קבלת האישור לגמלה (טרום-סיעוד). רוב התומכים (89%) זוכרים שהיה

ביקור בית של עובדת סוציאלית לפני שהזקן התחיל לקבל שירותים במסגרת החוק, אבל רק כמחצית (54%) זוכרים שהייתה שיחה על השירותים שהזקן יכול לקבל.

כאשר נשאלו ספציפית על הידע שלהם על אודות מרכז יום עלה כי שני שלישים (68%) מהלא-מבקרים ו-81% מהתומכים שמעו שיש שירות של מרכז יום; כמחציתם יודעים שמרכז יום כלול בסל השירותים של חוק סיעוד, וכשליש יודעים שאת שעות הטיפול של מטפלת הם יכולים להמיר בשימוש בשירותי מרכז יום. (תרשים 10)

תרשים 10: ידע על מרכזי יום (לא-מבקרים ותומכים); (באחוזים)

שליש מהלא-מבקרים וכמחצית מהתומכים זוכרים שהציעו להם לבקר במרכז יום, ביקור לצורך התרשמות; ו-16% מהלא-מבקרים ו-32% מהתומכים אכן ביקרו ביקור כזה במרכז יום. (תרשים 10)

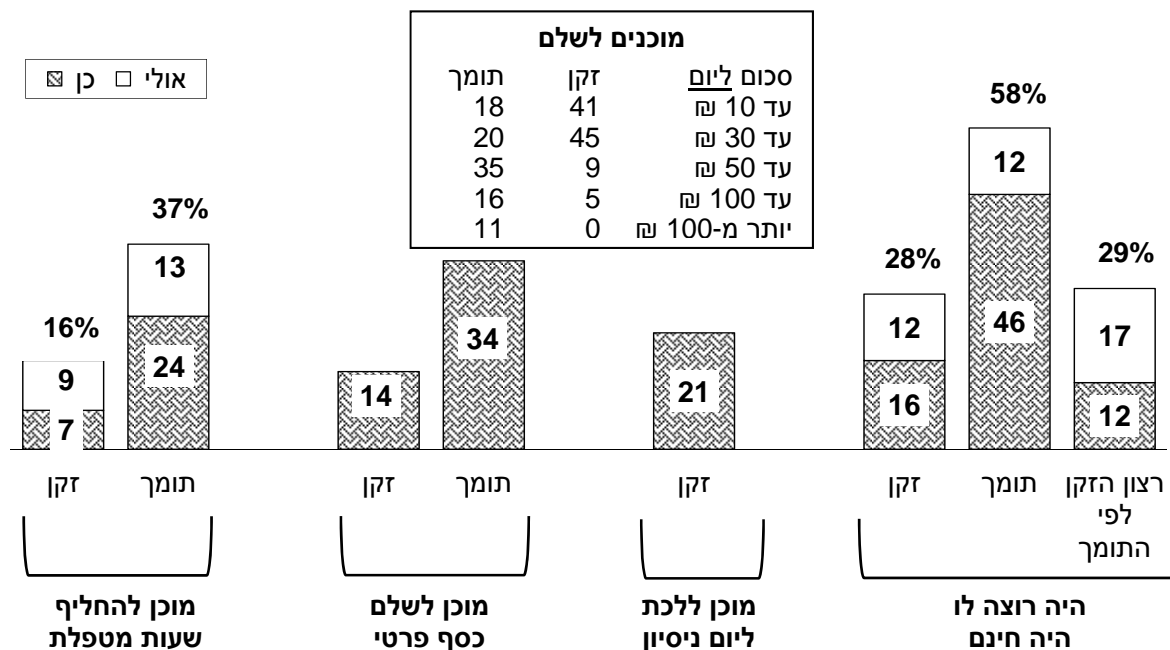
הלא-מבקרים שביקרו (n=26) נשאלו איך התרשמו מהמקום ומדוע לא הצטרפו למרכז יום; שלישי מהם התרשמו לחיוב מהמקום, אך לא רצו להצטרף למרכז באותה עת. כמחצית דיווחו כי התרשמו בביקור שמסגרת כזו אינה מתאימה להם או שאינם רוצים להיות עם זקנים או מוגבלים אחרים (לדוגמה: "זה מתאים לאנשים זקנים, ואני לא כזאת"; "מסגרת חברתית לא מתאימה לי"). השאר התרשמו התרשמות שלילית ממרכז היום: מהשירותים (למשל הארוחות), מהתנאים במקום (הריח, הניקיון) או מהפעילות.

ג. העניין בהשתתפות במרכז יום

אחת השאלות המרכזיות של המחקר היא עד כמה שירות מרכז היום הוא שירות מבוקש, כלומר, כמה מהלא-מבקרים והתומכים מעוניינים בשירות הזה. השאלה נבחנה בכמה דרכים.

השאלה הראשונה הייתה כמה מהלא-מבקרים היו רוצים להשתתף במרכז והיו מוכנים להחליף את שעות הטיפול של המטפלת בביקור במרכז יום. 7% מהלא-מבקרים השיבו בחיוב על השאלה, ועוד 9% אמרו שאולי היו מוכנים לעשות זאת (בסך הכול 16%). שיעור גבוה יותר מהתומכים (37%) היו "מוכנים" או "אולי מוכנים" להחליף שעות מטפלת (תרשים 11).

תרשים 11: רצון הלא-מבקרים ותומכיהם בשירותי מרכז יום (באחוזים)

השאלה הבאה בחנה את המוכנות לתשלום פרטי על הביקור במרכז יום. נמצא כי מיעוט יחסי מכלל הלא-מבקרים (14%) היו מוכנים לעשות זאת, לעומת כשליש מהתומכים (תרשים 11). הסכום שהתומכים היו מוכנים לשלם ליום ביקור גבוה יותר: 62% מהתומכים היו מוכנים לשלם 50 ₪ או יותר ליום. לעומת זאת, רוב (86%) הלא-מבקרים לא היו מוכנים לשלם יותר מ-30 ₪ ליום. חמישית מכלל הלא-מבקרים היו מוכנים להתנסות במסגרת יום ניסיון.

השאלה הרביעית בחנה את העניין במרכז יום לו היה השירות חינם או אילו לא היה צריך להמיר בעבורו שעות טיפול של המטפלת. כרבע (28%) מהלא-מבקרים אמרו שהיו רוצים בכך (16% ענו כן ו-12% אמרו אולי). (תרשים 11)

מהתומכים ענו שיעור גבוה הרבה יותר (58%) שאילו היה השירות חינם הם היו מעוניינים שהזקן ילך למרכז יום. עם זאת, לשאלתנו מה הם חושבים שהיה הזקן רוצה (זו הייתה הפעם היחידה לאורך הריאיון שבה שאלנו את התומכים במה לדעתם היה הזקן מעוניין; בשאר הפעמים שאלנו אותם תמיד לדעתם-הם בלבד), 29% ענו כי לדעתם היה הזקן מעוניין בשירותי מרכז היום. מכאן עולה כי השירות מבוקש הרבה יותר בקרב התומכים, והם מודעים לעניין הפחות בו מצד הזקנים. (תרשים 11)

בשלב הבא בחנו מה מאפיין את מי שירצה (ואולי ירצה) ללכת למרכז יום ; כלומר, בחנו מה מאפיין את אוכלוסיית המבקרים הפוטנציאליים. לצורך זה בדקנו את הקשר בין מאפיינים של הלא-מבקרים לבין רצון או אי רצון לבקר במרכז יום בעתיד.

מאפיינים דמוגרפיים של המעוניינים במרכז לעומת הלא-מעוניינים (לוח 35)

בניתוח המאפיינים הדמוגרפיים של המעוניינים לעומת הלא מעוניינים במרכז נמצא כי אין הבדלים בין שתי האוכלוסיות לפי מין, שנות לימוד ומצב משפחתי. לעומת זאת נמצאו הבדלים לפי גיל וארץ מוצא: שיעור גבוה יותר מהלא-מבקרים הצעירים (עד 79) היו רוצים ללכת למרכז יום לעומת הלא-מבקרים המבוגרים יותר (45% לעומת 20% בהתאמה, הבדלים מובהקים); ושיעור גבוה יותר מילידי ישראל (54%), ילידי אסיה-אפריקה (39%) או לא-מבקרים שעלו אחרי 1990 (32%) היו מעוניינים ללכת למרכז יום מאשר ילידי אירופה-אמריקה-ברית המועצות לשעבר (14%, הבדלים מובהקים). כמו כן נמצא שזקנים שגרים לבד מעוניינים יותר במרכז יום מזקנים שאינם גרים לבד, אך ההבדל אינו הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית.

לוח 35: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הלא-מבקרים לפי עניין בהשתתפות במרכז (באחוזים)

עניין בהשתתפות במרכז		
לא מעוניין	מעוניין/אולי מעוניין	
72	28	סה"כ
		מין
		גבר
71	29	
		אישה
73	27	
		גיל הזקן***
		עד 79
55	45	
		מעל 80
80	20	
		מצב משפחתי
		אלמן/גרוש/רווק
71	29	
		נשוי
74	26	
		מוצא **
		ישראל
46	54	
		אירופה/אמריקה/דרא"פ/אוסטרליה/בריה"מ [^]
86	14	
		אסיה/אפריקה [#]
61	39	
		עלה אחרי 1990
68	32	
		דפוסי מגורים
		עם עוד אנשים
75	25	
		לבד
67	33	
		השכלה
		עד תיכונית
73	27	
		על-תיכונית
67	33	

** p<0.05

*** p<0.01

[^] הכוונה לילידי ארצות אלו שעלו עד 1989.

מאפיינים תפקודיים ומאפייני מצב נפשי של המעוניינים במרכז לעומת הלא-מעוניינים (לוח 36)

בבחינת מאפיינים תפקודיים ומאפייני מצב נפשי נמצא :

- ◆ יותר לא-מבקרים שהם עצמאיים בהליכה מחוץ לבית (39%) היו רוצים לבוא למרכז יום מאשר לא-מבקרים הזקוקים לעזרת אדם או כיסא גלגלים (26%) או מאשר מרותקים לבית (18%), הבדלים מובהקים).
- ◆ יותר לא-מבקרים שהגדירו את בריאותם "טובה מאוד" או "טובה" היו רוצים לבוא למרכז יום מאשר לא-מבקרים שהגדירו את בריאותם "לא כל כך טובה" או "רעה" (37% לעומת 26% בהתאמה, לא מובהק).
- ◆ יותר לא-מבקרים שענו שהם חשים מרץ לעתים קרובות או לפעמים היו מעוניינים לבוא למרכז יום (43%) מאשר לא-מבקרים שענו שהם חשים מרץ לעתים רחוקות או בכלל לא (21%), הבדלים מובהקים).

לוח 36: מאפיינים תפקודיים ומצב נפשי של הלא-מבקרים לפי עניין בהשתתפות במרכז

עניין בהשתתפות במרכז		מצב תפקודי לפי ברטל
לא מעוניין	מעוניין/אולי מעוניין	
74	26	ליקוי חלקי
69	31	ליקוי מלא
		הליכה מחוץ לבית*
61	39	עצמאי או בעזרת מכשיר
74	26	בעזרת אדם/כיסא גלגלים
82	18	מרותק לבית
		הערכת בריאות
63	37	טובה מאוד/טובה
74	26	לא כ"כ טובה/רעה
		הרגשת רוגע ושלווה
75	25	לעתים קרובות/לפעמים
70	30	אף פעם/לעתים רחוקות
		מרץ רב***
57	43	לעתים קרובות/לפעמים
79	21	אף פעם/לעתים רחוקות
		הרגשת דיכאון ועצב
79	21	אף פעם/לעתים רחוקות
69	31	לעתים קרובות/לפעמים
		הרגשת בדידות
80	20	לעתים רחוקות/אף פעם
68	32	לעתים קרובות/לפעמים
		הרגשת מרץ ותחושת בדידות***
57	52	הרגשת חוסר מרץ וגם הרגשת בדידות
46	54	הרגשת מרץ וגם הרגשת בדידות
85	15	הרגשת חוסר מרץ אבל אין הרגשת בדידות
72	28	הרגשת מרץ ואין הרגשת בדידות

p<0.01*** p<0.05 ** p<0.08 *

ואולם, מעניין כי הרצון לבוא למרכז אפיין יותר את הלא-מבקרים שענו שהם חשים דיכאון, עצב ובדידות לפעמים או לעתים קרובות מאשר את הלא-מבקרים שאמרו שהם חשים תחושות אלו רק לעתים רחוקות או בכלל לא. ייתכן כי הסיבה לכך היא רצונם של הסובלים יותר מתחושות אלו לנסות להתגבר עליהן. כשליש מהלא-מבקרים שענו כי הם חשים דיכאון ועצב וכן בדידות – לעתים קרובות או לפעמים – היו מעוניינים לבוא למרכז יום, לעומת כחמישית מהלא-מבקרים שענו שהם חשים תחושות אלו לעתים רחוקות או בכלל לא (לא מובהק).

אם בוחנים את השילוב בין תחושת בדידות להרגשת מרץ רואים שהקבוצה שהשיעור הגבוה ביותר מקרבה היו רוצים לבוא למרכז יום היא קבוצת הלא-מבקרים שמרגישים מלאי מרץ אך בודדים (54%, הבדלים מובהקים).

מאפיינים של תומכים בזקנים שאינם מבקרים במרכזי יום

נוסף על ההשוואה בין הלא-מבקרים המעוניינים לבקר במרכז יום לבין הלא-מבקרים שאינם מעוניינים לבקר במרכז נעשתה השוואה גם בין התומכים המצדדים בביקור הזקן במרכז (58%) לבין התומכים שאינם מצדדים בביקור (42%). לא נמצאו הבדלים מבחינת מין התומך, גילו או מצבו המשפחתי. ההבדלים העיקריים היו אלה:

- ♦ יותר תומכים הגרים באותה שכונה או באותו יישוב של הזקן (70%) היו מעוניינים שהוא ילך למרכז יום מאשר תומכים הגרים אתו באותו בית (44%) או הגרים ביישוב אחר (49%, מובהק).
- ♦ יותר תומכים שהגדירו את מצב הבריאות שלהם "טוב מאוד" או "טוב" (62%) ולא סבלו ממגבלה פיזית או ממצב בריאותי המגביל אותם בפעולות משק בית (61%) רצו שהזקן ילך למרכז יום מאשר מי שהגדירו את מצב בריאותם "לא טוב" (46%) או שדיווחו שיש להם מגבלה כלשהי (44%, מובהק).

מאפייני הזקנים יכולים גם הם להשפיע על הרצון של מה שהתומכים רוצים בעבורם, במקרה זה – שהזקן יבקר במרכז יום. להלן כמה מאפיינים של הזקנים שאינם מבקרים במרכזי יום ומידת העניין של תומכיהם בכך שכן יבקרו במרכזים:

התומכים מעוניינים יותר בביקורו במרכז יום של הזקן שאינו מבקר:

- ♦ אם הלא-מבקרים הם ילידי ישראל או שעלו לפני 1989 מאשר אם עלו אחרי 1989 (62% לעומת 43%, בהתאמה).
- ♦ אם הלא-מבקרים הם בעלי ליקוי חלקי בתפקוד מאשר אם הם בעלי ליקוי מלא בתפקוד (65% לעומת 44%, בהתאמה).
- ♦ אם הלא-מבקרים משנים את מצב רוחם לפעמים עד כמעט כל הזמן מאשר אם הם כמעט אף פעם אינם משנים את מצב רוחם (59% לעומת 36%, מובהק).
- ♦ אם הלא-מבקרים משתפים פעולה עם סביבתם מאשר אם אינם משתפים פעולה עם סביבתם (57% לעומת 44% לא מובהק).

מעניין לציין כי לא נמצא הבדל במידת העניין של התומכים בהשתתפותו של הזקן במרכז היום אם הזקן מתבלבל ואינו יודע איפה הוא נמצא, מתקשה לזכור דברים או מתקשה לזהות אנשים הקרובים לו מאשר אם אינו סובל מבעיות אלו.

תחושות התומכים בלא-מבקרים בקשר לביקור הזקן במרכז יום (לוח 37)

אחד החסמים לשימוש במרכז יום שעלו בשיחות עם אנשי מקצוע הוא שלתומכים קשה "לשחרר" את הזקן בשל חוסר אמון במערכת, בשל חשש לאבד שליטה על הזקן או מתוך רגשות אשם. התומכים נשאלו אם הם מסכימים עם טענות כגון אלו: רוב התומכים (75%) גאים ביכולתם לטפל בזקן בעזרה מועטה יחסית של השירותים בקהילה; כמחציתם אמרו כי ירגישו ביטחון אם הזקן ישתתף בפעילות מרכז יום; רבע אמרו כי תהיה להם פחות תחושת שליטה אם הזקן יבקר במרכז יום; ולכעשירית יהיו רגשות אשם אם הזקן יהיה במרכז היום; מיעוט מהתומכים (6%) חושבים שישתכלו עליהם בעין לא יפה אם הזקן יהיה במרכז יום. כמצופה, נמצא ששיעור גבוה יותר של תומכים שדיווחו על תחושות שליליות כגון אלו לא היו מעוניינים שהזקן יבקר במרכז יום, ולהבדיל מי שדיווח שירגיש ביטחון יותר רצה שהזקן יבקר. לגבי תחושת גאווה על הטיפול בעזרה מועטה לא נמצא הבדל מובהק.

עם זאת מעניין לציין כי דווקא תומכים שדיווחו על תחושת עומס לא כל כך כבדה או בכלל לא כבדה (65%) היו מעוניינים שהזקן יבקר במרכז יום בניגוד לתומכים שדיווחו על תחושת עומס כבדה או כבדה מאוד (50%, מובהק).

לוח 37: תחושות התומך ביחס לביקור הזקן במרכז יום לפי עניין בהשתתפות הזקן במרכז (באחוזים)

עניין התומך בהשתתפות הזקן		סה"כ תומכים	
לא מעוניין	מעוניין/אולי מעוניין		
74	75	75	גאה שיכול לטפל בזקן בעזרה מועטה יחסית של השירותים בקהילה
13	82	53	ירגיש ביטחון אם הזקן ילך למרכז יום***
36	17	25	יחוש פחות שליטה אם הזקן ילך למרכז יום***
25	3	13	יהיו לו רגשות אשמה אם הזקן יטופל במרכז יום***
10	1	6	חושב שישתכלו עליו בעין לא יפה אם הזקן יהיה במרכז יום***

p<0.01***

ד. דימוי מרכז היום ותרומתו בעיני הלא-מבקרים

אחת ההשערות לסיבה שזקנים אינם מבקרים במרכזי יום היא שלמרכזי היום דימוי שלילי.

דימוי מרכז היום בעיני הלא-מבקרים (לוח 38)

ביקשנו מהלא-מבקרים להגיד איך הם רואים בדמיונם את מרכז היום. מתשובותיהם עולה כי הדימוי של מרכז היום בקרב חלק גדול מהלא-מבקרים הוא דימוי טוב. כמחצית הנשאלים סברו כי במידה רבה מרכז היום יפה ומטופח, 40% סברו שיש בו פעילויות מעניינות ויותר משליש שנעים להיות בו (38%). רק למיעוט יש דימוי שלילי על מרכזי יום. שליש מהלא-מבקרים חושבים כי במידה רבה מרכז

יום מתאים לאנשים מוגבלים יותר מהם; רק כעשירית חושבים כי הרמה החברתית במרכזי היום נמוכה. כרבע מהלא-מבקרים לא ידעו לתאר כיצד נראה בעיניהם מרכז היום.

חשוב לציין כי אין הבדלים בדימוי מרכז היום בין הלא-מבקרים שהביעו עניין במרכז לבין הלא-מבקרים שלא הביעו בו עניין.

לוח 38: דימוי מרכזי היום בעיני הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר בהם (באחוזים)

עניין להשתתף במרכז		סה"כ לא-מבקרים	מרכז יום הוא מקום...
לא מעוניין	מעוניין/אולי מעוניין		
יפה ומטופח			
50	47	48	במידה רבה
16	31	19	במידה בינונית
9	2	6	במידה מעטה
25	20	26	לא יודע
שיש בו פעילויות מעניינות			
39	47	40	במידה רבה
16	22	17	במידה בינונית
18	13	16	במידה מעטה
26	18	27	לא יודע
שרוב האנשים בו ברמה חברתית נמוכה			
13	9	11	במידה רבה
26	36	27	במידה בינונית
33	33	32	במידה מעטה
28	22	29	לא יודע
מתאים לאנשים מוגבלים יותר			
33	36	33	במידה רבה
18	24	19	במידה בינונית
21	27	21	במידה מעטה
28	13	27	לא יודע
שנעים להיות בו*			
38	42	38	במידה רבה
20	36	23	במידה בינונית
16	9	14	במידה מעטה
26	13	26	לא יודע

p<0.08 *

p<0.05 **

p<0.01***

התפיסה של תרומת המרכז לזקן (לוח 39)

אינדיקטור נוסף שיש בו כדי להשפיע על הרצון לבוא למרכז יום הוא תפיסת מידת התרומה של מרכז היום לזקן.

יותר ממחצית הלא-מבקרים חושבים כי מרכז היום יכול להקל את הבדידות (63%), לספק עניין (58%) ולהפיג את השיעמום (58%) במידה רבה מאוד או רבה. גם כאן רואים כי כחמישית מהלא-מבקרים

דיווחו שאינם יודעים איך להעריך את התרומה של מרכז יום. לעומת זאת רק כרבע מהם סבורים כי מרכז יום יכול להקל את העומס על המשפחה ולעזור בכלל.

נוסף על כך, כמצופה, שיעור המעוניינים במרכז יום שייחסו לו תרומה בהיבטים שנבדקו היה גבוה משיעור הלא מעוניינים במרכז (הבדלים מובהקים לגבי עניין, הקלת עומס על המשפחה ועזרה כללית).

לוח 39: תרומת המרכזים בעיני הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר בהם (באחוזים)

עניין להשתתף במרכז		סה"כ		שירות מרכז היום...
לא מעוניין	מעוניין/ אולי מעוניין	לא-מבקרים	סה"כ	
יכול להקל את הבדידות				
60	73	63		במידה רבה מאוד/רבה
23	16	21		במידה מעטה/ מעטה מאוד
17	11	16		לא יודע
יכול לספק עניין**				
52	73	58		במידה רבה מאוד/רבה
28	18	25		במידה מעטה/ מעטה מאוד
20	9	17		לא יודע
יכול להפיג את השיעמום				
55	68	58		במידה רבה מאוד/רבה
27	16	24		במידה מעטה/ מעטה מאוד
18	18	18		לא יודע
יכול לעזור בכלל***				
20	47	27		במידה רבה מאוד/רבה
65	33	56		במידה מעטה/ מעטה מאוד
15	20	17		לא יודע
יכול להקל את העומס של המשפחה***				
20	47	27		במידה רבה מאוד/רבה
61	40	55		במידה מעטה/ מעטה מאוד
19	13	18		לא יודע

* p<0.08

** p<0.05

*** p<0.01

ה. מניעים וחסמים להשתתפות במרכז יום

המטרה המרכזית של מרכזי היום היא לספק לזקן פעילות חברתית. מכאן, שמידת ה'חברתיות' של האדם, הרצון שלו בקשרים חברתיים והעדפותיו כיצד לצרוך את הפעילות החברתית הזאת הן גורם שיש בו כדי להשפיע על העניין שלו במרכז יום.

העדפות חברתיות של הלא-מבקרים (לוח 40)

ביקשנו מהלא-מבקרים לציין אם הם מסכימים או שאינם מסכימים למשפטים הבוחנים רצון והעדפות בתחום הפעילות החברתית. לוח 40 מראה כי רוב הלא-מבקרים דיווחו שהיה להם קשה לצאת מהבית (84%) ולהתמודד עם דברים חדשים (68%); רובם דיווחו כי לא מעניין אותם לשמוע

צרות של זקנים אחרים (70%); והיו שאמרו כי הם מרגישים קושי ליצור קשרים חדשים (57%). בנושאים אלו לא נמצאו הבדלים בין המעוניינים במרכז יום לבין מי שאינם מעוניינים. ואולם, כמצופה נמצא כי הלא-מבקרים שהביעו עניין במרכז יום היו גם מעוניינים בקשרים חברתיים (59%) ובפעילות חברתית (75%) יותר מהלא-מבקרים שלא היו מעוניינים בכך (37% בשני המאפיינים, הבדלים מובהקים).

לעומת זאת, כמעט כל הלא-מבקרים שאמרו שהם מעוניינים במרכז יום אמרו שקשה להם לראות אנשים במצב תפקודי קשה מאוד (98%) לעומת 77% בקרב מי שאינם מעוניינים במרכז. כמו כן כמחצית (48%) מהמעוניינים במרכז יום מוכנים לבוא לפעילות חברתית רק בחברת אנשים שהם מכירים לעומת שיעור נמוך יחסית בקרב מי שלא היו רוצים בכך (30%). נתונים אלו יכולים להעיד מה הם הגורמים המרתיעים את הלא-מבקרים המעוניינים ללכת למרכז יום מלממש זאת: הם אינם רוצים לראות אנשים במצב תפקודי קשה, והם רוצים ללכת רק עם אנשים מוכרים.

לוח 40: רצון והעדפות בפעילות חברתית של הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר במרכזים (באחוזים)

עניין להשתתף במרכז		סה"כ לא-מבקרים	
מעוניין/ לא מעוניין	אולי מעוניין		
37	59	44	היה רוצה יותר קשרים חברתיים**
37	75	47	הייתי שמח ליותר פעילות חברתית***
85	82	84	קשה לו לצאת מהבית כיום
70	60	68	קשה לו להתמודד עם דברים חדשים
69	73	70	לא מעניין אותו לשמוע צרות של לא-מבקרים אחרים
59	56	57	ככל שעובר הזמן מתקשה ליצור קשרים עם אנשים חדשים
77	98	82	קשה לו לראות אנשים במצב תפקודי קשה***
30	48	36	מוכן לבוא לפעילות רק אם יש אנשים מוכרים**

* p<0.08

** p<0.05

*** p<0.01

השקפת הלא-מבקרים על מידת ההתאמה של מרכז היום לצורכיהם (לוחות 41, 42)

כדי להבין מה הם הגורמים המשפיעים על רצון הזקן להשתתף בפעילות במרכז יום שאלנו את הלא-מבקרים שאלה מסכמת. כמעט כל הלא-מבקרים שאינם רוצים להשתתף בפעילויות במרכז יום חושבים כי מסגרת חברתית כזו אינה מתאימה להם (91%) או אינה יכולה לתרום להם (92%). עם זאת, רק כמחציתם (48%) חושבים כי האוכלוסייה במרכז יום אינה מתאימה להם. סיבות אחרות שנראה כי יש בהן כדי למנוע מהלא-מבקרים לבקר במרכז יום הן התפיסה שהם חולים או מוגבלים ושקשה להם לצאת מהבית (87%) וכן המחשבה שיהיה להם קשה להיות מוכנים להסעה בבוקר (80%). ואולם, שיעור ניכר מהאומרים שהיו רוצים (או שאולי היו רוצים) לבקר במרכז אמרו שהם חולים או מוגבלים (70%); שיעור נמוך יותר אמרו כי יהיה להם קשה להיות מוכנים להסעה בבוקר (36%). (לוח 41)

במחקר נמצא כי 60% ממי שהיו רוצים (או שאולי היו רוצים) לבוא למרכז יום לא ידעו על קיומו, ו-63% היו מוכנים לבוא למרכז יום אילולא הייתה המסגרת מסגרת של יום שלם (לוח 41). מערכת השירותים יכולה לעשות פעולות הן כדי שיותר זקנים ידעו על קיומם של מרכזי היום, והן כדי להגמיש את המסגרת שבה ניתן השירות.

מעניין לציין כי אחת הסיבות שאנשי מקצוע ראו בה גורם מרכזי שמונע מלא-מבקרים לבוא למרכז יום – חוסר המוכנות להחליף את שעות הטיפול של המטפלת בביקור במרכז יום – אין בה הבדלים בין שתי הקבוצות. רוב הלא-מבקרים (88%) אינם רוצים להחליף את טיפול המטפלת, וזהו איננו הגורם המבדיל בין המעוניינים במרכז יום לבין מי שאינם מעוניינים בו. (לוח 41)

לוח 41: חסמים להשתתפות במרכז בקרב הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר במרכזים (באחוזים)

עניין להשתתף במרכז		סה"כ	מסכים מאוד/מסכים לא-מבקרים	
לא מעוניין	מעוניין/אולי מעוניין	לא-מבקרים		
91	36	75	מסגרת חברתית אינה מתאימה לו***	
92	28	75	מסגרת כזו אינה יכולה לתרום לו***	
48	28	42	האוכלוסייה אינה מתאימה לו**	
87	70	83	הוא חולה/מוגבל וקשה לו מאוד לצאת מהבית**	
80	36	66	יהיה לו קשה להיות מוכן להסעה בבוקר***	
30	60	39	לא ידע על קיום מרכז היום***	
9	63	25	היה מוכן ללכת, אבל לא ליום שלם***	
90	84	88	הוא ו/או משפחתו לא מוכנים ששעות המטפלת יומרו בשימוש במרכז היום	

* p<0.08

** p<0.05

*** p<0.01

כדי לבחון מה המאפיינים המשפיעים באופן עצמאי על הרצון לבוא למרכז יום לעומת אי-הרצון לבוא אליו נערכה רגרסיה לוגיסטית. עולה ממנה כי מאפיינים דמוגרפיים כגון גיל ומוצא וכן מאפייני תפקוד אובייקטיביים כגון יכולת הליכה מחוץ לבית ומצב תפקודי אינם קשורים עצמאית לרצון ללכת למרכז יום. גם הרגשת מרץ ותפיסת מוגבלות אינן מבחינות במובהק בין שתי הקבוצות. עם זאת, התפיסה של הזקן שלא יוכל להיות מוכן להסעה בבוקר מורידה את הסיכוי שירצה לבוא למרכז יום (O.R= 4.4). להבדיל, לא-מבקרים שלא ידעו על קיום מרכז יום היו רוצים יותר ממי שידעו עליו לבוא למרכז (O.R= 5.9). סיבה אחרת המעלה את הסיכוי לרצות במרכז יום היא הרצון בפעילות חברתית נוספת (O.R= 4.5). באופן פרדוקסלי, דווקא לא-מבקרים שחוששים לראות אנשים במצב תפקודי קשה יותר רוצים יותר ללכת למרכז יום (O.R= 10.5). ייתכן כי חששם הוא אחד הגורמים המונעים מהם לעשות זאת. (לוח 42)

לוח 42: מאפיינים המשפיעים על רצון הזקן לבוא למרכז יום (רגרסיה לוגיסטית)

Odds Ratio	B	מאפיינים
1.672	0.515-	גיל הזקן: +80 (לעומת עד 79)
2.372	0.864	מוצא הזקן: מאסיה-אפריקה (לעומת מוצא אחר)
1.279	0.246-	מחוץ לבית: יכול לצאת מהבית (לעומת מרותק לבית)
1.874	0.628	מצב תפקודי לפי ברטל: מוגבלות מלאה (לעומת מוגבלות חלקית)
1.344	0.296	הרגשת מרץ: לעתים קרובות/לפעמים (לעומת לעתים רחוקות/אף פעם)
2.638	0.970-	מרגיש חולה/מוגבל וקשה לו מאוד לצאת מהבית: מסכים מאוד/מסכים (לעומת לא מסכים/לא מסכים בכלל)
***4.425	1.485-	הזקן חושב שיהיה קשה לו להיות מוכן להסעה בבוקר: מסכים מאוד/מסכים (לעומת לא מסכים/לא מסכים בכלל)
***5.877	1.771	הזקן לא ידע על קיום מרכז יום: מסכים מאוד/מסכים (לעומת לא מסכים/לא מסכים בכלל)
***4.447	1.492	הזקן היה שמח אם הייתה לו יותר פעילות חברתית: מסכים (לעומת לא מסכים)
**10.480	2.349	הזקן חושב שיהיה לו קשה לראות אנשים במצב תפקודי מאוד קשה: מסכים (לעומת לא מסכים)

p<0.05 **

p<0.01***

1. פעילויות פנאי של הלא-מבקרים ועניינם בהשתתפות בפעילויות מרכזי היום

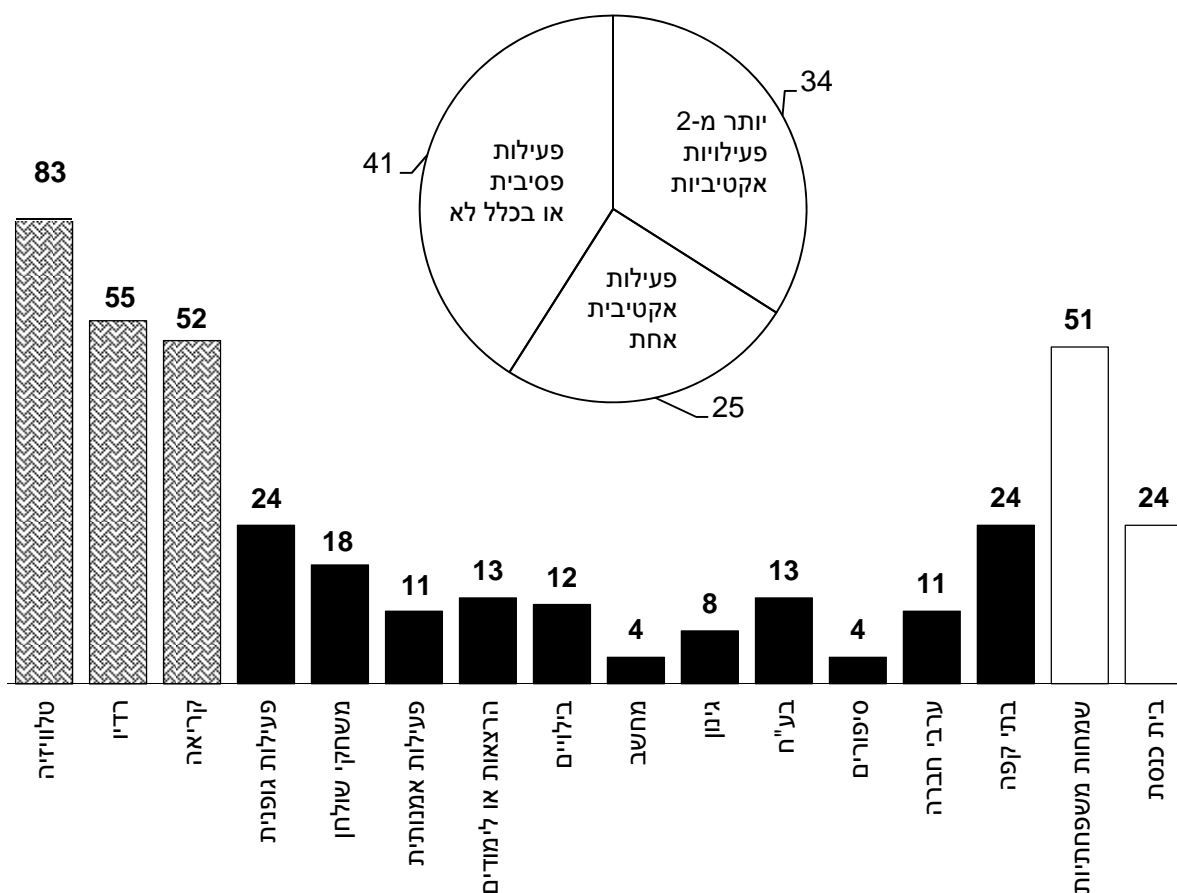
אחת ממטרות מחקר זה הייתה לבחון את פעילויות הפנאי של הלא-מבקרים מוגבלים כדי לבדוק עד כמה מרכז היום במתכונתו הנוכחית הוא הפתרון לסוגיית פעילות הפנאי של זקנים עם מוגבלות.

בחנו אפוא את פעילויות הפנאי של הלא-מבקרים בהווה ובעבר ואת הרצון שלהם בפעילות פנאי בעתיד. כמו כן נבחן הקשר בין פעילות הפנאי לבין הרצון בביקור במרכז יום.

פעילויות הפנאי של הלא-מבקרים (תרשים 12)

מבחינת פעילויות הפנאי של הלא-מבקרים בחצי השנה שלפני הסקר עולה כי רוב הלא-מבקרים צופים בטלוויזיה, וכמחציתם מאזינים לרדיו או קוראים ספרים או גם עיתונים. חמישים ותשעה אחוזים עסקו בפעילויות אקטיביות בחצי השנה שלפני הסקר; הפופולריות בהן היו פעילות גופנית, ישיבה בבתי קפה והשתתפות במשחקי שולחן. נוסף על כך, מחצית השתתפו בשמחות משפחתיות, וכרבע הלכו לבית הכנסת בחצי השנה האחרונה שלפני הסקר; רק 3% הלכו לבית כנסת בכל יום.

תרשים 12: פעילות פנאי בחצי השנה שלפני הסקר (באחוזים)

ממדד מסכם של כל הפעילויות (בלי שמחות משפחתיות ובית כנסת) רואים כי 41% מהלא-מבקרים עוסקים רק בפעילות פסיבית (צפייה בטלוויזיה/ האזנה לרדיו/ קריאה) או שאינם עוסקים בשום פעילות, כרבע עוסקים בפעילות אקטיבית אחת, וכשליש ביותר מפעילות אחת (מידע זה התקבל ישירות מהלא-מבקרים או ביריאיון אודות' עם התומך).

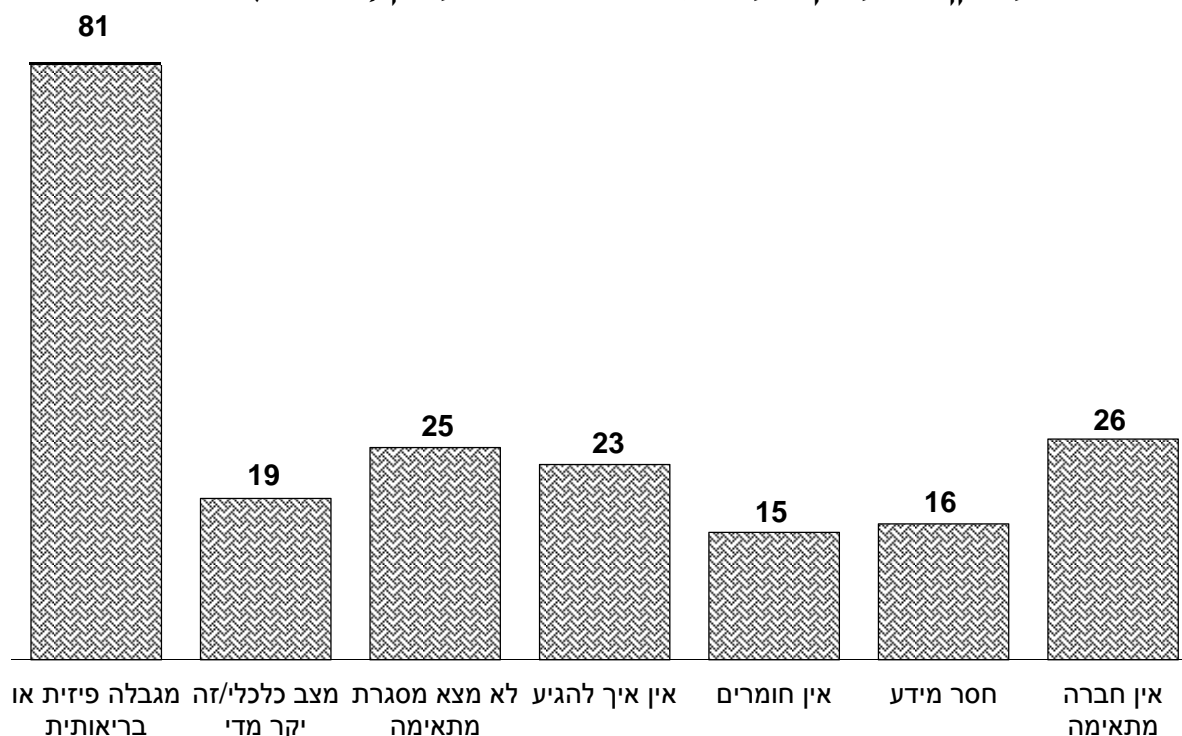
בפעילות העבר (לפני גיל הפנסיה) יש אולי כדי להשפיע על דפוסי פעילות הפנאי של הזקן. רוב הלא-מבקרים (78%) הלכו לסרטים או קונצרטים בעבר. כמחציתם עסקו בפעילות גופנית (53%), באמנות (53%), שמעו הרצאות או למדו (51%) או ששיחקו במשחקי שולחן (53%). רק מיעוטם (5%) השתמשו במחשבים בעבר. מבניית מדד מסכם (מתוך פעילויות אלו) עלה כי רוב הלא-מבקרים (81%) עסקו בעבר בשתי פעילויות אקטיביות או יותר, ועוד 12% עסקו בפעילות אקטיבית אחת. רק מיעוטם (7%) לא עסקו כלל בפעילויות אקטיביות. כמצופה, נמצא קשר בין דפוסי הפנאי בהווה ובעבר: 53% ממי שעסקו בעבר בשתי פעילויות אקטיביות או יותר עוסקים כיום לפחות בפעילות אחת, לעומת 36% ממי שעסקו בעבר רק בפעילות אחת ו-14% ממי שלא עסקו בפעילות בעבר (הבדלים מובהקים).

היבט שלישי שנבחן בקשר לפנאי הוא עניינם של הלא-מבקרים לעסוק בהווה בכל אחת מפעילויות הפנאי האקטיביות שבהן הם אינם עוסקים. כשליש השיבו בחיוב לגבי פעילות גופנית (35%) ויציאה לבילויים (כגון סרטים או קונצרטים) (33%), כרבע לגבי הרצאות או לימודים (28%), פעילות אמנותית (25%) ומשחקי שולחן (25%). כחמישית או פחות אמרו כי היו רוצים לעסוק בפעילויות אחרות כגון לימוד מחשב (19%), ערבי חברה (17%), בתי קפה (16%), סיפורי חיים (14%) או פעילות גינון (14%). שיעור קטן היו מעוניינים לעסוק בדרמה (6%) או טיפול בבעלי חיים (4%). במבט כולל, רוב הלא-מבקרים עוסקים כיום בפעילות אקטיבית כלשהי או הביעו רצון לעסוק בה. רק 14% מהלא-מבקרים אינם עוסקים בפעילות אקטיבית ולא הביעו עניין אף באחת מהפעילויות הנ"ל.

הסיבות לאי-השתתפות הלא-מבקרים בפעילויות פנאי (תרשים 13)

בהמשך נשאלו הלא-מבקרים מדוע אינם עוסקים בכל אחת מהפעילויות שבהן הביעו רצון לעסוק. הסיבה המרכזית שצוינה היא שמצבם הבריאותי-תפקודי מקשה עליהם או אינו מאפשר להם לעשות את הפעילות (81%). עם זאת, כרבע ציינו כי המגבלה היא שאין להם חברה מתאימה (26%), שלא מצאו מסגרת מתאימה (25%) או שיש להם בעיית נגישות (23%). כחמישית אמרו שעניינם כספיים הם שמגבילים אותם ("זה יקר מדי") (19%), שחסר להם ידע (16%) או שאין להם חומרים מתאימים (15%).

תרשים 13: מדוע הזקן אינו עוסק בפעילות הפנאי שבה הוא מעוניין (באחוזים)

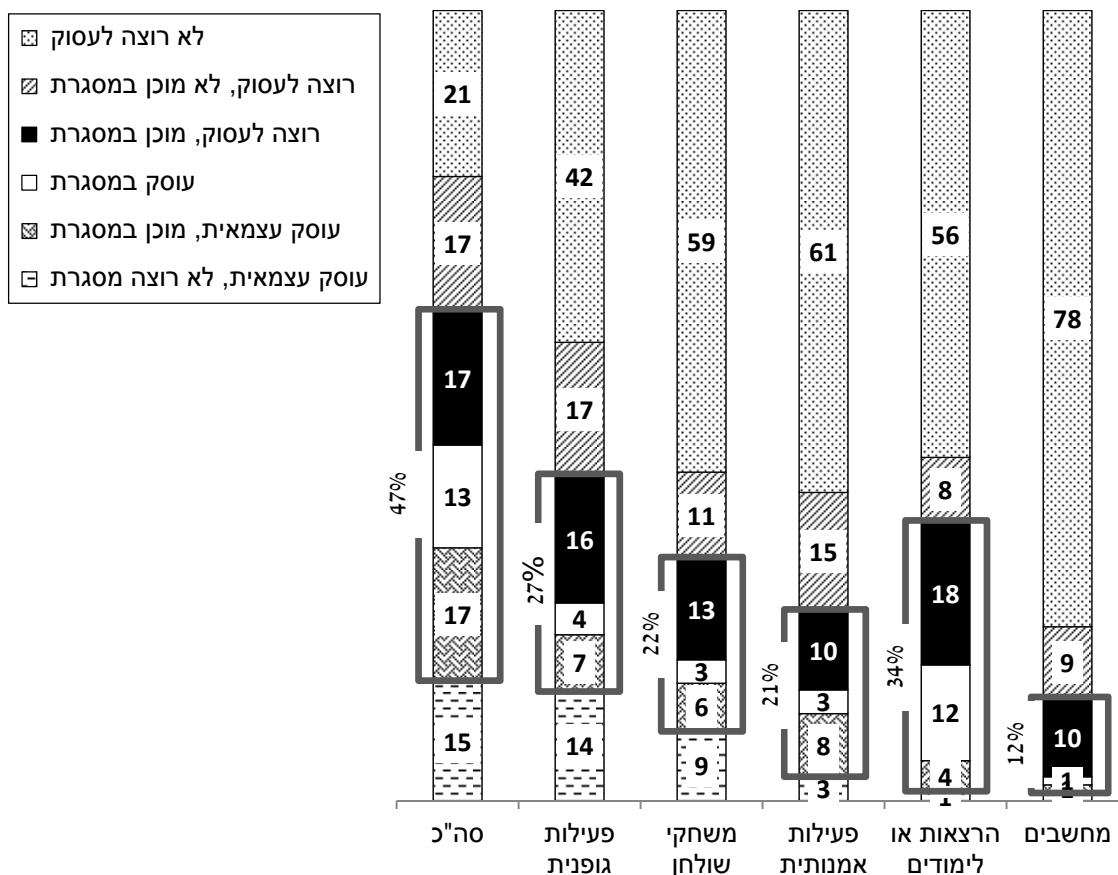
השתתפות הלא-מבקרים במסגרות לפעילויות פנאי (תרשים 14)

אחת השאלות היא אם הלא-מבקרים היו רוצים בכלל לעשות את פעילות הפנאי שלהם במסגרת חברתית (כגון מרכז יום או מועדון). מתברר כי כעשירית כבר מבקרים במועדון חברתי (כגון מועדון פנסיונרים לשוטרים, מועדון 'עמד', מועדון לזקן של עיריית תל אביב, מרכז לעיוורים או מועדון בתוך דיור מוגן או בהוסטל שהזקן נמצא בו).

רובם מרוצים במידה רבה או רבה מאוד (78%) מהביקור במועדון. יותר מרבע (29%) ביקרו בעבר במועדון חברתי. שליש מהם ביקרו במועדון פחות משנה, חמישית יותר משנה עד שלוש שנים, וכמחצית ביקרו יותר משלוש שנים. הסיבה המרכזית שבגללה עזבו זקנים את המועדון הייתה שמצבם הבריאותי-תפקודי הקשה עליהם או לא אפשר להם להגיע למועדון. מעניין לציין כי אמנם שיעור גבוה יותר מהלא-מבקרים שביקרו בעבר במועדון היו רוצים לבקר גם בהווה במרכז יום (37%) לעומת מי שלא ביקרו בעבר (24%), אך ההבדלים אינם מובהקים.

שאלנו את הלא-מבקרים לגבי חמש פעילויות (פעילות גופנית, אמנויות, הרצאות, משחקי שולחן ומחשבים) היכן הם עוסקים בהן והיכן היו רוצים לעסוק בהן. מתרשים 14 עולה כי מיעוט מהלא-מבקרים (סה"כ 13%) עוסק כבר בהווה לפחות בפעילות אחת במסגרת כלשהי (כגון מתנ"ס או מועדון). הפעילות הבולטת היא השתתפות בהרצאות או לימודים (12%). כחמישית מהלא-מבקרים (17%) שעוסקים כיום עצמאית בפעילות היו מוכנים לעשות זאת במסגרת כלשהי (בעיקר פעילות גופנית, פעילות אמנותית ומשחקי שולחן), ועוד 17% היו מוכנים לעסוק בפעילות פנאי נוספת במסגרת חברתית. עולה מכך אפוא כי כמעט מחצית הלא-מבקרים (47%) הם 'אוהבי מסגרת', כלומר, עוסקים כיום לפחות בפעילות פנאי אחת במסגרת חברתית או שהיו רוצים לעסוק בה במסגרת. הפעילויות שיש בהן יותר 'אהבה למסגרת' הן הרצאות או לימודים (34%) ופעילות גופנית (27%). עם זאת, 15% מהלא-מבקרים עוסקים בהווה בפעילות פנאי באופן עצמאי ולא היו מעוניינים במסגרת, ו-17% היו רוצים לעסוק בפעילות פנאי נוספת, אך לא במסגרת חברתית כלשהי. כחמישית (21%) לא היו רוצים לעסוק אף באחת מהפעילויות הנ"ל.

תרשים 14: היכן עושים פעילות פנאי ואיפה היו רוצים לעשותה (באחוזים); (מידע מהזקן)

הקשר בין פעילות פנאי של הלא-מבקרים לבין רצונם להשתתף בפעילות מרכז יום (לוח 43)

השאלה שנבדקה היא מה הקשר בין פעילות הפנאי של הלא-מבקרים בהווה לבין הרצון שלהם בביקור במרכז יום. מלוח 43 עולה כי שיעור גבוה יותר מהזקנים שעוסקים בשתי פעילויות פנאי אקטיביות היו מעוניינים גם במרכז יום (38%) וכן מי שאינם עוסקים כיום בכלל בפעילות אקטיבית (26%) מאשר מי שעוסקים בפעילות אקטיבית אחת (16%). כמו כן, כפי שאפשר לשער, שיעור גבוה יותר מהלא-מבקרים שהיו רוצים לעסוק בהווה בפעילות פנאי נוספת – אם הם במסגרת כלשהי וגם אם לא (63%, 33%) – היו מעוניינים במרכז יום וכן שיעור גבוה יותר מהלא-מבקרים שהיו מוכנים לעשות את פעילות הפנאי במסגרת חברתית ('אוהבי מסגרת') (41%) היו מעוניינים לבקר במרכז יום, לעומת מי שאינם אוהבי מסגרת – אם הם עושים פעילות וגם אם לא (8%, 4%). כשבחנו מה מגביל את הזקן בביצוע פעילות הפנאי מצאנו כי מגבלה כלכלית, חוסר במידע וחוסר במסגרת מתאימה קשורים ברצון במרכז יום (שיעור גבוה יותר ממי שדיווחו על מגבלה דיווחו גם על רצון במרכז יום). מבחינת העיסוק בפעילות פנאי בהווה והרצון לעסוק בה בעתיד עולה כי שיעור גבוה יותר ממי שעוסקים כיום בפעילות גופנית ובאמנות, או שאינם עוסקים בהן אך הם רוצים לעסוק בהן, היו מעוניינים במרכז יום לעומת מי שאינם עוסקים בפעילויות אלו; מעניין לציין כי שיעור גבוה יותר מקרב הרוצים לעסוק במחשבים (ואינם עוסקים בכך בהווה) מאשר מקרב העוסקים במחשבים או שלא היו רוצים לעסוק במחשבים, היו מעוניינים גם במרכז יום (מובהק).

לוח 43: עניין במרכז יום לפי פעילויות הפנאי של הזקן (באחוזים)

עניין להשתתף במרכז		
לא מעוניין	מעוניין/אולי מעוניין	
		עיסוק בפעילויות פנאי*
74	26	פעילות פסיבית או בכלל לא
84	16	פעילות אקטיבית אחת לפחות
62	38	שתי פעילויות אקטיביות או יותר
		רצון לעסוק כיום בפעילות מסוימת*
85	15	לא
69	31	פעילות אחת או שתיים
65	35	יותר מ-3 פעילויות
		עיסוק ב-5 פעילויות בכלל ובמסגרת חברתית ורצון בכך***
92	8	בבית, לא מוכן במסגרת (לא אוהב מסגרת')
37	63	בבית, מוכן במסגרת ('אוהב מסגרת')
67	33	במסגרת ('אוהב מסגרת')
59	41	לא עושה, מוכן במסגרת ('אוהב מסגרת')
96	4	לא עושה, מוכן בבית (לא אוהב מסגרת')
79	21	לא רוצה לעסוק
		פעילות גופנית***
68	33	עוסק
58	42	לא עוסק ורוצה לעסוק
85	15	לא עוסק ולא רוצה לעסוק
		אמנות***
45	55	עוסק
68	33	לא עוסק ורוצה לעסוק
79	21	לא עוסק ולא רוצה לעסוק
		מחשבים**
83	17	עוסק
53	47	לא עוסק ורוצה לעסוק
76	24	לא עוסק ולא רוצה לעסוק
		הרצאות
64	36	עוסק
69	31	לא עוסק ורוצה לעסוק
76	24	לא עוסק ולא רוצה לעסוק
		סרטים, הצגות ומופעים
71	29	עוסק
70	30	לא עוסק ורוצה לעסוק
73	27	לא עוסק ולא רוצה לעסוק

p<0.08 *

p<0.05 **

p<0.01 ***

השפעת פעילות הפנאי על הלא-מבקרים (לוח 44, תרשים 15, לוח 45)

נוסף על חיפוש הגורמים המשפיעים על דפוסי פעילות הפנאי ביקשנו לבדוק כיצד דפוסים אלו משפיעים על הזקן ועל איכות חייו.

כפי שעולה מהלוח יש קשר ברור בין דפוסי פעילות הפנאי לבין תרומת הפנאי לזקן ובין דפוסי פעילות הפנאי לבין שביעות רצונו של הזקן מן הפנאי. לא-מבקרים שעוסקים בשתי פעילויות אקטיביות או יותר מרוצים יותר מניצול הזמן שלהם, לפעילות שבה הם עוסקים יש משמעות רבה בעבורם, והם משועממים פחות מלא-מבקרים שעוסקים בפעילות אקטיבית אחת או רק בפעילות פסיבית (למשל 78%, 57%-ו-43% בהתאמה, לגבי שביעות רצון מהזמן). (לוח 44)

לוח 44: הקשר בין מספר הפעילויות שהזקן עושה לבין תרומתן לפנאי מבחינתו ולשביעות רצונו מן הפנאי (באחוזים)

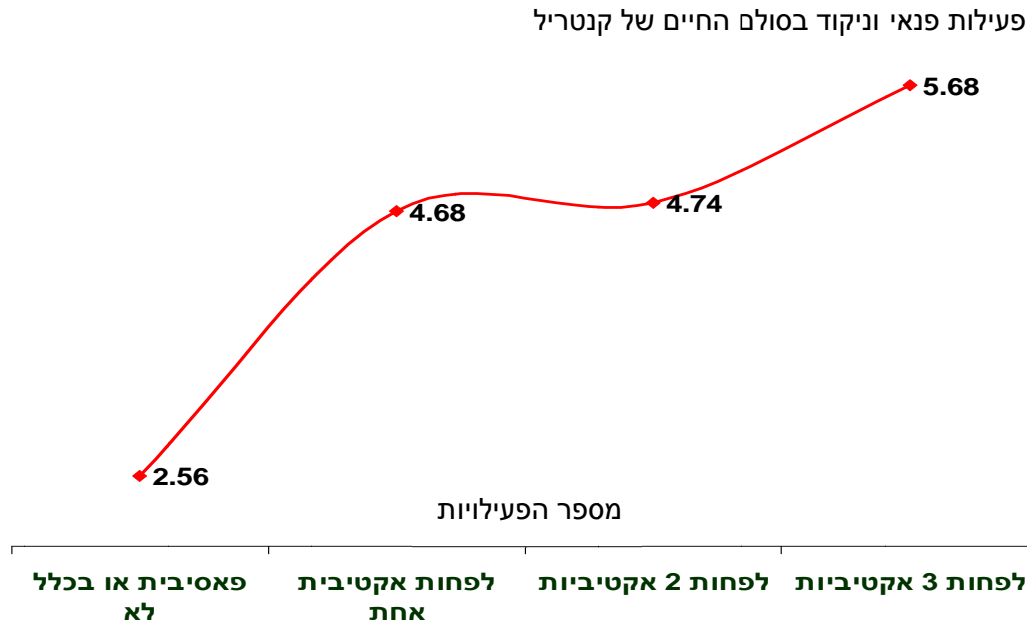
סה"כ הלא-מבקרים	פעילות פסיבית או בכלל לא	פעילות אקטיבית אחת	שתי פעילויות אקטיביות או יותר
60	43	57	78
41	26	32	60
36	49	38	22

* $p < 0.05$

בהמשך נבחן הקשר בין דפוסי הפנאי לתפיסת איכות החיים. תפיסת איכות החיים נבחנה לפי סולם קנטריל; הזקן התבקש לדרג על סולם את השלב שבו הוא נמצא בהווה: 0 מייצג את החיים הגרועים ביותר האפשריים ו-10 את החיים הטובים ביותר האפשריים. כפי שעולה מהתרשים, לא-מבקרים שעסקו רק בפעילות פסיבית דירגו את איכות החיים שלהם בציון נמוך הרבה יותר (2.6) מהציון שבו דירגו את איכות חייהם הלא-מבקרים שעוסקים בפעילות אקטיבית אחת או בשתי פעילויות (4.7). הפער בינם לבין מי שעוסקים בשלוש פעילויות או יותר היה גדול אף יותר (5.7). (תרשים 15)

ברגרסיה לינארית נמצא כי לפעילות פנאי אקטיבית יש השפעה חיובית על תפיסת איכות חייהם של הזקנים. קשר זה נשמר גם אם מכניסים לניתוח מאפיינים נוספים (כגון מצב תפקודי או מפגשים עם המשפחה). יותר מכך, גם אם מפחיתים את הפעילות לעומת העבר, לפעילות בהווה יש תרומה עצמאית לאיכות החיים של הזקן. (לוח 45)

תרשים 15: קשר בין פעילות פנאי לניקוד ב'סולם החיים' של קנטריל (באחוזים)**

$p < 0.05^{**}$

לוח 45: הקשר בין איכות חיים (סולם קנטריל), משתני רקע ופעילות פנאי (רגרסיה לינארית)

Beta (standardized coefficients)	B (unstandardized coefficients)	מאפיינים
0.146	0.894	גיל הזקן : +80 (לעומת עד 79)
0.031	0.199	מין הזקן : אישה (לעומת גבר)
0.234	1.362*	השכלה : 9 שנים או יותר (לעומת עד 8 שנים)
-0.075	-0.463	הכנסה : מקבל השלמת הכנסה (לעומת לא מקבל)
-0.096	-0.693	מצב תפקודי לפי ברטל : מוגבלות מלאה (לעומת מוגבלות חלקית)
		מפגשיהם עם רוי המשפחה : לפחות פעם רשורט (לעו לפחו לפחו פעיי
		תפיסת הפעילות כמשמעותית : במידה רבה (לעומת בינונית או נמוכה)
-0.044	-0.260	פעילויות לעומת העבר : הפחית 3 פעילויות או יותר (לעומת הפחית 0-2 פעילויות)

$p < 0.05^*$

ז. מתכונת הפעילות הרצויה של מרכז היום בעיני הלא-מבקרים

את הלא-מבקרים שאמרו שהיו רוצים או שאולי היו רוצים לבוא למרכז יום (28%) שאלנו באיזו תדירות ובאיזו מתכונת היו רוצים לבקר במרכז ומה הם השירותים שהיו רוצים לקבל בו. (תרשים 16)

כפי שעולה מתרשים 16, כחמישית מהם היו רוצים לבוא למרכז ארבע פעמים או יותר בשבוע, וכשליש היו רוצים לבוא שלוש פעמים בשבוע, יותר משליש היו רוצים לבוא למרכז פעם או פעמיים, וכעשירית היו רוצים לבוא למרכז שלא בקביעות.

שלושים ותשעה אחוזים מהלא-מבקרים היו רוצים לצאת את הבית למרכז היום בשעה דומה לשעה שבה יוצאות כיום ההסעות למרכז היום, כלומר בין שמונה לתשע בבוקר. עם זאת, 43% היו רוצים לצאת בשעות מאוחרות יותר (10–12), וכחמישית היו רוצים לצאת בשעת הצהריים או אחר הצהריים.

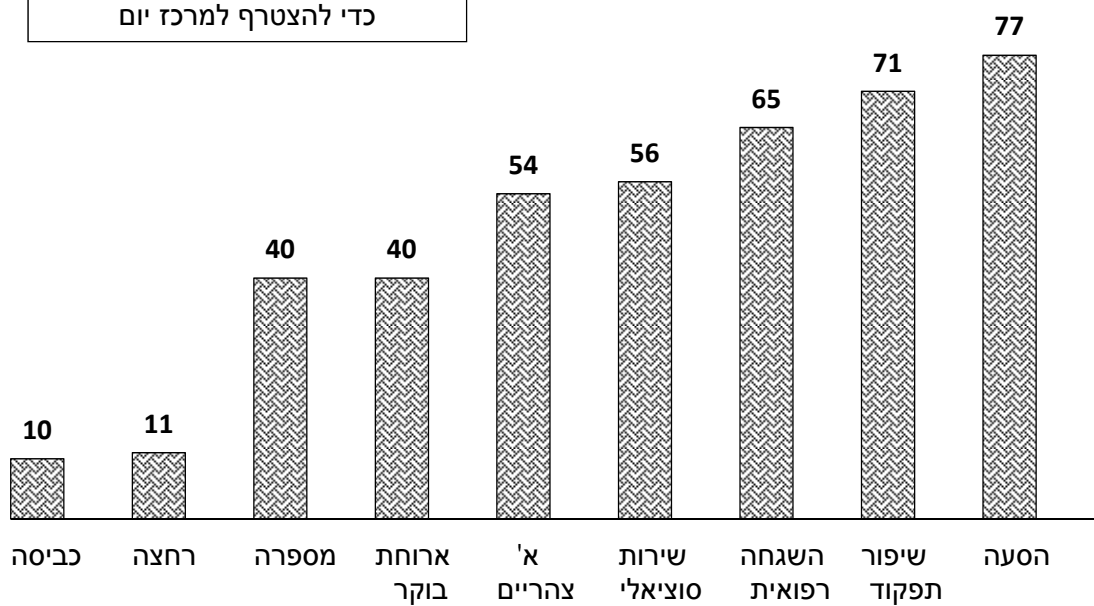
גם לגבי מתכונת הפעילות הדעות חלוקות. כמחצית היו רוצים לבוא לכמה שעות ולהשתתף בכמה פעילויות (בדומה להיום), והשאר היו רוצים לבוא רק לשעה-שעתיים ולהשתתף בפעילויות המעניינות אותם.

בחנו אילו שירותים היו הלא-מבקרים רוצים שיהיו במרכז יום. כשלושה רבעים היו רוצים הסעה הלוך או חזור. יותר משני שלישים (71%) היו רוצים פעילות לשיפור התפקוד (כגון פיזיותרפיה) והשגחה רפואית (66%), ויותר ממחצית (56%) היו מעוניינים בשירות של עובדת סוציאלית. רק קצת יותר ממחצית (54%) היו מעוניינים בארוחת צהריים, ושיעור נמוך יותר (40%) היו מעוניינים בארוחת בוקר. 40% היו מעוניינים בשירותי מספרה. כעשירית היו מעוניינים בשירותי רחצה וכביסה.

תרשים 16: מתכונת הפעילות הרצויה בעיני הזקנים שרוצים לבקר במרכז יום (באחוזים)

78% מהזקנים אמרו שלא ידעו מה לעשות כדי להצטרף למרכז יום

ח. סיכום

מהמחקר עלה כי רוב הלא-מבקרים ידעו על קיומם של מרכזי יום, אבל רק כמחצית מהתומכים זכרו שעם קבלת הזכאות לגמלת הסיעוד הייתה שיחה על השירותים שהזקן יכול לקבל. שיעור קטן יחסית מהלא-מבקרים הביעו עניין להמיר שעות מטפלת בביקור במרכז יום (16%) או היו מוכנים לשלם באופן פרטי לביקור במרכז (14%). עשרים ושמונה אחוזים הביעו עניין לבקר אילו היה השירות חינם או לא היה צריך להמיר שעות מטפלת כדי לקבלו. שיעור גבוה יותר מהתומכים הביעו עניין שהזקן יבקר במרכז יום ואף היו מוכנים לשלם עבור זאת. הגורמים המקשים על הזקנים המעוניינים בביקור במרכז יום לעשות זאת הם מחסור במידע בקשר להצטרפות לשירות, קושי להיות מוכנים להסעה בבוקר, קושי להיות בחברת זקנים ברמת מוגבלות גבוהה יותר וחוסר גמישות בסל השירותים המוצע היום.

6. דיון וכיווני פעולה

בממצאי המחקר יש תשומה חשובה לבחינת סוגיות מרכזיות אחדות בפיתוח מרכזי היום בעתיד.

♦ איך אפשר להגדיל את היקף השימוש במרכזים?

הממצאים מראים כי בצד הגידול שחל בעשור האחרון בתפוסת המרכזים, בחלקם (כשליש) התפוסה נמוכה (פחות מ-70%) ויש אפשרות לקלוט זקנים נוספים. שבעה אחוזים מהלא-מבקרים מוכנים להצטרף למרכזים בתנאים של היום. אילו היו עושים זאת, היו נוספים למרכזים כ-8,500 זקנים זכאי חוק סיעוד (מתוך כ-122,000 זכאים שלא ביקרו במרכז יום בשנת 2008). זקנים אלו היו מאיישים את 5,700 המקומות הפנויים שיש כיום במרכזי היום.

כיוונים אחדים להרחבת היקף השימוש במרכזים עולים מהממצאים:

- הפצת מידע על המרכזים לזקנים ולתומכים - נמצא כי חלק ניכר מהמעוניינים במרכזים אינם יודעים על קיום מרכז היום ומה לעשות כדי לנצל את השירות. מכאן שיש להגביר את פעילות היידוע והשיווק בעניין מרכזי היום, ובייחוד בקרב הזקנים הצעירים יותר והמוגבלים פחות, מפני שהם הביעו עניין רב יותר בשירות מהמבוגרים והמוגבלים יותר שבקרב הזקנים. אוכלוסיית יעד נוספת לשיווק המרכזים היא בני דור הביניים התומכים בזקנים. הם הביעו עניין רב בשירות, וחלקם אף הביעו נכונות לשלם תמורתו באופן פרטי.
- פיתוח 'סל גמיש' לטובת המחפשים מסגרת מתאימה לפעילות פנאי - פיתוח מודלים של מרכזי יום המספקים סל שירותים גמיש יכול לקדם את השירות ולהגביר את התפוסה במרכזי היום על-ידי מתן מענה לזקנים שאמרו כי היו מעוניינים לבוא למרכז לשעה-שעתיים, רק לפעילויות המעניינות אותם. שיעור לא מבוטל מהמנהלים מוכנים לשינוי זה.
- בחינה של דרכים למתן מענה למבקרים שרוצים לבקר בתדירות גבוהה יותר - הממצאים מראים כי יש אוכלוסייה מקרב המבקרים (כרבע) ומקרב תומכיהם (כמחצית) שהייתה מעוניינת להגדיל את תדירות הביקורים. איתור אוכלוסייה זו במרכזים ובחינה של המכשולים המונעים מהם לבקר במרכזים בתדירות גבוהה יותר יכולים אף הם לסייע בניצול טוב יותר של המרכזים.

- ניצול המבנה של מרכזי היום לפעילות אחר הצהריים - כיום בשני שלישים מהמבנים של מרכזי היום יש פעילות נוספת על פעילות מרכז היום – בין בשעות פעילות המרכז ובין אחר הצהריים – ברובה יכולים גם המבקרים להשתתף. יש להמשיך לפתח פעילות זו. בזכותה יש ניצול טוב יותר של המבנה, ויש בה כדי לעזור בשמירה על איזון תקציבי.

◆ כיצד להיערך לצורכי אוכלוסיות היעד?

הממצאים מראים כי מצד אחד חלק ניכר מהמבקרים סובלים מרמת מוגבלות קשה, ומצד שני המעוניינים לבקר במרכזים הם בעיקר אוכלוסיות מוגבלות פחות. יש לבחון בהמשך את הצרכים של שתי אוכלוסיות אלו ואת המענים הדרושים כדי לאפשר את שילובן במרכזים או את ניצול המרכזים לסיפוק צורכיהן.

סל השירותים הרצוי במרכזי היום, ואיך להיענות לצורכי פנאי של הלא-מבקרים

- בצד התפיסה שהמרכזים הם מסגרת חברתית, יש לאוכלוסייה עניין רב בשירותים טיפוליים, במיוחד בשירותי פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק ושירותי אחות. חשוב להמשיך לבחון את הציפיה של הזקנים משירותים אלו ואת מקומם בסל שירותי המרכזים.

- פעילויות פנאי הן אחד המוקדים של המרכזים. לאור העניין של הלא-מבקרים בפעילויות פנאי יש לבחון את הדרכים לניצול המרכזים כדי לתת מענה למגוון גדול של אוכלוסיות המעוניינות בפעילות כזו. אחת הדרכים לעשות זאת היא לתת אפשרות להשתתף רק בפעילות פנאי מסוימת, דהיינו – סל גמיש של צריכת השירותים.

- מהמחקר עלה כי רוב הזקנים שאינם מבקרים במרכז יום אינם רוצים לעשות זאת בעתיד, אך היו מעוניינים בהרחבת פעילות הפנאי שלהם, אם במסגרת חברתית ואם לאו. כדאי לפתח מודלים נוספים שייתנו מענה לצורכיהם של זקנים מוגבלים החיים בקהילה ואינם מבקרים כיום במרכזי יום. פתרונות אפשריים מעבר לפיתוח סל שירותים גמיש במרכזי היום הם הנגשת מועדונים לזקנים מוגבלים וכן פיתוח פעילויות פנאי בביתו של הזקן או בקבוצות קטנות, למשל בעזרת מתנדבים.

- היערכות מרכזי היום כדי לתת מענה לתשושי נפש

מרכזי יום הם המענה הכמעט בלעדי לתשושי נפש בקהילה. הם מאפשרים הן פעילות ותעסוקה לזקן והן הפוגה לבני משפחתו. שליש מהמרכזים הם מרכזים בלעדיים לתשושי נפש או מרכזים שיש בהם אגף נפרד לאוכלוסייה זו.

- פיתוח עוד אגפים או גם מרכזי יום מיוחדים לתשושי נפש יכול לעזור הן לזקנים שחיים כיום בקהילה ואינם מנצלים את שירות מרכזי היום והן לזקנים שמבקרים כיום במרכזי היום אך מצבם הקוגניטיבי מתדרדר.

- כדאי לשקול פיתוח מודלים ייעודיים של מרכזי יום לתשושי נפש, כגון מרכזי יום שיפעלו בשעות הערב והלילה.

שימוש בממצאים

ממצאי המחקר נדונו בוועדה לשירותים קהילתיים של אשל ובמפגשים אחדים עם מנהלי המרכזים ואנשי מקצוע בקהילה והיוו תשומה חשובה בחשיבה לשיפור המענה שנותנים המרכזים לאוכלוסיית היעד. נוסף על כך, בעקבות המחקר הוקמה ועדה מקצועית מיוחדת שנועדה לבחון את הממצאים ואת השלכותיהם על פיתוח המרכזים. במסגרת עבודת הוועדה נבחן היום פיתוח תכניות חלוץ בכמה מרכזים על-פי כיוונים העולים מהמחקר.

ביבליוגרפיה

באר, ש'. 1998. **מבקרים במרכזי יום לקשישים – ממצאים ממפקד ארצי**. ג'וינט-מכון ברוקדייל, דמ-98-283, ירושלים.

כורזים, מ' (עורכת). 1994. **מרכזי יום לזקן: מחקר הערכה**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, פמ-27-94, ירושלים.

Cantril, H.; Free, L.A. 1962. "Hopes and Fears for Self and Country: The Self-Anchoring Striving Scale in Social Research". **American Behavioral Scientist** 6(1): suppl..

Mahoney, F.I.; Barthel, D. 1965. "Functional Evaluation: The Barthel Index". **Maryland State Medical Journal** 14: 61-65.

Ware, J.E. 1992. "Measures for a New Era of Health Assessment". In: **Measuring, Functioning and Well-Being: The Medical Outcomes Study Approach**. Stewart, A.L.; and Ware J.E. (eds). Duke University Press, pp. 1-12, Durham, NC.

נספח לוחות

לוח 11: השטח הממוצע של מרכז יום, לפי מאפייני יסוד של המרכזים

שטח ממוצע (מ"ר) ביחס לתפוסה היומית הממוצעת		השטח הממוצע של המרכז (מ"ר)		סה"כ
מוחלט	אחוז מהשיעור הכללי	מוחלט	אחוז מהשיעור הכללי	
100	12.4	100	*645	
				גוף מפעיל
104	12.8	108	695	עמותה מקומית
81	10.0	67	431	'גוף אחר'
				מגזר אוכלוסייה
99	12.2	102	657	יהודי
109	13.5	87	561	ערבי
				צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
99	12.3	101	653	עירונית - סה"כ
98	12.2	104	671	עירייה
107	13.2	79	511	מועצה מקומית
104	12.9	94	608	כפרית (מועצה אזורית)
				סוג האזור
121	15.0	102	656	פריפריה
91	11.3	99	639	שאר האזורים
				גודל המרכז
108	13.4	70	453	עד 79 רשומים
97	12.0	122	789	80 רשומים ומעלה
				יחידה לתשושי נפש
97	11.9	88	566	אין
112	13.9	157	1,014	יש (מרכז משולב)
80	9.9	63	405	מרכז בלעדי לתשושי נפש
				ותק המרכז
102	12.6	98	629	עד 13 שנה
98	12.1	105	676	14 שנה ומעלה
				מיקום המרכז
102	12.6	106	686	במבנה נפרד
90	11.1	73	468	אחר

* השטח הממוצע הוא 648 מ"ר, אך על-פי המרכזים המשתתפים בעיבוד ללוח זה, הנתון הוא 645 מ"ר.

לוח נ2: היבטים פיזיים של המרכזים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

הערכת המנהלים				סה"כ
נעשו ו/או ייעשו שיפוצים במרכז	יש במרכז חדר מנוחה	אין התאמה פיזית של המבנה לצורכי המשתמשים	יש הרגשת צפיפות במרכז	
64	85	18	39	
גוף מפעיל				
63	87	21	43	עמותה מקומית
67	77	7	23	'גוף אחר'
מגזר אוכלוסייה				
63	83	18	40	יהודי
69	94	19	31	ערבי
צורת יישוב ומעמד מוניציפלי				
59	83	18	36	עירונית - סה"כ
61	81	20	40	עירייה
50	100	7	7	מועצה מקומית
85	92	17	54	כפרית (מועצה אזורית)
סוג האזור				
71	98	19	31	פריפריה
59	76	18	44	שאר האזורים
גודל (מס' רשומים)				
67	81	21	31	עד 79
61	87	16	46	+80
יחידה לתשושי נפש				
62	87	20	37	אין
64	93	7	46	יש (מרכז משולב)
72	56	25	39	מרכז בלעדי לתשושי נפש
ותק (שנים)				
51	90	15	49	עד 13
73	78	23	32	14 ומעלה
מיקום המרכז				
65	90	13	42	במבנה נפרד
61	67	34	30	אחר

לוח נ3: שינויים במספר המבקרים והביקורים בשנה שלפני המפקד, כפי שהעריכו אותם המנהלים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

שינויים במספר הביקורים				הגידול השנתי במספר המבקרים	שינויים במספר המבקרים				סה"כ
לא היה שינוי	חל צמצום	חל גידול	סה"כ		לא היה שינוי	חל צמצום	חל גידול	סה"כ	
56	8	35	100	6.5	37	23	41	100	סה"כ
									גוף מפעיל
55	8	38	100	6.8	33	24	43	100	עמותה מקומית
63	10	27	100	4.9	50	18	32	100	'גוף אחר'
									מגזר אוכלוסייה
57	8	35	100	6.7	38	20	42	100	יהודי
53	7	40	100	4.6	25	44	31	100	ערבי
									צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
59	8	33	100	6.9	36	24	40	100	עירונית - סה"כ
58	8	33	100	6.9	34	24	42	100	עירייה
64	7	29	100	7.0	50	21	29	100	מועצה מקומית
44	8	48	100	4.7	42	17	42	100	כפרית (מועצה אזורית)
									סוג האזור
62	7	31	100	7.1	37	26	37	100	פריפריה
53	9	38	100	6.3	36	21	43	100	שאר האזורים
									גודל (מס' רשומים)
63	4	33	100	5.7	41	29	30	100	עד 79
51	12	38	100	6.9	33	17	50	100	+80
									יחידה לתשושי נפש
55	9	36	100	6.7	37	25	38	100	אין
48	7	44	100	6.2	22	19	59	100	יש (מרכז משולב)
78	6	17	100	6.8	56	19	25	100	מרכז בלעדי לתשושי נפש
									ותק (שנים)
48	9	43	100	8.5	29	21	50	100	עד 13
65	6	29	100	3.8	48	18	34	100	14 ומעלה
									מיקום המרכז
54	7	39	100	5.6	34	24	42	100	במבנה נפרד
66	13	22	100	10.1	45	19	35	100	אחר

לוח נ4: השינויים במאפייני המבקרים בשנה שלפני המפקד, כפי שהעריכו אותם המנהלים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

שינויים תפקודיים- בריאותיים	שינויים חברתיים- כלכליים	שינויים דמוגרפיים	סה"כ
45	20	21	גוף מפעיל
48	22	21	עמותה מקומית
33	14	23	'גוף אחר'
			מגזר אוכלוסייה
44	19	23	יהודי
54	31	8	ערבי
			צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
41	20	18	עירונית - סה"כ
41	22	16	עירייה
45	9	31	מועצה מקומית
63	19	41	כפרית (מועצה אזורית)
			סוג האזור
41	21	16	פריפריה
47	20	24	שאר האזורים
			גודל (מס' רשומים)
43	17	19	עד 79
47	22	23	+80
			יחידה לתשושי נפש
51	23	21	אין
41	16	17	יש (מרכז משולב)
19	13	29	מרכז בלעדי לתשושי נפש
			ותק (בשנים)
42	16	21	עד 13
47	25	23	14 ומעלה
			מיקום המרכז
44	19	24	במבנה נפרד
52	24	13	אחר

לוח נ5: מאפייני התפקוד הפיזי והקוגניטיבי של המבקרים (באחוזים)

100	סה"כ מבקרים
	פעולות היום-יום
	<i>רחצה</i>
41	לא זקוקים לעזרה
36	זקוקים לעזרה חלקית
22	זקוקים לעזרה מלאה
	<i>הלבשה</i>
50	לא זקוקים לעזרה
32	זקוקים לעזרה חלקית
18	זקוקים לעזרה מלאה
	<i>אכילה</i>
81	לא זקוקים לעזרה
14	זקוקים לעזרה חלקית
5	זקוקים לעזרה מלאה
	שליטה על הסוגרים
23	לא
77	כן
	ניידות מחוץ לבית
41	מתהלכים חופשי
12	מתהלכים בקושי
29	מתהלכים בעזרת מכשיר בלבד (בלי עזרת אדם)
12	מתהלכים בעזרת אדם
6	משתמשים בכיסא גלגלים
	מצב קוגניטיבי
68	מתמצאים במקום ובזמן
17	יש להם הפרעה קלה בהתמצאות
7	יש להם הפרעה ניכרת בהתמצאות
8	דמנטים
	מצב תפקודי
23	אינם מוגבלים
77	מוגבלים - סה"כ
34	מוגבלים קל
43	מוגבלים קשה
16	מהם: תשושי נפש

לוח 6: רמת המוגבלות של המבקרים לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

מוגבלים		מוגבלים חלקית	סה"כ	אינם מוגבלים	סה"כ	
מוגבלים קשה	סה"כ					
תשושי נפש	סה"כ	סה"כ	סה"כ	סה"כ	סה"כ	סה"כ
16	43	34	77	23	100	
						סה"כ
						גוף מפעיל
14	41	35	76	24	100	עמותה מקומית
30	59	25	84	16	100	'גוף אחר'
						מגזר אוכלוסייה
17	44	32	77	23	100	יהודי
7	35	48	83	17	100	ערבי
						צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
17	45	34	79	21	100	עירונית - סה"כ
18	46	34	80	20	100	עירייה
11	40	34	74	26	100	מועצה מקומית
10	31	33	64	36	100	כפרית (מועצה אזורית)
						סוג האזור
9	38	36	73	27	100	פריפריה
19	46	33	79	21	100	שאר האזורים
						גודל המרכז
26	49	30	79	21	100	עד 79 רשומים
12	41	35	77	23	100	80 רשומים ומעלה
						יחידה לתשושי נפש
8	38	37	75	25	100	אין
13	40	36	75	25	100	יש (מרכז משולב)
90	95	2	97	3	100	מרכז בלעדי לתשושי נפש
						ותק המרכז
10	39	37	76	24	100	עד 13 שנה
21	47	31	78	22	100	14 שנה ומעלה
						מיקום המרכז
14	41	35	76	24	100	במבנה נפרד
23	54	30	84	16	100	אחר

לוח נ7: רמת המוגבלות של המבקרים לפי הגורם המממן את הביקורים במרכז (באחוזים)

מוגבלים		מוגבלים חלקית	סה"כ	אינם מוגבלים	סה"כ	
מוגבלים קשה	סה"כ					
תשושי נפש	סה"כ	חלקית	סה"כ	מוגבלים	סה"כ	
16	43	34	77	23	100	סה"כ
20	53	35	88	12	100	חוק סיעוד - סה"כ*
9	41	43	84	16	100	גמלה של 91%
31	71	23	94	6	100	גמלה של 150%
54	81	16	97	3	100	גמלה של 168%
3	16	36	52	48	100	משרד הרווחה
26	51	27	78	22	100	פרטי/אחר**

* כולל מבקרים במימון משותף של חוק סיעוד ופרטי
** לא כולל מבקרים במימון משותף של חוק סיעוד ופרטי

לוח נ8: הדפוסים השכיחים* של רמת המוגבלות וקיומן של בעיות נוספות בקרב המבקרים (בסדר יורד)

בעיות נוספות**		רמת המוגבלות	אחוז המבקרים	המספר הסידורי של הדפוס
בתפקוד נפשי-חברתי	בתחום הבריאות			
			100.0	סה"כ
-	-	לא מוגבל	12.3	1
-	-	מוגבל קל	10.9	2
-	+	מוגבל קל	6.8	3
-	+	מוגבל קשה (שאינו תשוש נפש)	5.5	4
-	-	מוגבל קשה (שאינו תשוש נפש)	4.6	5
+	-	תשוש נפש	4.0	6
-	+	לא מוגבל	3.6	7
+	-	מוגבל קל	3.2	8
+	+	מוגבל קשה (שאינו תשוש נפש)	2.9	9
-	-	תשוש נפש	2.8	10
+	-	מוגבל קשה (שאינו תשוש נפש)	2.5	11
+	+	תשוש נפש	2.3	12
+	+	מוגבל קל	2.3	13
כל הצירופים האחרים			36.2	

* כל אחד מהדפוסים המוצגים בלוח רלוונטי לפחות ל-2% מהמבקרים.
** + = יש בעיה; - = אין בעיה. הבעיות הנוספות כוללות גם בעיות קשות בראייה ו/או בשמיעה הנכללות רק ב'כל הצירופים האחרים' ולא ב-13 הדפוסים השכיחים המופיעים כאן.

לוח נ9: מספר ימי הביקור בשבוע לפי מקור המימון של המבקרים (באחוזים)

שאר המבקרים	זכאי חוק ביטוח סיעוד			סה"כ	סה"כ	מספר ימי הביקור בשבוע	סה"כ
	רמת הגמלה						
	168%	150%	91%				
100	100	100	100	100	100		
11	8	9	7	8	9		1
29	18	25	32	29	29		2
20	22	22	25	24	22		3
11	11	11	14	12	12		4
28	35	33	22	27	27		5
0	6	1	0	1	1		6
3.14	3.72	3.37	3.11	3.25	3.22		ממוצע

לוח נ10: ממוצע מספר ימי הביקור בשבוע לפי מאפיינים של המבקרים והמרכזים

ממוצע מספר ימי הביקור בשבוע	אחוז מהשיעור הכללי	סה"כ מבקרים
100	3.22	
		מין
107	3.45	גברים
97	3.13	נשים
		מגזר אוכלוסייה
99	3.19	יהודים
109	3.52	ערבים
		קבוצת אוכלוסייה
108	3.49	עולי בריה"מ לשעבר*
99	3.19	שאר המבקרים
		צורת יישוב
102	3.27	עירונית
90	2.90	כפרית
		מצב קוגניטיבי
96	3.08	מתמצא במקום ובזמן
104	3.34	הפרעה קלה בהתמצאות
116	3.73	הפרעה ניכרת בהתמצאות/דמנטיה
		השתייכות ליחידה לתשושי נפש
121	3.88	כן
97	3.12	לא
		תפקוד נפשי-חברתי
106	3.41	יש בעיה
97	3.12	אין בעיה
		האם המבקר מתרחץ במרכז?
123	3.97	כן
96	3.09	לא
		האם למבקר יש מטפלת?
91	2.94	כן
111	3.56	לא
		גודל המרכז
115	3.70	עד 79 רשומים
95	3.06	80 רשומים ומעלה
		ותק המרכז
95	3.06	עד 13 שנים
106	3.40	14 שנים ומעלה

* שעלו משנת 1990 ואילך

לוח נ11: מאפיינים של שירות ההסעות ושירות הארוחות, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

ארוחות					הסעות				סה"כ
יש מבקרים שבדרך כלל אינם אוכלים ארו"צ במרכז	יש מבקרים שבדרך כלל אינם אוכלים ארו"צ במרכז	אין מטבח	יש מטבח לחימום	יש מטבח לבישול	יש כלי רכב בבעלות המרכז	יש מעלון	יש מלווה בהסעות	יש בעיות מיוחדות בהסעות	
22	51	7	54	38	22	40	62	34	
									גוף מפעיל עמותה מקומית
20	49	8	53	39	23	41	63	31	
27	59	7	59	34	21	37	57	47	גוף אחד
									מגזר אוכלוסייה
20	49	8	59	32	18	40	58	32	יהודי
31	67	0	13	88	56	40	94	47	ערבי
									צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
23	50	7	55	38	25	40	65	33	עירונית - סה"כ
24	48	7	56	37	27	43	64	34	עירייה מועצה מקומית
14	71	0	50	50	14	21	71	21	כפרית (מועצה אזורית)
16	52	12	50	38	8	38	48	38	
									סוג האזור פריפריה שאר האזורים
24	56	11	39	50	35	50	80	36	
20	48	5	63	31	15	34	51	32	
									גודל (מס' רשומים) עד 79 +80
20	60	6	56	39	27	30	60	30	
23	42	9	53	38	18	49	63	37	
									יחידה לתשושי נפש אין יש (מרכז משולב) מרכז בלעדי לתשושי נפש
27	53	8	52	40	21	36	52	35	
14	36	0	57	43	25	64	89	32	
0	61	18	65	18	24	22	72	28	
									ותק (שנים) עד 13 14 ומעלה
26	53	4	59	37	19	36	55	28	
16	45	11	51	38	25	43	70	38	
									מיקום המרכז במבנה נפרד אחר
22	51	8	53	39	21	42	63	32	
21	47	6	56	38	28	34	58	39	

לוח נ12: שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים נבחרים – אישיים ותומכים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים

פדיקור/מניקור/ כירופודיה	מספרה	הדרכת משפחות	כביסה	ארומתרפיה
L		L	LLL	L
L	LLL	HH	HHHH	L
H	LL H	H	HHHH L	LLL LLL
H		LL H	HH L	HHH LL
H	L H			LLL HH
H	LL	H	HH LLLL	HHHH LLL
L			H L	L H
L		H	H	LLLL

הסבר:

- H = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות גבוה ב-10%-20% מהשיעור בכלל המרכזים.
- HH = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות גבוה ב-20%-30% מהשיעור בכלל המרכזים.
- HHH = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות גבוה ב-30%-40% מהשיעור בכלל המרכזים.
- HHHH = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות גבוה בלפחות 40% מהשיעור בכלל המרכזים.
- L = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות נמוך ב-10%-20% מהשיעור בכלל המרכזים.
- LL = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות נמוך ב-20%-30% מהשיעור בכלל המרכזים.
- LLL = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות נמוך ב-30%-40% מהשיעור בכלל המרכזים.
- LLLL = שיעור המרכזים שבהם ניתן השירות נמוך בלפחות 40% מהשיעור בכלל המרכזים.

לוח נ3: שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים טיפוליים-מקצועיים נבחרים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים

ריפוי שיניים	ייעוץ גריאטרי	ריפוי בעיסוק	פיזיותרפיה	גינון	אחות	
LLL	L HHHH	HHH	LL		L	גוף מפעיל עמותה מקומית 'גוף אחר'
LLL	HHHH	LL	HHH	HHH	HH	מגזר אוכלוסייה יהודי ערבי
H LLLL LL	LLL	L	LL H	H		צורת יישוב ומעמד מוניציפלי עירונית – סה"כ עירייה מועצה מקומית כפרית (מועצה אזורית)
HHH L						סוג האזור פריפריה שאר האזורים
L H			L H	L		גודל המרכז עד 79 רשומים 80 רשומים ומעלה
HH LLLL	LLLL HHHH	H LLLL	HH LLLL	HH	LL	יחידה לתשושי נפש אין יש (מרכז משולב) מרכז בלעדי לתשושי נפש
	L HH			L H		ותק המרכז עד 13 שנה 14 שנה ומעלה
	HHH	L HHHH	L			מקום המרכז במבנה נפרד אחר

הסבר: ר' לוח נ2

לוח 14: שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים ופעילויות נבחרים של פנאי, חברה ותרבות, לפי מאפייני יסוד של המרכזים

עברית	פעילות עם בע"ח	דת ומסורת	אפייה ובישול	ציור	מחשבים	הרצאות	מוזיקה	משחקים (כולל בינגו)			
	LLL	L	LL	L	L	LLL	H	LLL	HH	H	גוף מפעיל עמותה מקומית 'גוף אחרי'
	H	*	LLL	L	HHHH	H	LLL	LLL	LLL	LLL	מגזר אוכלוסייה יהודי ערבי
	H	H	L	H	L	L	L	L	L	L	צורת יישוב ומעמד מוניציפלי עירונית - סה"כ עירייה מועצה מקומית כפרית (מועצה אזורית)
	LLL	LLL	HH	LLL	LLL	LL	LLL	L	L	L	סוג האזור פריפריה שאר האזורים
	L	L	HHHH	LLL	HHHH	HHHH	HHHH	LL	L	L	גודל המרכז עד 79 רשומים 80 רשומים ומעלה
	HHHH	LL	HHH	HH	L	L	L	L	L	L	יחידה לתשושי נפש אין יש (מרכז משולב) מרכז בלעדי לתשושי נפש
	HHHH	LL	HH	HHHH	HHH	H	H	H	H	HH	ותק המרכז עד 13 שנה 14 שנה ומעלה
	LLL	HHHH	LLL	H	LLL	LLL	LLL	HHHH	HHH	HHH	מיקום המרכז במבנה נפרד אחר
	H	LL	L	H	H	H	HH	L	L	L	מיקום המרכז במבנה נפרד אחר
	LLL	HHHH	LL	HHH	L	L	L	HHH	HHH	HHH	מיקום המרכז במבנה נפרד אחר

הסבר: ר' לוח נ12
* לא רלוונטי

לוח 15: המבקרים המקבלים שירותים נבחרים לפי רמת המוגבלות והזכאות לחוק סיעוד (באחוזים)

מוגבלים						
מוגבלים קשה		מוגבלים חלקית	סה"כ	אינם מוגבלים	סה"כ	
תשושי נפש	סה"כ					
						מקבלים שירות רחצה
						סה"כ
19	21	14	18	6	15	
21	21	14	18	6	17	זכאי חוק סיעוד
12	18	15	16	6	12	אינם זכאים לחוק סיעוד
						מקבלים שירות פיזיותרפיה
						סה"כ
16	28	36	31	27	30	
16	29	35	31	30	31	זכאי חוק סיעוד
14	24	38	32	25	29	אינם זכאים לחוק סיעוד
						מקבלים שירות ריפוי בעיסוק
						סה"כ
32	28	26	27	23	26	
30	26	25	26	22	25	זכאי חוק סיעוד
41	36	26	30	23	27	אינם זכאים לחוק סיעוד

לוח נ6: ממוצע השעות השבועיות של כוח האדם* במרכז יום, לפי מאפייני יסוד של המרכזים

ממוצע השעות השבועיות למבקר		ממוצע השעות השבועיות למרכז		סה"כ
מוחלט	אחוז מהשיעור הכללי	מוחלט	אחוז מהשיעור הכללי	
100	3.7	100	332	
99	3.6	104	345	גוף מפעיל
102	3.8	76	253	עמותה מקומית 'גוף אחר'
99	3.6	102	340	מגזר אוכלוסייה
107	3.9	77	256	יהודי ערבי
101	3.7	100	333	צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
101	3.7	103	343	עירונית - סה"כ
102	3.8	75	249	עירייה
95	3.5	98	327	מועצה מקומית כפרית (מועצה אזורית)
110	4.0	103	341	סוג האזור
95	3.5	98	326	פריפריה שאר האזורים
126	4.6	76	251	גודל המרכז
90	3.3	121	401	עד 79 רשומים 80 רשומים ומעלה
98	3.6	94	312	יחידה לתשושי נפש
94	3.5	128	425	אין
143	5.2	87	289	יש (מרכז משולב) מרכז בלעדי לתשושי נפש
94	3.4	98	324	ותק המרכז
108	3.9	110	366	עד 13 שנה 14 שנה ומעלה
99	3.6	102	340	מיקום המרכז
107	3.9	92	305	במבנה נפרד אחר

* לא כולל ספר, פדיקוריסטית ומתנדבים

לוח נל: מאפיינים נבחרים של מנהלי מרכזי היום (באחוזים)

מאפיין	סה"כ	עברו קורס ממ"י
סה"כ	100	70
מין		
נשים	90	70
גברים	10	67
גיל		
עד 39	26	62
40-49	25	86
50-59	30	71
+60	19	59
גיל ממוצע	49	
גיל מינימלי	25	
גיל מקסימלי	71	
ותק ניהול המרכז הנוכחי (שנים)		
עד 2	22	42
3-6	21	74
7-9	17	68
10-13	21	71
14-28	18	89
ותק ממוצע	8.5	
מקצוע		
עו"ס	58	75
אחות	6	33
אחר	36	67
השכלה		
לימודי תעודה	15	53
תואר ראשון	42	74
תואר שני או שלישי	39	73
אחר	4	50

לוח נ18: היבטים הנוגעים למטפלות האישיות של המבקרים במרכז, לפי מאפייני יסוד של המרכזים (באחוזים)

יש פעילות העשרה/הדרכה למטפלות האישיות	המטפלות האישיות מסייעות למבקרים אחרים	מאפשרים למטפלות האישיות לאכול ארוחת צהריים	יש מבקרים הבאים עם מטפלת אישית	סה"כ
35	31	74	79	
				גוף מפעיל עמותה מקומית
37	31	77	78	
28	33	64	83	גוף אחר'
				מגזר אוכלוסייה יהודי
35	31	74	88	
0	100	100	6	ערבי*
				צורת יישוב ומעמד מוניציפלי
29	30	68	75	עירונית - סה"כ
25	30	69	77	עירייה
67	22	67	64	מועצה מקומית
57	38	96	96	כפרית (מועצה אזורית)
				סוג האזור
26	30	89	69	פריפריה
39	32	67	85	שאר האזורים
				גודל המרכז
34	32	76	72	עד 79 רשומים
35	31	73	86	80 רשומים ומעלה
				יחידה לתשושי נפש
34	35	77	78	אין
24	19	76	79	יש (מרכז משולב)
57	29	57	83	מרכז בלעדי לתשושי נפש
				ותק המרכז
37	27	77	76	עד 13 שנה
35	31	71	84	14 שנה ומעלה
				מיקום המרכז
37	28	78	76	במבנה נפרד
29	43	64	88	אחר

* מדובר על מרכז אחד בלבד.

לוח נ19: הרשויות המקומיות שבהן פועל מרכז יום, לפי אחוז המבקרים במרכז

מספר הרשויות המקומיות	אחוז המבקרים מתוך הקשישים ברשות המקומית	פירוט הרשויות המקומיות
4	עד 0.99	הוד השרון, חולון, ירושלים, תל אביב-יפו
16	1.99-1.00	אילת, אשדוד, באר שבע, בת ים, הרצלייה, חיפה, נהרייה, נתניה, עכו, פתח תקווה, קריית ים, קריית מוצקין, ראשון לציון, רחובות, רמת גן, רמת השרון
18	2.99-2.00	אריאל, אשקלון, בית שאן, בני ברק, גבעתיים, חדרה, טבריה, כפר סבא, כרמיאל, מגדל העמק, מעלות-תרשיחא, נצרת, עפולה, ערד, צפת, קריית אתא, רמלה, רעננה
18	3.99-3.00	אופקים, אור יהודה, בית שמש, גבעת שמואל, דימונה, הגלבע*, חוף השרון*, טירת כרמל, יהוד, לב השרון*, לוד, נצרת עילית, נשר, נתניבות, קריית אונו, קריית ביאליק, קריית גת, קריית שמונה
12	4.99-4.00	אור עקיבא, באר יעקב, יבנה, יקנעם עילית, כפר כנא, מבשרת ציון, מטה אשר*, עמק חפר*, פרדס חנה-כרכור, קריית טבעון, קריית מלאכי, שדרות
8	5.99-5.00	גני תקווה, דרום השרון*, חצור הגלילית, נס ציונה, עיר כרמל, עמק הירדן*, ראש העין, ריינה
10	7.99-6.00	אזור, בני שמעון*, גזר*, זבולון*, יפיע, מטה יהודה*, מצפה רמון, עמק המעיינות*, רהט, שפרעם
9	9.99-8.00	אום אל-פחם, באקה-ג'ת, באר טוביה*, דבורייה, חוף אשקלון*, טייבה, טמרה, סחינין, שלומי
5	11.99-10.00	חבל מודיעין*, ירוחם, שדות נגב*, שער הנגב*, שפיר*
8	13.99-12.00	אכסאל, אשכול*, גדרות*, הגליל העליון*, כפר יונה, לכיש*, עמק יזרעאל*, קריית עקרון
8	15.00+**	ברנר*, הגליל העליון*, חבל יבנה*, כפר מנדא, מגידו*, מרחבים*, נחל שורק*, פרדסייה

* מועצה אזורית

** אין רשויות מקומיות שאחוז המבקרים בהן נע בין 14.00 ל-14.99

לוח נ20: מרכזי היום והמבקרים בהם, לפי חלוקה גאוגרפית – 1994 ו-2008

מבקרים			מרכזים			מחוז ואזור
אחוז השינוי	2008	1994	אחוז השינוי	2008	1994	
						מספרים מוחלטים
72	947	550	86	13	7	ירושלים
175	3,035	1,103	85	37	20	הצפון
88	2,393	1,271	25	25	20	חיפה
89	4,073	2,160	27	42	33	המרכז
65	2,424	1,469	14	24	21	תל אביב
194	2,610	889	72	31	18	הדרום
183	5,645	1,992	79	68	38	אזורי הפריפריה
80	9,837	5,450	28	104	81	שאר האזורים
						אחוזים
	100	100		100	100	סה"כ
	6	7		8	6	ירושלים
	20	15		22	17	הצפון
	15	17		15	17	חיפה
	26	29		24	28	המרכז
	16	20		14	18	תל אביב
	17	12		18	15	הדרום
	36	27		40	32	אזורי הפריפריה
	64	73		60	68	שאר האזורים
						אחוז המבקרים מתוך בני 65+
24	1.4	1.1				ירושלים
78	3.5	1.9				הצפון
54	2.2	1.5				חיפה
19	2.4	2.0				המרכז
53	1.4	0.9				תל אביב
66	2.7	1.6				הדרום
72	3.0	1.8				אזורי הפריפריה
41	1.9	1.3				שאר האזורים